



FAKULTET ZA KRIMINALISTIKU,
KRIMINOLOGIJU I SIGURNOSNE STUDIJE

Kriminalističke teme

Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije

Godište XIII Sarajevo, 2013

ISSN 1512-5505

Broj 3-4

Kriminalističke teme

Časopis za kriminalistiku, kriminologiju
i sigurnosne studije

Adresa redakcije:

Zmaja od Bosne 8
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina

www.fkn.unsa.ba
e-mail: krimteme@fkn.unsa.ba

UDC 343.9
ISSN 1512-5505

Časopis je upisan u evidenciji javnih
glasila FBiH pod rednim brojem 773
od 13.03.1998. godine

IZDAVAČ:

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu

ZA IZDAVAČA:

Prof. dr. sc. Nedžad Korajlić

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:

Dr. sc. Goran Kovačević

UREĐUJE - REDAKCIJA ČASOPISA

Dr. sc. Laurence A. French
Dr. sc. Želimir Kešetović
Dr. sc. Edina Bećirević
Dr. sc. Jasmin Ahić
Dr. sc. Alisabri Šabani
Mr. sc. Edita Hasković, sekretar redakcije

LEKTOR:

Nizama Hodžić

ŠTAMPA

Jordan Studio

ZA ŠTAMPARIJU

Adis Duhović, profesor

TIRAŽ

200

Prilozi objavljeni u časopisu referiraju se u /
Journal of Criminal Justice Issues (Kriminalistič-
ke teme) is indexed / abstracted in:

CSA Sociological Abstract
EBSCO SocINDEX
EBSCO SocINDEX Full Text
EBSCO Criminal Justice Abstracts
EBSCO Criminal Justice Abstracts with Full-text

Kriminalističke teme

časopis za kriminalistiku kriminologiju i sigurnosne studije

GODINA XIII

BROJ 3-4 (2013)

Sarajevo, 2013

Sadržaj

Editorial

Dr. sc. Goran Kovačević

NOVE PERSPEKTIVE	7
-------------------------------	----------

Pregledni naučni rad

Prof. dr. Alisabri Šabani, prof. dr. Jasmin Ahić

SAVREMENA URBANA SOCIOLOGIJA.....	8
--	----------

Prof. dr. Željko Nikač, prof. dr. Nedžad Korajlić, prof. dr. Jasmin Ahić,
mr. sc. Maida Bećirović

PRAVNA REGULATIVA PRIVATNE BEZBEDNOSTI NA PROSTORIMA NEKADAŠNJE SFRJ, SA OSVRTOM NA POSLEDNJE PROMENE U SRBIJI	27
---	-----------

Prof. dr. Alisabri Šabani, doc. dr. Goran Kovačević

O ORGANCKOJ VEZI SIROMAŠTVA, MIGRACIJE I TRGOVINE LJUDIMA	53
--	-----------

Irma Deljković, Adnan Fazlić, Admir Vatreš

ISTRAŽIVANJE I DOKAZIVANJE NEOVLAŠTENE PROIZVODNJE I PUŠTANJA U PROMET OPOJNIH DRUGA U KANTONU SARAJEVO	67
--	-----------

Stručni naučni rad

Zoran Kovačević

KLJUČNE BH PRETPOSTAVKE ZA SINHRONIZACIJU RADA BEZBJEDNOSNE ZAJEDNICE U BOSNI I HERCEGOVINI	88
--	-----------

Admir Hadžikadunić, Mustafa Šuvalija, Jasna Bajraktarević

SELEKCIJA LJUDSKIH RESURSA I POTENCIJALA ZA POTREBE POLICIJE PRIMJENOM PSIHO-MOTORIČKIH TESTOVA	107
--	------------

Selma Stočanin

PEDOFILIJA, JEDAN OD OBLIKA SEKSUALNE PERVERZIJE	125
---	------------

Prikaz knjige

Azra Adžajlić-Dedović

BETRAYAL AND BETRAYERS	143
WHEN COLLABORATION BECOMES STRUGGLE	145
INTELEKTUALNI TERORIZAM: DEFINICIJA, OBLICI I NAČIN PREVENCIJE	146

UPUTE AUTORIMA	149
-----------------------------	------------

RIJEČ UREDNIKA

Dr. sc. Goran Kovačević

Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Adresa za korespondenciju:

Goran Kovačević

Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Zmaja od Bosne 8

71000 Sarajevo

gkovacevic@fkn.unsa.ba

Copyright © 2013 Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije Univerziteta u
Sarajevu

Časopis kriminalističke teme svojim sadržajem pokriva veoma značajan segment formalnih i neformalnih društvenih odnosa.

Nastojanje uredništva je da odabirom radova, na što bolji način, približi problematiku iz oblasti kriminalistike, kriminologije i sigurnosnih studija stručnoj ali i široj javnosti koja ima interesa za odnosna istraživačka područja.

U broj 3-4 integrirano je četiri pregledna naučna rada, tri stručna rada i dva prikaza knjiga.

S poštovanjem,
Goran Kovačević

SAVREMENA URBANA SOCIOLOGIJA

Prof. dr. Alisabri Šabani, prof. dr. Jasmin Ahić

Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Adresa za korespondenciju:

Alisabri Šabani

Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Zmaja od Bosne 8

71000 Sarajevo

asabani@fkn.unsa.ba

Copyright © 2013 Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije Univerziteta u
Sarajevu

Sažetak

U radu se navodi početak savremene urbane sociologije kroz rad i djelovanje francuskog teoretičara Henri Lefebvrea i "Instituta za urbanu sociologiju" osnovanog u Parizu 1963. Autori navode glavne teorijske orijentacije koje su utjecale na formiranje ideja moderne urbane sociologije, a osobito referiraju na rad M.Castellsa, C.G.Pickvancea, W. Flanagan i R. Sennetta. Prema autorima, savremena urbana kriza znatno djeluje na oblikovanje urbane teorije, što je i razumljivo, jer globalne promjene otvaraju nova pitanja i radikalizira stara.

Ključne riječi: *urbani prostor, urbana kultura, način života, urbano-ruralne razlike, urbanističke odluke, urbane elite*

UVOD

Formativnom tačkom nastanka novije urbane sociologije može se smatrati osnivanje "Instituta za urbanu sociologiju" 1963. godine u Parizu pod predsjedništvom Henri Lefevrea.

Program istraživanja urbanog života u ovom Institutu imao je za cilj da osmisli nove pravce planiranja koje je trebalo biti interdisciplinarno i sa zahtjevom da razjasni napetosti između grada, ekonomije, arhitekture, humanističkih nauka, načina života i urbanizacije.

Analiza načina života otpočela je kritikom ovog pojma u ranijoj urbanoj sociologiji koji se smatra kao kanonski model svakodnevnog života i njegovog simboličnog univerzuma isključujući individualne osobenosti i kapitalističke krize. Zapazilo se da klasična urbana sociologija poistovjećuje svoj sadržaj ispitivanja sa sociologijom uopšte. Sadržaj načina života najčešće je pripisivan socijaliziranim sektorima ili pak posebnim društvenim grupama, više nego urbanom načinu života.

KA KOMPONENTAMA MODERNOG GRADA

Jedna od posljedica te orijentacije u istraživanjima jeste da se ne zna da li postoji urbani način života, u čemu se on sastoji, u čemu se oni suprotstavljaju ruralnom načinu života, te kakvi su odnosi sa različitim sredinama. Proučavanje urbanih sadržaja, kao što su razvoj gradova i tipovi teritorijalne distribucije, dovelo je do razumijevanja ekonomskih mehanizama, povijesnog razvoja, urbane i arhitektonske revolucije, ali su veze između tih uvida i funkcionisanja urbanog života, a naročito načina života teško uočljivi. Diferencijacija između funkcionalnih tipova gradova i njihovog načina života je teško vidljiva, naročito u vezi aspekata kulture. Osnovno pitanje je kako preći sa tipova gradova na oblike urbanog društvenog života? Naprimjer, Weber je tu teškoću riješio tako što je posmatrao srednjovjekovni grad, kao završenu i zaokruženu strukturu, a perspektivu modernog grada razumio u odrednicama birokratizacije i racionalizacije savremenog kapitalističkog svijeta.

Urbana istraživanja, prema programu Instituta, su bila podijeljena između proučavanja o načinu života i studija i urbanizaciji, ali se nisu odrekli ni jednih ni drugih, jer odnos ova dva pojma čine grad.

U tome je i smisao Lefevbreove definicije "grad je projekcija društvenih odnosa na tlu" koja označava analitičku metodu ne zanemarujući način života, povijest, ekonomiju, društvenu podjelu rada itd. Način života u urbanoj sredini shvaćen je kao varijabilan pojam, jer je osjetljiv na izvjesne tipove potrošnje, a ona ima neujednačen kapacitet s obzirom na različite grupe i klase. S druge strane, način života upućuje na najstabilnije odrednice o jednom društvu u njegovoj ukupnosti bez izričitog pozivanja na jedan urbani kontekst. Kada urbanisti i planeri predviđaju izgradnju grada, koji u osnovi odgovara nejednako razvijenim zahtjevima sadržanim u jednom načinu života, tada prave grešku u određivanju onog koji koristi grad. Dodatna teškoća se sastoji u određivanju smisla uzročnosti koja proizlazi iz složenosti samog

pojma načina života¹. Veza načina života i karakteristika društva, te urbanizacije je problematično u industrijskim društvima zbog porasta urbanog stanovništva. Širenje kulturnih urbanih modela teži da podčini društvo u njegovoj cjelini urbanom društvu. Neupitno je da li urbanizacija diktira način života, ali se dobija kompleksna slika kada se ovaj problem tretira preko društvenih grupa. Društvene grupe, istodobno prisutne i u procesu urbanizacije i organizovanju načina života, dozvoljavaju da se ustanove razlike između njihovih načina života, ali nisu identične sa onim indikacijama koje dozvoljavaju tipologiju gradova. Tip društvene grupe i tip grada teško da su u identitetu, osobito ako se uzme u obzir varijabla veličine grada. Pravi problem predstavlja poteškoća kad treba ocijeniti kako se izvjestan način života, osobito kulturni modeli koji ga pothranjuju, širi u jednoj urbanoj sredini. Kao metodološki ispravno smatrali su analizu najbogatijih i najmoćnijih grupa u gradu, jer su one te koje predstavljaju modele potrošnje, stanovanja i zabave za većinu ostalog urbanog stanovništva.

Uočili su da se obrasci reprezentativne potrošnje sukobljavaju sa karakteristikama drugih društvenih grupa, kao što je nedovoljna potrošnja, ali pošto su najmoćnije grupe istovremeno i glavni pokretači urbanizacije, ostvareno izjednačavanje na njihovom nivou između jednog modela načina života i modela urbanizacije može biti kriterij za mjerenje načina života i urbanizacije.

Način života se mijenja sporije, a urbanizacija je intenzivniji proces i ovisi od ekonomskih, demografskih i političkih snaga. Način života i urbanizacija u osnovi determinisani su samim društvom, ali položaj, teritorijalna uravnoteženost i brze promjene u ekonomiji mogu nametnuti relativno dinamičnu urbanizaciju, dok se način života rijetko preobražava u cjelinu čak i u situaciji tehnoloških promjena ili u okolnostima masovnih migracija. Analiza pomjeranja dualiteta način života – urbanizacija predstavlja povlašteno polje za urbanu sociologiju u ograničenom smislu tog pojma. Urbana sociologija zapravo treba da nam saopštava o stavu i ponašanju jedinke unutar procesa urbanizacije.

Značajan aspekt interesa ovog Instituta je bilo pitanje uravnoteženosti i neuravnoteženosti u urbanom životu koja su, s obzirom na urbanu stvarnost u svijetu odijeljena na razvijene kapitalističke zemlje, socijalističke industrijalizovane zemlje i zemlje u razvoju.

Uočeno je da su karakteristike urbanog načina života u kapitalističkim industrijskim zemljama uglavnom definisan kapitalističkim načinom proizvodnje i prirodnom takvog rada (industrijskom proizvodnjom), relativnom autonomijom u odnosu na porodicu, pripadanju jednoj određenoj društvenoj grupi u odnosu na

¹ Naprimjer vrijeme provedeno u sredstvima svakodnevnog saobraćaja od strane stanovnika velikih aglomeracija, gdje je vrijeme prevoza i broj putnika proporcionalan veličini grada, potvrđuje vezu urbanizacije i načina života.

Vrijeme provedeno u sredstvima saobraćaja, poznat kao obrazac budžet-vremena poprima više značenja: kao dodatni trošak, izgubljeno vrijeme, vrijeme prisilno provedeno u transportu, vrijeme oduzeto od nečeg drugog. Na taj način potvrđena je veza između urbanizacije i načina života, ali samo izgubljeno vrijeme ne zahvata kompleksnost urbanog načina života.

industrijsku proizvodnju, prihodima u novcu, potpunoj komercijalizaciji potrošnje, stanovanjem u skupinama. Pojam skupnog stanovanja nalazi svoju primjenu u velikim gradovima od kojih svako predstavlja relativno homogenu ukupnost, jer odgovara jednoj strategiji stanovanja. Zahtjevi stanovnika velikih gradova obrazuju protivriječne revandikacije: želi se grad koji je živ, raznovrstan, a sa druge strane, teži se za potpuno izolovanim kućnim ambijentom i potrebom za jednu ravnotežu između javnog i privatnog života.

SOCIJALISTIČKI GRAD I GRAD TREĆEG SVIJETA

Socijalističke industrijalizirane zemlje karakterisala je urbanizacije uzrokovana snažnim migracijama posredstvom ubrzane industrijalizacije. U tim procesima uloga i udio individualne potrošnje je potpuno eliminisana i usporavala je pojavu sukoba između javnog i privatnog života. Teorije urbanizacije u tim zemljama sustavno su izbjegavale problem-ogromna migrantska masa je samo djelimično koristila gradsku opremu odnosno preuredili su je na taj način koji je najbolje odgovarao ruralnim navikama. Karakter te urbanizacije je definisan kao zaostajanje načina života iza urbanizacije. Urbani okvir tog svijeta je istovremeno predsocijalistički zato što se individualna potrošnja loše uklapala u opremu grada koja je bila namijenjena kolektivnoj potrošnji.

Stoga, odnos načina života i urbanizacije je u tim zemljama je bio još nejasniji.

Zemlje u razvoju karakterizira urbani nesklad - urbanizacija je ispred industrijalizacije, a oblici života su ispod urbanizacije.

Zemlje trećeg svijeta karakterizira činjenica da urbanizacija napreduje mnogo brže nego industrijalizacija koja ne predstavlja faktor porasta urbanizacije. Grad trećeg svijeta ne odražava zahtjev za industrijskim rastom zemlje, urbanizacija je uzrokovana krizom ruralnih oblasti, demografskom prekomjernošću i postojanjem parazitarne sistema u gradu vezanih za međunarodni kapitalizam. Osnovna neravnoteža ovog tipa urbanizacije, bez industrije, ogleda se u neravnoteži zaposlenja. Novopridošlo stanovništvo pasivno učestvuje u modelima potrošnje. Ti modeli su ruinirali selo i doveli do dislokacije tradicionalnog društva i njegovih oblika života u urbane forme gdje se tradicija nije promijenila.

Na nivou prijedloga istraživanja u ovom Institutu istaknuto je adaptiranje grada načinima urbanog života. Kao centralni problem nametnulo se diferenciranje svakodnevnog života u urbanoj sredini i s tim povezano djelovanje rada na način života: prihodi, društveni život, potrošnja, porodica. Za urbanog sociologa među osnovnim predmetima istraživanja je mjesto stanovanja, potrošnja i porodica. Sociologija prebivališta i stanovanja se direktno oslanja na individualne definicije o prebivalištu, moralno, simboličkom i socijalnom značenju koje takvo prebivalište izaziva ili osuđuje.

Odnos načina života i urbanizacije ustanovljen je opštim karakteristikama društva (Merrifield, 2000) ali te karakteristike su promjenjive s obzirom na različite društvene grupe.

Važan okvir istraživanja jeste uočavanje modela potrošnje i da li te grupe same stvaraju ili imitiraju tipove potrošnje, posebno u domenu kulturne potrošnje i dokolice.

Urbanizacija pruža traženu i omogućenu opremu namijenjenu za zadovoljenje urbanih potreba.

Urbana oprema je shvaćena u njenoj uskoj povezanosti sa specifičnim potrebama kao što su kulturne, sportske, komercijalne, uslužne itd. Važno je istaći da urbana oprema pruža ne samo jednofunkcionalne rezultate nego latentne. Faktor bogaćenja društvenog života u određenom urbanom području spada u kompozitne definicije strategija grupa i ustanova koje u gradu dijele vlast. Osobine društva bi bilo moguće testirati s obzirom na buduće optimalne (povećana gustina, urbana osnova, vrijeme urbanizacije) jer društvene osobine nemaju razrađene mehanizme za promijenjenu društvenu situaciju. One su vezane za prošlost odnosno za određeni sociokulturni sloj u prošlosti, njihove prihode, ideologije i tome slično. Uključivanje društvenih odnosa u okvir urbane opreme, preuranjene ili zakašnjele, nužno je povezan sa analizama načina života u urbanoj okolini.

Urbanizacija je u stanju da stvori rezidue prostornog ili vremenskog karaktera, kojima odgovaraju neočekivani centri aktivnosti mladih, subkulturnih i marginalnih grupa. Te potrebe otkrivaju radio stanice koje improviziraju sa ponuđenom urbanom okolinom i opremom i na taj način proizvode sasvim novu potrebu koja je bila zanemarena ili neočekivana planom.

Također, u okviru ovog Instituta postavljen zahtjev za analizom tipova gradova kojima sa velikom vjerovatnoćom odgovara određeni način života sa ciljem da se stvori odgovarajuća baza za komparativnu urbanu sociologiju.

Nametnula se potreba za istraživanjem urbanističkih službi i agencija koje su povezane sa najmoćnijim grupama u gradu, te analiza osnovnih urbanih ideja moćnih grupa i njihov uticaj na proces urbanizacije i način života. Makro-odluke o urbanom rasporedu i javnom životu donose društvene elite zbog čega je ostali dio stanovništva prisiljen da svoje odluke donosi u ograničenom i skućenom domenu. Urbanističke odluke izmiču većini stanovništva, sa rezultatom da stanovništvo, koje ne učestvuje u makro-odlukama, mnogo više ulaže u ono što im ostaje u domenu njihovih kompeticija, tj. riječ je o nastojanjima vezanim za potrebe svakodnevnog života, kao što su paviljoni. Ovaj tip mikro-odluka daje oblik urbanom prostoru i vremenu (Lefevr, 1974), te predstavlja jedan od uzroka čvrste veze između stanovnika, ali slabog društvenog života koji je u cjelini osiromašen.

U okviru instituta analitički interes je bio usmjeren i na sliku grada produciranu od strane arhitekata shvaćenih kao grupa. Jezik arhitekture je prožet idejom da prostorna organizacija može direktno utjecati na društvene strukture, što je precizno kritikovano, osobito u domeni činjenice da zakoni urbanizacije nisu pomirili grad sa njegovim stanovnicima (Lefevr, 1969).

NOVE TENDENCIJE

Iz izlaganja koje slijedi vidjećemo da je glavnina zahtjeva postavljenih u ovom institutu kasnije razrađivana u novijoj urbanoj sociologiji.

Tokom 70-tih godina u okviru "International Sociological Association", odnosno u okviru ogranka "Committee on Urban and Regional Research", izražene su tendencije novog pristupa proučavanju urbanog fenomena. Tendencije su bile utemeljene na osnovu činjenice snažne industrijske i tehnološke promjene tokom 60-tih godina prošlog vijeka, koje su dovele u pitanje pojmovnik klasične urbane sociologije, a naročito zbog pogoršanja urbane situacije. Urbanitet se decentrirao sa socio-prostornog na socio-kulturalno, političko-ekonomski i na ideologijski fenomen. Na temelju ove orijentacije zanemarena su istraživanja naprimjer, "Urban personality" (Lebas, 1982).

Osnovni razlog tome je novi odnos rada i grada, odnosno činjenica da je međunarodni kapital proizveo konceptualizaciju gradskog prostora kao novog područja investiranja kapitala.

Kapitalizam 60-tih i 70-tih godina prošlog vijeka nametnuo je novu podjelu rada, nove oblike socijalizacije radne snage, pojavu kolektivne potrošnje i pojavu državne intervencije osobito u području niveliranja klasnih konflikata u stratifikacijskom stambenom prostoru. Značajne intervencije države su se ogledale i u migracijskim tokovima radne snage sa perifernih industrijskih prostora u domicilne industrijske zemlje. Najznačajnija tema novije urbane sociologije može se smatrati intervencija države u sprezi sa novim oblicima kapitalističkih formi produkcije društva i grada. Konsekvence kompetitivnog karaktera kapitalizma osobito su analizirane od strane marksistički orijentiranih urbanih sociologa (J. Lojkine, M. Castells) na razini prostornog urbanog planiranja koje je određeno izrazitom intervencijom države u kapitalističke tokove. Država je nametnula oblike kolektivne potrošnje kako bi poremećenu ravnotežu držala pod kontrolom na taj način što distribuirala elemente blagostanja u cilju osiguranja društva i njegove reprodukcije. Egzistencijski nivo stabilnosti društva, posredstvom države, manifestira se u području šire potrošnje, izgradnje masovnih stambenih naselja, podsticanju masovne potrošnje, zapošljavanju, čime se neutralizira klasni konflikt i decentrira se na marginalne konstante. U tom kontekstu su se izdvojile teme koje se odnose na urbane pokrete i borbe. Urbanizam je shvaćen kao distribucija investicija i aktivnosti potrošnje u prostoru koji rezultira karakterom i oblikom okoline u kojoj je stanovništvo distribuirano s obzirom na moć potrošnje.

KRITIKA KLASIČNE URBANE SOCIOLOGIJE

Manuel Castells je najznačajniji kritičar klasične urbane sociologije, osobito Chicago urbane sociologije. Klasični urbani sociolozi su po njegovom mišljenju stvorili pojam "urbanog društva" koje je definirano urbanom kulturom koja je izjednačena sa određenim društvenim normama i vrijednostima. Castells zamjera Wirthu (Urbanism as Way of Life) da grad razumijeva kao specifični kulturni

sadržaj i sam postaje eksplikativna varijabla tog istog sadržaja. Urbana kultura se nudi kao njen način života. Klasični urbani sociolozi su prihvatili uzročnu vezu fizičke forme, rada i ponašanja individua, a Castells se pita da li postoji uzročna posljedična veza između prostornih oblika grada i karakteristika socijalnog sadržaja unutar urbane kulture. Wirth je smatrao da je urbanizacija trajni proces, a Castells da je urbanizam u opoziciji spram ruralizma. Po Wirthu određeni društveno-ekonomski sistem proizvodi specifične prostorne oblike. Klasna struktura kapitalističkog društva eksplicirana je u postojanju različitih urbanih okolina i kategorija naselja s obzirom na socijalnu strukturu društva. Prostorne jedinice ispoljavaju određene vrijednosti koje očitavaju kao provođenje određenog načina života. Standardizirani obrasci načina upotrebe prostora ne mogu uspostaviti hijerarhiju i tipologiju klasno-prostornih odnosa, smatra Castells. On uzima za primjer slumove za koje konstatira, da ne mogu nestati, jer nije nestalo konstelacije društvenih odnosa koji ih stvaraju i okolinski moment objašnjenja kulture sluma ne može imati status ekspanatorne varijable. Slumu je, osim klasno definirane okoline, potrebna i skupina ljudi koji vrijednosno pristaju da tu žive i preko vrijednosnih orijentacija organiziraju okolinu.

Za Castellsa slum ima hipotetički smisao, a za Wirtha eksplanatorni (Wirth,1969).

Castells smatra naivnom ideju Chicago urbanih sociologa da se određene vrijednosti, određenih socijalnih skupina ispoljavaju u konkretnom prostoru, koji je definiran simbolima preko kojih se mogu očitavati vrijednosti, odnosno čini se jasnim odnos između ponašanja određene socijalne skupine i elemenata njene ekspresije u prostoru. Po Chicago sociolozima društvo je suma različito uobličjenih prostora. Za Castellsa društvo je "...manje ili više kontradiktorna artikulacija interesa, prema tome socijalnih činilaca koji nikada ne predstavljaju sebi i jednostavno sami sebe, nego uvijek u odnosu na nešto drugo. Prema tome rezidencijalni prostor nije stranica, na kojoj su otisnute socijalne vrijednosti"(Castells, 1976, str. 37). Socijalna situacija u prostoru znatno su kompleksnije i ne mogu se očitavati samo u prostoru, nego se situacije moraju proučavati u kontekstu širih društvenih determinizama i tom smjeru ih objašnjavati. Jedan od značajnijih prigovora Chicago urbanim sociolozima od strane Castellsa jeste da su zamijenile stvarne društvene odnose prostornim.

Problem karaktera prostora klasična Chicago urbana sociologija poima kao nezavisnu varijablu i temeljila se na međuzročnim odnosima društva i prostora, odnosno na činjenici da se društvo realizuje u prostoru. Saznanje o strukturi odgovarajućeg prostora odgovaraju saznanjima o konkretnom društvu. Sve društvene pojave teže da se manifestiraju u prostorne kategorije. Međutim, za Castellsa prostor je "...materijalni proizvod u odnosu sa drugim materijalnim elementima među kojima je i čovjek koji sam ulazi u posebne društvene odnose i koji daje prostoru (i drugim elementima tih odnosa) oblik, funkciju ili socijalno značenje. Dakle, ne radi se samo o prostiranju socijalne strukture, nego o konkretnoj ekspresiji svakog historijskog dijela u kome je društvo specifično. Pitanje je, dakle, uspostavljanja na sličan način kao i za svaki drugi realni objekt, strukturnih i konjunktivnih zakona koji upravljaju njegovom egzistencijom i transformiraju ga, kao i specifičnosti njegove artikulacije sa drugim elementima historijskog realiteta" (Castells, 1976, str. 39). Prostor se jednostavno definira kao historijski realitet i podložan je odrednicama tog realiteta,

pa prema tome ne postoji teorija prostora, a da ona istovremeno nije opća socijalna teorija. Teorija prostora, po Castellsu, je teorija socijalne organizacije koja se realizira na temelju međuovisnosti pojedinca i principa centralnih funkcija. To znači da je svakom pojedincu ili grupi data određena pozicija u određeno društvenom sistemu. Ta pretpostavka definira sistem odnosa između funkcionalno razdijeljenih dijelova društva, koji su teritorijalno lokalizirani. Urbana zajednica je cjelina procesa koja oblikuje, distribuira i uređuje odnose ekoloških jedinica ili prostornih oblika koji predstavljaju specifičnost u odnosu na svoje posebne okoline. Urbanim stanjem dominira centralna funkcija (industrija), određene vrijednosti izražene u prostoru kao i klasna borba izražena u urbanim konfliktima i strategijama.

Castells kritikuje pojam “urbano” smatrajući da je taj pojam ideološki intoniran i ima kulturološko značenje (Castells, 1976). Njegova upotreba nije naivna: “cijeli problem je u sljedećem: termin urbano i urbana kultura nije nevin termin, on sugerira hipotezu proizvodnje društvenog sadržaja (urbano) i trans historijsku formu (grad) kao što izražava i opću koncepciju proizvodnje društvenih odnosa, odnosno, cijelu teoriju društvene promjene (social change), odnosno, teoriju revolucije” (Castells, 1976, str. 75).

Castells se protivi pojmu urbanizacije kao svjetskog procesa, jer taj proces ne uvažava stanja različitih društava nego se svodi na jednu matricu razvoja koji je jako upitan u zemljama trećeg svijeta. Društva tranzicije bi mogla ponuditi alternativna rješenja, jer su to nedovršena društva i razvijaju se prema idealnom tipu, zbog čega im tranzicionalnost daje šansu za alternative.

Ujedno ističe da je urbanizacija socijalističkih zemalja, poput Kine i Kube, ubrzana i nekontrolisana, te neadekvatna stepenom razvoja društva. Ta urbanizacija izraz je određenih političkih programa i alternativni programi urbanizacije trebali bi biti osnovani na drugim vrijednostima.

Castells je uložio ozbiljan napor da odredi staus urbane sociologije. On se pita šta je to relevantno za gradove, a nije za okolinu? Da li je urbani fenomen nešto što nije ruralno, i da li organizacija ekonomije definirana prirodom industrije ili prirodom podjele rada? On smatra da su urbani problemi problemi urbanog društva, jer postoji određena povezanost između tipa prostora i određenog tipa društva. Međutim, on upravo preko pojma urbanog upozorava na ideološku funkciju urbane sociologije prije svega zbog mistifikacije gradskog društvenog života.

To je dovelo do toga da se o klasičnim problemima društva razmatra kao o urbanim problemima, a s druge strane prezentiraju se kao tehnički problemi urbanog prostora. On smatra da je to invertiranje problematike jer se tvrdi da društvena organizacija ne ovisi o društvenoj situaciji, klasnim odnosima, klasnoj borbi itd., nego jednostavno, o prirodnim, prostornim, tehničkim i biološkim uvjetima. Svaka stvarna osnova akcije invertira se u tehničke termine, a urbano planiranje tehnokrata zamjenjuje političku debatu između političkih grupa. Zbog toga predmet urbane sociologije postaje beskonačan, od problema gradskih klasa do problema saobraćaja i lokalnih izbora. On smatra da društvo ne može biti eksplicirano u prostoru zbog toga što je prostor samo jedna njegova dimenzija. Urbana sociologija svoj predmet istraživanja može naći samo ako su prostorno i društveno u identitetu, odnosno

kada je prostor izražen u odrednicama socijalne organizacije. Prostor, međutim, ipak sadrži kompleksne procese koji se odvijaju u latentnom obliku.

Grad, kao sociološka varijabla, definisan je kao urbanizam (R.E. Park) i urbanizacija (W.E. Burgess, L. Wirth) i u sociološkim terminima grad je bio i ostao stvarni predmet interesa urbane sociologije. Ali Castells smatra da je Park pogrešno smatrao da je polje interesa urbane sociologije sve što se nalazi u gradu, što implicira da su sociologija i urbana sociologija identične.

Izlaz je, doduše, nađen u decentriranju predmeta istraživanja sa grada na gradsku zajednicu (William F. Whyte, A. Hollingshead) gdje su se istraživanja odvijala sa ciljem da se otkriju procesi dezorganizacije, neprilagođenosti, autonomne supkulture, te načini otpora integrativnim formama.

Castells ističe da je sociologija integracije češći pojam od urbane sociologije iako je glavna predmetnih identiteta utvrdila u prostoru urbanih studija. Na nižim teorijskim nivoima upotrebe urbanog konteksta, kao nezavisne varijable, može se derivirati iz činjenice da su različiti urbani prostori karakterizirani različitim tipovima ponašanja. Rezultati istraživanja su pokazali da tendiraju

kontekstu kao irelevantnom na nivou eksplanatorne varijable. Ako se razmatra varijacija interaktivnih modela u skladu sa urbanim kontekstom, utvrdiće se da determinante interakcije u npr. malim susjedstvima, inspirirane dobom i polnom strukturom, a ne urbanim kontekstom. Intenzitet interakcije varira sa socijalnim statusom rezidencijalnih prostora, modelima lokalne socijalne participacije i koja je restriktirana na srednju i gornju srednju klasu. Također su važnije klasne diferencijacije u formiranju prijateljstva nego je to isti urbani kontekst. Jednostavno, karakteristike urbanih prostora su ovisne od njihovih socijalnih karakteristika. Društvo je još uvijek iznad grada i grad sam po sebi ne znači poseban predmet istraživanja. Za Castellsa, kao marksistu, ne postoji "Urbanizam as Way of Life" nego "Industrialism as Way of Life" u smislu da je urbanizam i kulturalna ekspresija kapitalističke industrijalizacije, pojava tržišne ekonomije i procesa racionalizacije modernog društva (Pickvance, 1976).

U svom uvodu u knjizi o urbanoj sociologiji Pickvance (Pickvance, 1976) je podvrgao kritici Castellsov epistemološki napad na mogućnost znanstvenog utemeljenja urbane sociologije kao samostalne discipline.

Castells je naime, pokušavajući da dokaže da je urbana sociologija čisto ideološka disciplina koja kapitalističke moduse produkcije prikazuje kao univerzalne, poricao mogućnost konzistentnog demarkiranja kako urbane cjeline kao teorijskog objekta tako i urbane zajednice kao realnog objekta. Prema Castellsu je urbana sociologija u stvari jedna u sebi fragmentirana ideologija koja i ne zaslužuje da ju se tretira kao homogenu povezan teoretski program.

Pickvance je dokazao da Castellsova dedukcija nije valjana. Kako je Castells svoju dedukciju izveo na temelju dvije premise, a) o urbanitetu se može govoriti samo ako se karakteristike urbane zajednice reflektiraju kroz prostorne posebnosti grada, u odnosu na selo, što on poriče; i b) ako te prostorne posebnosti prate posebne kulturne karakteristike grada kao zajednice, Pickvance je pokazao da Castellsova negacija

premise a) nije validna. Dakle, nasuprot Castellsu koji je direktno tvrdio da “ne postoji polje realnosti koje se može nazvati “urbanim””, Pickvance kaže da “ako prihvatimo pojam društvene formacije u kojoj dominiraju kapitalističke i industrijske forme koje su izvor kulturnih obrazaca” (što bi Castells zasigurno prihvatio), onda “nam preostaje da izučavamo a) kako je ekonomska baza prostorno strukturirana, i kako to strukturiranje predstavlja izvor diferenciranja između različitih naselja, i b) kako pojedinačni društveni sistemi operiraju u zadanim naseljima (tj. sociologija zajednice)”. Dakle, čak i kada bismo, poput Castellsa, prihvatili tvrdnju da se u načelu prostorne strukture modernog grada ne razlikuju od prostornih struktura sela, ipak, kako to elegantno izvodi Pickvance, možemo istraživati konkretne specijalne manifestacije npr. ekonomskih odnosa u konkretnom gradu, što znači da sociologija grada ipak može imati valjan i jasno opisiv teorijski objekt, da, dakle, ipak postoji polje realnosti koje se može nazvati “urbanim”.

Što se pak tiče samog historijsko-materijalističkog pristupa urbanoj sociologiji Pickvance smatra da on ima vrijednost, ali da metodološki ne iscrpljuje sve ono što je relevantno za predmet istraživanja urbane sociologije. Npr. kada se govori o problemima u oblasti stanovanja i njihovoj vezi sa reprodukcijom snage rada i kapitala, onda historijsko-materijalistički pristup može biti od značajne pomoći. Isto vrijedi i za problem odnosa između političko-ideološkijske kontrole radne snage i stupnja disperzije radne snage u naselju, kao i finansijske kontrole rente za iznajmljivanje stambenog prostora. No kada se u okvirima urbane sociologije istražuje npr. utjecaj fizičkih formi na kvalitetu i karakter socijalnog interagirana sa susjedima, onda nam historijsko-materijalistička metodologija ne može biti od značajnije pomoći. Pickvance stoga jasno i zdravorazumski pokazuje granice i domete historijsko-materijalističkog pristupa urbanoj sociologiji.

Urbana sociologija u vrijeme Parka je studirala sve socijalne fenomene koji su se pojavljivali u urbanom kontekstu sa nespecifičnim teorijskim predmetom, tj. istraživanja su bila limitirana i fokusirana procesima akulturacije imigranantskih grupa ili pak njihovog odbijanja akulturacije u američko društvo, što je takođe po Castellsu, različit i neeksplicitni naučni predmet. Glavnina istraživanja Chicago urbane sociologije su se bavila prostornom organizacijom tj. urbanizacijom. Kao što smo naveli on smatra da je prostor materijalni elemenat i nije naučni predmet istraživanja. Treći predmet istraživanja Chicago sociologa je ekološki kompleks i nije ništa drugo do teorija socijalne strukture i, shodno tome, nije teorijski predmet urbane sociologije.

U pogledu budućnosti urbane sociologije Pickvance polazi od pitanja da li postoji vjerovatnoća da će socijalna jedinka koindicerati sa prostornom jedinicom. Socijalna jedinica se definira, s obziroma na funkcionalistički pristup, kao socijalni sistem, s obzirom na historijski pristup, kao sistem akcije, i a obzirom na semiološki pristup kao sistem znakovlja. Kada socijalni sistem egzistira unutar zadatog prostora upotrebljava se pojam zajednica i ona je objašnjena kao rezultat tog koindiciranja.

Zajednice su, po Castellsu, neodređene relokacije i nisu nužno locirane u urbanim prostorima, što predstavlja vrlo nepouzdan temelj koji se spočitava u urbanoj sociologiji. Kada sistem akcije koindicira sa prostornom jedinicom pojam urbane insti-

tucije se najčešće koristi u značenju procesa transformacije društva, koja odgovara Weberovom poimanju srednjovjekovnog grada kao političko-administrativnog sistema koji je imao visok stepen autonomije i kao takav imao je oblikovnu ulogu u društvu (grad je izvor inovacija, razmjena i promjena), ali ujedno i u značenju kontrolirane promjene. Castells je u dilemi da li se autonomne urbane institucije mogu identificirati u današnjim društvima zbog čega smatra da to ne može biti predmet urbane sociologije.

Pickvance smatra da urbano ima više okvira i može se odnositi na prostornu formu (grad kao suprotnost selu), na kulturalni model (urbanizam kao suprotnost ruralizmu, kao načinu života) ili u strukturalnu formu (grad kao izvor kontrole u urbanoj hijerarhiji) i po tome Wirth je u pravu kada urbanizam razumijeva kao karakterističnu tendenciju stvorenu od grada. Doduše, u industrijaliziranim društvima prostorna i kulturalna distinkcija urbano-ruralno je problematična, kako je R. E. Pahl pokazao u "Urbs in Rurs" gdje urbanizirane prednosti sa njihovim seoskim komuterima (pripadnici lokalne i dnevne migracije selo-grad) mogu biti značajno smatrana kao urbano ili ruralno u prostornom smislu.

Pickvance smatra nekompetentnim Castelsovu argumentaciju pitanja urbanog teorijskog predmeta kao jednog od ko incidencija u relaciji socijalna jedinica – socijalni prostor koji i ne mora biti, jer zajednica nije ograničena prostorom i odbija distinkcija ruralnog i urbanog prostora.

Takođe smatra da sociologija zajednice, kao produkt kapitalizma, ima mogućnosti da se uspješno konstituiraju, jer ne mora nužno biti identificirana sa sociologijom modernog društva. Prostorni i kulturalni aspekti urbano-ruralne distinkcije, ako nisu upotrebljivi, rezidualno se centriraju u strukturalne forme distinkcije urbano-ruralnog kontinuuma.

Jedan od izvora ovog kontinuuma su objedinjene funkcije u ekonomskom sistemu koje imaju reperkusije u klasifikaciji prostora, stanovanju i politici koja ne smije biti zanemarena. Ako se prihvati da socijalna formacija, u kojoj kapitalizam i industrijske forme dominiraju i izvor su kulturalnih modela još uvijek ostaje pitanje kako je ekonomska struktura prostorno izražena i kako je ona izvor diferencijacije između urbanog i ruralnog i kako pojedini socijalni sistemi operiraju u datom okviru. Prema tome odnos prema prostoru je izraziti urbani predmet istraživanja (Pickvance, 1976).

Mogućnosti autonomnog djelovanja urbane sociologije postoje u području kolektivne potrošnje (stanovanje, dokolica u prostoru, škola itd.) koju karakteriše činjenica da u savremenom svijetu grada sredstva kolektivne potrošnje nisu robe nego usluge i ne mogu se realizirati ukoliko se odvoje od sredstava za proizvodnju. Kolektivnu potrošnju provodi i organizuje država i predmet potrošnje postoji samo u odnosu na kolektivnog potrošača, te predmet kolektivne potrošnje nije predmet trošenja u smislu da se mora nadomjestiti novom ponudom (naprimjer, park ne može biti potrošen, može biti samo obnavljan i održavan).

FOKUSIRANJE PREDMETA ISTRAŽIVANJA URBANE SOCIOLOGIJE

William G. Flanagan u "Contemporary Urban Sociology" (Flanagan, 1993) smatra osnovnim pitanjem za nagovještaj savremene urbane sociologije pitanje šta će postati kohezivni mehanizam koji je održavan u ruralnom socijalnom redu, odnosno što će biti community u novom urbanom svijetu. Koji uticaj urbanizacija ima na forme socijalne organizacije? Tenzije između grada i zajednice su ostali centralni problemi urbane sociologije, tj. glavno je pitanje kako urbano okruženje modificira načine na koje ljudi misle i ponašaju se. Tradicija, iz koje se razvila urbana sociologija, je osigurala temelje za razvoj različitih interpretacija urbanizma kao što je i osigurala bazu kritičizma savremene urbane sociologije. Flanagan također smatra da urbana sociologija nije nikada uspješno definirala svoj predmet i u tom smjeru postojalo je samo nekoliko pokušaja. Grad, kao kompleks uzroka i posljedica očigledno onemogućava upotrebljivu definiciju. Grad je dinamički fenomen koji je stalno u promjenama. Grad se dramatično mijenja zahvaljujući investicijama kapitala i populacijskim kretanjima ka urbanim centrima, unutar i između nacija i između regija. Rast gradova trećeg svijeta je dramatičan i postaju veći nego veliki gradovi industrijskog svijeta. U zapadnim gradovima, metropolitanske regije iskušavaju perpetualnu transformaciju istovremeno teško kontrolišući urbanu populaciju. Metropolitanska periferija nema granice i to dovodi do urbane decentralizacije, odnosno postaju policentrične jedinice i dovode u pitanje stare utemeljene kategorijalne reference uokvirenog urbanog života, što se na kraju razara u zamisli kohezivnog socioprostora. Kohezivni socioprostorni elemenat, unatoč razaranju grada (od grada do metropolisa) i unatoč činjenici da je kulturalni uticaj svuda oblikovan savremenim društvom, urbanizacija postaje svojstven proces, zbog činjenice da najsnažnije urbane službe moraju reagovati na to stanje. To sve osigurava urbanoj sociologiji fokus interesa. Urbana sociologija sadrži, smatra Flanagan, zagonetku u onim problemima koji postaju identificirani označavanjem urbanog kao mjesta. Urbana sociologija je u nominalnom smislu vezana za geografski, prije nego za sociološki objekt, kao što je naprimjer socijalna organizacija. Analiza procesa koji imaju urbanu dimenziju su često iza osobenosti grada, pa tako analiza susjedstva potrebuje da bude shvaćena kao dokaz globalnijih činjenica.

Iz toga proizilazi da je nesukladan napor između nominalnog identiteta (urbana lokacija) i šireg polja akcije koja mora osigurati bezuslovan kontekst za sve sociološke analize (globalni procesi).

Prostorne dimenzije socijalne organizacije su se pojavile u vrijeme kada je grad bio najdramatičnije upotrebljiv u domenu prostornih manifestacija socijalnih promjena. Grad je postao analitički kontekst istraživanja prostora. Fokus urbane sociologije postaje gusto naseljeni centar, jer kada ispituujemo prostorne dimenzije moći, političkih i ekonomskih snaga, koristimo termine "manhattanization" ali kada se tretiraju promjene locirane na Manhattan-u tad se misli globalni kontekst i razmatraju se tenzije između mjesta i širih procesa kao jedan od glavnih zadataka savremene urbane sociologije. Oblast urbane sociologije ostaje i dalje iskustvo i ponašanje individua, strukturalne uloge gradova u kontekstu promjena, dinamički elementi socijalne ekologije, istraživanje ljudskih napora za obnovu socijalnih veza, klasnih sukoba.

Grad je ujedno i način da se socijalni problemi rješavaju. Grad konstituira okolinu koja pomaže oblikovanju izbora individue, koji uglavnom stalno stvaraju i mijenjaju tu okolinu. Ukratko, urbana sociologija ostaje heterogena i predstavlja mješavinu različitih ideja i zapravo nijedna orjenatacija u urbanoj sociologiji nije eksplicitno napuštena.

Urbane studije uključuju istraživanje iskustva i ponašanja pojedinaca, druge se bave strukturalnom ulogom gradova u širem istorijskom opusu promjena. Grad ostaje scena ponašanja, dinamičkih elemenata socijalne ekologije i ljudskih veza. Efekti izolacije, koje su Simmel i Wirth povezali sa metropolom i urbanim, još uvijek su temeljne pretpostavke za suvremene teme kao što je zajednica, prijateljstvo, subkultura, etničke dimenzije urbane zajednice, novi val etničkih migracija itd.

Novo pitanje zajednice mora odgovoriti na vezu lokalne analize i strukturalne političke ekonomije te odnosa prema neformalnoj ekonomiji i globalnim ekonomskim promjenama.

Empirijski naglasak u najnovnijim istraživanjima sugeriraju da lokalne studije, posebno one koje su povezane sa ekonomskim promjenama i lokalnom političkom djelotvornošću, će zadržati prominentno mjesto u urbanoj sociologiji. Ekološki pristup je takođe važan u urbanim studijama, modeli urbane ekspanzije i promjena su suštinski u suglasju sa nasljeđem ekologije. U Evropi i Americi zbivanja su rezultirala nacionalnim i internacionalnim ekonomijama koje imaju jasne prostorne dimenzije i proizvode konvulzivne epizode promjena u lokalnim ekonomijama. Ekonomija koja ima moćan i ireverzibilan uticaj na urbano socijalnu teoriju, je bila odgovorna za ponovno svraćanje urbanih analitičara na lokalne akcije u pravcu razmatranja globalnih ekonomskih uticaja.

Urbana sociologija trećeg svijeta je van glavnih urbano-socioloških razmatranja i teorijski razvoj je otpočeo prije 20 godina sa implikacijama da izazove pažnju u domenu promjena na periferiji.

Ta urbana sociologija sugerira da će se budućnost bogatih i siromašnih preklapati unutar trećeg svijeta i da će zauzeti međunarodni nivo problema prije nego nacionalni nivo. Neformalni sektor rada (nezaštićeni rad) trećeg i prvog svijeta u osnovi su iste stvari i sukladno tome pretjerana urbanizacija može biti povezana sa deindustrijalizacijom razvijenih ekonomija (seljenje kapitala i izvoz prljavih industrija).

Političko ekonomski modeli koji su producirani nemilosrdnošću globalnih snaga, ali koje nisu u mogućnosti predvidjeti sve rezultate u specifičnim lokalitetima. Na taj način lokalni uslovi variraju između gradova koji su slično situirani, ali sa različitom referencom prema globalnim ekonomskim snagama.

Razlike u rezultatima veza su rezultat historijskih i kulturalnih okolnosti koje specificiraju one lokalitete i shodno tome, manifestiraju promišljenu ljudsku akciju. To nas podsjeća da ljudi pokreću akciju, a ne društvo ili ekonomije, i, da akteri, birajući svoj izbor, pokazuju da su alternativni rezultati mogući.

Fokus debate u urbanoj nauci je na taj način promijenjen nanovo, jer su socijalni (urbani) akteri nanovo izabrali način da oblikuju lokalne uslove. To objašnjava no-

vonastajuće veze unutar pojedinih gradova, a posredstvom industrijskog kapitala i njegove potrebe za jeftinom radnom snagom da ostane kompetetivan i konkurentan, od strane etničkih i imigrantskih skupina. Postavlja se pitanje da li lokalne elite ili građanstvo može prevazići globalne snage od oblikovanja lokalnih uslova. Ova pitanja stoje u centru interesa u savremenoj urbanoj sociologiji.

Trendove u urbanom sociološkom mišljenju je moguće odrediti kao dva trenda, jedna koji je već duže prisutan i jedan koji je nešto noviji. Može se smatrati da je klasična urbana sociologija još uvijek prisutna u sadašnjim interpretacijama, ali u novijoj fazi globalna politička ekonomija dobija na značaju. Tako je, zajedno sa klasičnom urbanom sociologijom i njenim implikacijama obogaćena teorijska mreža. Savremeni empirijski trend usmjeren u pravcu lokalnih zajednica preuzima vodeću poziciju i ravan je istraživanjima modela svjetskog sistema i njegovih implikacija. Za urbanu sociologiju su to još uvijek važna istraživanja, pa tako mnogi govore o potencijalnoj savremenosti, potencijalne za lokalne empirijske napore koje vode do globalnih teorija. U periodu od William F. Whytovog "Street Corner Society" i Herbert Gansovog "Urban Villagers" ponuđen je dokaz da ljudi, koji žive u gradovima, zadržavaju snažan osjećaj zajednice i socijalne participacije. Napori urbanog modela života, u apstraktnom i idealnom – tipskom smislu, su potvrđena empirijskim radom koja su demonstrirala negaciju alijenacije i modele masovnog društva.

Kao što smo naveli, tokom 70-tih godina prošlog vijeka, diskusija o urbanoj kulturi je bila definirana marksističkom kritikom da je predmet urbane sociologije irelevantan za političko – ekonomsku krizu gradova. Dalji razvoj polit – ekonomske paradigme pokazao je da teorijsko razmatranje ima vezu sa socijalno – prostornim potrebama sa perspektivom da se protegne na regionalni ili globalni nivo u cilju da se uputi u izvore promjena.

Kapitalizam ostaje ekonomska racionalizacija svijeta unutar jednog tržišta i osigurava neophodne početne tačke za razumijevanje što se dešavalo sa lokalnim nivoima. Naglašeni empiricizam i lokalizam, koji je utemeljen kroz teoretiziranje i operacionaliziranje globalnih nivoa analize, stvara razumljivost varijabiliteta lokalnih uslova. Raniji trendovi su uključivale alternacije teorijskih i empirijskih naglašavanja. U tom smislu dolazi do pojave da najnovije empirijske studije lokalnih uslova predvidljivo reagiraju na teorijske generalizacije političke ekonomije koje su moćno dokazivale određene lokalne uslove. Kako god, današnji trend istraživanja predviđa promjene u teoriji unutar urbane sociologije. Naglašavanje empiricizma i lokalizma je reakcija na pretjerani determinizam i teorija koje naglašavaju moć socijalnih struktura nad individualnim zbog čega se ne može adekvatno odgovoriti, u okviru referenci globalnih političko-ekonomskih snaga, na pitanje zašto jedna zajednica prosperira, dok druga, slično situirana, stagnira ili razvija druge načine aktualizacije. Strukturalnim interpretacijama društva nedostaje aplikacija lokalnih nivoa. Sigurno je da lokalne varijable mogu ponekad izbjeći posljedice globalnih uslova i zbog toga se moraju uzeti u obzir. Pitanje je kako je promjena determinirana, da li lokalnim izborom ili je izvedena od strane lokalne elite građana. Empirijski naglašena istraživanja lokalnih zajednica reflektiraju nemogućnost strogo determinizma da interpretira urbanu situaciju. To takođe reflektuje popularnu, postmodernu filozofiju sa nastojanjem povlačenje iz formalnih, rigidnih modela interpretacije u

sociološkom, akademskom i umjetničkom domenu. Najveća tenzija u urbanoj sociologiji odigrava se između teorijske orijentacije strukturalista i istraživanja koja su orijentirana na lokalne uslove. To je premjestilo dijalog između kulturalista i strukturalista ili između ekologista i ekonomista. Kretanje unutar urbane sociologije u pravcu lokalizma i empiricizma je konzistentan, sa postmodernim impulsima, u pravcu naglašavanja nejedinstvenosti, otvorenosti interpretacije i aplikacijom teorije. Umjesto interpretacije koja opisuje klasu, savremena istraživanja naglašavaju konflikt koji postoji između različitih kategorija elita.

Značajan interes urbane sociologije su urbani pokreti. Dosadašnja istraživanja ukazuju da urbani pokreti nisu predstavljeni u terminima klase nego u terminima različitih koalicija sa različitim gradskim akcijskim grupama (susjedstvo i socijalni pokreti).

Globalni kontekst i međunarodno tržište je kontekst u kojem sve pojave mogu biti shvaćene, ali su lokalne prilike nevidljive. Lokalna zajednica, elite, građanske koalicije, obične individue i njihovi izazovi su analitički kontekst u urbanoj sociologiji i imaju povratni uticaj na intraurbane i interurbane analize (Krupat, 1989). U empirijskim istraživanjima otvorena je mogućnost metodoloških inovacija i aplikacije sa različitim nivoima teorije. Kao prirodan impuls u budućim urbanim istraživanjima nameće se mogućnost u razmatranju mogućnosti sinteze. Početna saglasnost se sastoji u tome da je urbana okolina primarna fizička manifestacija međunarodnog kapitalizma. Čak i oni koji naglašavaju važnost lokalne inicijative prepoznaju da, ono što su opisali, je samo stvar varijabilne otpornosti lokalnih varijabli na globalne uticaje koji su podjednako i udaljeni ali i prisutni u lokalnom okruženju. Iako su te studije vitalne za razumijevanje pune varijabilnosti uticaja globalnih tržišnih snaga na lokalnu zajednicu, naglasak na jedinstvenosti rezultata je za sada mala uporišna baza. Lokalne studije reafirmiraju važnost urbane okoline kao jedinstvene okoline. Lokalne okoline demonstriraju uzročnu vlastitost na što urbana sociologija ima ekskluzivno pravo studija. Lokalne zajednice su intenzivirane arene svjetske političke ekonomije.

Urbana sociologija je još uvijek označena kontrastima prema selu i gradu kao izvoru alijenacije, ali i dezalijenacije. Tokom 70-tih godina prošlog vijeka, marksistička analiza je odstranila ove dileme nametnuvši ekonomiju kapitalizma kao determinirajući faktor stanja savremenih gradova. Kriticizam marksističke orijentacije je dokazivao da modeli kapitalističke ekonomije kao i modeli ekonomske ravnoteže bitno utiču i na oblikovanje gradskih prostora, te da su oni isključivo ekonomski svrhoviti.

Međutim, ta orijentacija nije u stanju da objasni ili predvidi šta se dešava u gradovima ili pak u susjedstvima. Lokalna događanja i lokalna socijalna klima je rezultat djelovanja lokalnih varijabli i specifičnih lokalnih kulturalnih uslova kao i djelovanja ljudske akcije (Crang & Thrift, 2000). Ne čudi da se kontraorijentacija 80-tih prošlog vijeka, kreće u pravcu naglašavanja onih istraživanja u urbanoj sociologiji koja su se vezala za lokalne zajednice umanjivši pri tom značaj opštih teorija. One su naglašavale slijepo djelovanje globalnih ili društvenih snaga, spocitavajući nedostatnost eksplanatornih varijacija na uticaj ovih snaga u poziciji sličnih gradova,

ali različitih socijalnih klima. Razlike u socijalnoj klimi mogu se pripisati različitim dijelovima varijabli ili lokalne kulture kao odgovor na globalne pritiske i potencira se ljudska akcija u kreiranju i proizvođenju svoje vlastite okoline. Prostor je socijalno stvoren, a opšti procesi su modificirani prostorno-specifičnim karakteristikama i ekonomija ga ne određuje u konačnoj instanci.

Novi poticaj za socijalno istraživanje je otkriće šta je to što je specifično za svaki grad i što ga čini jedinstvenim u njegovom odgovoru na globalne snage. Kao i objašnjenje kako to da su neki gradovi u stanju neutralizirati regionalne trendove, dok su drugi upravo oblikovani tim trendovima. Shodno tome otkriva se kakve su lokalne taktike, vrsta uspjeha i neuspjeha, kako se mobiliziraju izvori i kako se primjenjuju, te kako su izborne prednosti distribuirane unutar populacije. Lokalni modeli mogu biti modificirani zajedničkom akcijom koja može biti usmjerena u pravcu neutralizacije globalnih pritisaka. Savremena rasprava ne centrira pitanje koje je od gledišta, lokalističko ili globalističko, tačno nego, je centar rasprave relativni stepen u kojem struktura (kao globalni pritisak) dominira unutar urbanih lokalnih formi, odnosno kako lokalna struktura prihvata ili izbjegava te pritiske. Prednost istraživanja koja se bave lokalnim urbanim prilikama sastoji se u potenciranju kapaciteta individua da odbiju moć globalne okoline i u sposobnosti oblikovanja ljudskog življenja po mjeri lokalne zajednice. No, ostaje činjenica da je moć urbane okoline snažnija od lokalnih urbanih realiteta, te su nanovo Wirth-ovi i Simmel-ovi uvidi dobili na važnosti u smislu da urbane okoline temeljno mijenjaju ličnost ukoliko su u stanju da zadrže funkcionalnu ravnotežu. Ekološka orijentacija u urbanoj sociologiji je izgradila model racionalnog reda u oblikovanju i sadržaju gradova, a marksisti i ekonomisti su utvrdili nemilosrdnu energiju koju stvara globalni red i, posljedično tome, urbani prostorni red koji je izraz nesmetanog stvaranja profita. Zajednička odrednica ovih orijentacija je vjerovanje da je urbano važna arena koja zahtjeva da bude shvaćena u njenim vlastitim odrednicama. Jednostavno ima mnogo neobjašnjelog i mnogi poticaji u urbanoj sociologiji pokušavaju aplicirati teorije osobito one orijentacije koje naglašavaju istraživanja lokalne zajednice, kao neponovljive i jedinstvene u urbanom prostoru.

Svođenje grada na lokalnu zajednicu za Richard Sennetta je problematično sa staništa javnosti koja perpetuira u određenom lokusu kao tiranija prisnosti "Prisnost kao tiranija u običnom životu... nije prisiljavanje, nego buđenje vjerovanja u jedan standard istine za mjerenje složenosti društvene zbilje. To je mjerenje društva psihologijskim odrednicama. A u onoj mjeri u kojoj ta zavodnička tiranija uspjeva, samo se društvo deformira... Intimnost je polje vizija i očekivanja ljudskih odnosa. Ona je lokalno omeđivanje ljudskog iskustva, tako da ono što je blisko neposrednim okolnostima života nadvisuje sve. Što to lokaliziranje više vlada, to više ljudi traže ili vrše pritisak jedni na druge da strgnu prepreke običaja, pravila ponašanja i izvođenja gesta, što stoje na putu iskrenosti i uzajamnoj otvorenosti... Što se više zbližuju ljudi to su manje društveni, bolniji su i više bratoubilački njihovi odnosi" (Sennett, 1989, str. 445).

Rezultat lokalizacije grada jeste da su sile dominacije i nejednakosti nepovrijeđene i dovodi do iskrivljivanja nerazumijevanja svrhe grada. Grad je impersonalna matrica u kojoj raznolikost svih aspekata društvenosti biva dostupno kao društveno isku-

stvo. Uslov te društvenosti je distanca kao pokretna snaga identificiranja procesa koji prevazilaze individualnu egzistenciju, ali je šire kao iskustvo. Lokalizacija grada je reformirana tirbalizacija urbanog teritorija i znak neciviliziranog društva, jer se osporavaju realije i vrijednosti impersonalnog života." Obnavljanje grada, odbacivanje lanaca lokalizma skovanih prvi put u 19. vijeku, koji su danas postali vjerom, također je i obnavljanje principa političkog ponašanja. Onoliko koliko mogu naučiti da u društvu agresivno slijede svoje interese, mogu ljudi naučiti djelovati neosobno. Grad bi trebao biti učitelj tog djelovanja formuna na kome postaje smisleno pridružiti se drugim osobama bez prinude da ih se upozna kao osobe. Mislim da to nije dokono sanjarenje; grad je tokom najvećeg dijela povijesti civiliziranog čovjeka služio kao žarište djelatnog društvenog života, sukoba i igre interesa, iskustva ljudske mogućnosti. Ali danas je uspavana baš ta civilizirana mogućnost." (Sennett, 1989, str. 448).

Akcenti koji se osjećaju u Sennettovim tvrdnjama dosta su slični onima s kojih polazi i klasična urbana sociologija, međutim, ne proučava se urbani fenomen kao izolirani fenomen, nego se on proučava kao kontekst, arena, i izvorište s kojeg treba organizovati društvo (Fischer, 1984).

Novija orijentacija pristupa proučavanju urbanog fenomena se zasniva u okviru nastojanja da se grad pokuša problematizirati kroz novu terminologiju koja proizilazi iz savremene urbane prakse (urbane borbe kao kristalizacija klasnih suprotnosti u gradovima, sve vrste konflikata se smatraju društvenim oblicima ponašanja, a ne disfunkcionalnost urbane sredine.)

Prema Ognjenu Čaldaroviću u novijoj urbanoj sociologiji polazi se od nekoliko manje ili više čvrstih postavki kao što su:

- grad je, prije svega, lokacija akumuliranih vrijednosti u kome se prvenstveno stvara i koncentriira višak vrijednosti.
- planiranje grada svodi se na manipuliranje viškom vrijednosti. Urbanizam se kao ideologija razobličava i ukazuje se na njegov institucionalni i birokratski karakter. Urbanizam se tretira kao određena ideologija vladajuće klase, koja raspoređujući višak vrijednosti vlada i urbanizmom.
- urbani fenomen istražuje se u terminima konkretnog društva, određeno društvo postoji u određenom prostoru na kojem se ispituju konflikti na svim razinama društva.
- urbano planiranje proučava se kao sredstvo državne intervencije, a koje ne djeluje po principima apstraktno date socijalne pravde, orijentiranje kategorijama općeg, javnog i zajedničkog interesa. Ono se vrši u društvu koje je klasno struktuirano i prema tome dinamično.
- planiranje grada razmatra se kao sredstvo socijalne kontrole i manipulacije, provodi se politička intervencija sa točno određenim profitnim ciljevima.
- urbanističko tumačenje grada odbacuje se kao nedostatno i formalističko
- u nekim aspektima odbacuje se i samo termin urbano, koji se smatra ideološkim pojmom zbog toga što se društveni procesi u prostoru mistificiraju.

- prostorni odnosi ne postoje za sebe nego se radi o društvenim odnosima koji se odvijaju u konkretnom prostoru zbog čega atribut urbano dalje mitificira realnost.
- klasična urbana sociologija predstavlja ideološku interpretaciju stvarnosti koja se osniva na pojmu urbanog kao posebnog načina života, prije svega zapadnog načina života.
- analize novije urbane sociologije su usmjerene na analizu kapitalističkih društava kao i na analizu kontradikcija, a naročito rastuće socijalizacije proizvodnih snaga i stihijnosti privatnog vlasništva nad kapitalom.
- posebno se istražuju klasne borbe i njene manifestacija u okvirima urbanog
- noviji pristupi u urbanoj sociologiji insistira na proučavanju kapitalizma koji se prostorno ispoljava i sve značajniju ulogu države kao koordinatora.
- urbano planiranje se tretira kao instrument državne intervencije koja mora izdržati ravnotežu sistema kao cjeline (regulacija kolektivne potrošnje odnosno, neproizvodne potrošnje)
- u radikalnim varijantama osporava se mogućnost postojanja urbane sociologije (Čaldarović, 1983).

Iz navedenog zaključujemo da je osnovni impuls novije urbane sociologije zadat na kritici Chicago urbane škole što se ne može prihvatiti. Istina je da su se u razdoblju od tridesetih od sedamdesetih godina desile snažne ekonomske promjene, a nakon šezdesetih godina poznata je i pojava masovnog društva.

Po našem mišljenju novija urbana sociologija bi se trebala usmjeriti na sintezu propitivanja novih urbanih fenomena i testirati ih u kategorijama kako novije tako i klasične urbane sociologije.

Ne možemo zanemariti nasljeđe klasične urbane sociologije, jer su migracije sa industrijske periferije ka industrijskim centrima nesmanjene i imaju dramatične razmjere, a to je upravo situacija na kojoj je izrastala i Chicago urbana škola. Unatoč globalizaciji (a potom i urbanizaciji) ponovno na značaju dobijaju teorijski uvodi klasične Chicago urbane sociologije i s njenim nasljeđem treba postupati s punim poštovanjem.

Literatura:

1. Lefevr, A. (1969). Predlozi za jedan program istraživanja urbanog života: institut za urbanu sociologiju, Pariz. *Pregled*, (1), 71-87.
2. Lefevr, A. (1974). *Urbana revolucija*. (pp. 24-56). Beograd: Nolit.
3. Lebas, E. (1982). *Urban and regional sociology in advanced industrial societies: A decade of marxist and critical perspectives*. (pp. 8-123). Thousand Oaks: Current sociology, Sage Publications.
4. Wirth, L. (1969). Urbanism as way of life. In R. Sennett (Ed.), *Classic Essays on the Culture of the Cities* (pp. 143-164). New York: Appleton-Century-Crofts.

5. Castells, M. (1976). Is there an urban sociology. In G. Pickvance (Ed.), *Urban Sociology: Critical Essay* (pp. 33-59). London: Tavistock Publications.
6. Castells, M. (1976). Theory and ideology in urban sociology. In G. Pickvance (Ed.), *Urban Sociology: Critical Essay* (pp. 60-84). London: Tavistock Publications.
7. Pickvance, G. C. (1976). Introduction: historical materialist approaches to urban sociology. In G. C. Pickvance (Ed.), *urban Sociology: Critical Essays* (pp. 1-32). London: Tavistock Publications.
8. Flanagan, G. W. (1993). *Contemporary urban sociology*. (pp. 1-12). Cambridge: Cambridge University Press.
9. Čaldarović, O. (1983). *Urbana sociologija*. (pp. 118-120). Zagreb: Novi svijet, Globus.
10. Sennett, R. (1989). *Nestanak javnog čovjeka*. (pp. 444-482). Zagreb: Naprijed.
11. Krupat, E. (1989). *People in cities: the urban environment and its effects*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Fischer, S. C. (1984). *The urban experience*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, INC.
13. Merrifield, A. (2000). Henri Lefebvre: a socialist in space. In M. Crag & N. Thrift (Eds.), *Thinking Space* (pp. 167-182). London and New York: Routledge.
14. Crag, M., & Thrift, N. (2000). Introduction. In M. Crag & N. Thrift (Eds.), *Thinking space* (pp. 1-21). London and New York: Routledge.

Summary

The paper cites the beginning of modern urban sociology through the work and activities of the French theorist Henri Lefebvre and the "Institute for Urban Sociology," founded in Paris 1963rd. The authors cite the main theoretical orientations that have influenced the formation of the idea of modern urban sociology, in particular referring to the work M.Castells, C.G.Pickvance, W. Flanagan and R. Sennett. According to the authors, contemporary urban crisis significantly affects the design of urban theory, which is understandable, because global change raises new questions, and radicalizing old.

Key words: *urban space, urban culture, lifestyle, urban-rural differences, zoning decisions, urban elite*

PРАВНА REGULATIVA PRIVATNE BEZBEDNOSTI NA PROSTORIMA NEKADAŠNJE SFRJ, SA OSVRTOM NA POSLEDNJE PROMENE U SRBIJI

Prof. dr. Željko Nikač¹, prof. dr. Nedžad Korajlić², prof. dr. Jasmin Ahić²,
mr. sc. Maida Bećirović³

¹ Kriminalističko-policijska akademija Beograd

² Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu

³ FIPA - Agencija za strane investicije u BiH

Adresa za korespondenciju:

Željko Nikač

Kriminalističko-policijska akademija Beograd

Cara Dušana 196

11080 Zemun

zeljko.nikac@kpa.edu.rs

Copyright © 2013 Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu

Sažetak

Predmet ovog rada je delimična uporedno-pravna analiza propisa iz oblasti privatne bezbednosti na prostorima nekadašnje SFRJ Jugoslavije, tačnije bivših jugoslovenskih republika danas nezavisnih država i sa posebnim osvrtom na novele propisa u Srbiji. U metodološkom smislu u radu dominiraju pravni metodi - normativni i uporedni, uz uvažavanje ostalih metoda naučnog istraživanja. U smislu sistematike rada u uvodnom delu je najpre dat osvrt na pojam bezbednosti i podsistem privatne bezbednosti, te subjekte bezbednosne zaštite lica i imovine i njihovu delatnost. Dalje sledi osvrt na važnije međunarodno-pravne izvore privatne bezbednosti, kao što su: međunarodno pravo, Međunarodni Kodeks ponašanja za privatne bezbednosne kompanije, pravni propisi SE i pravna regulativa EU. Centralni deo referata zauzima izlaganje o pravnim osnovama bezbednosne zaštite lica i imovine u nekadašnjoj SFRJ, zatim u ex YU republikama danas nezavisnim državama i, na kraju, nedavno usvojenim propisima u Republici Srbiji. Srbija je poslednja zemlja u okviru nekadašnje države koja je usvojila nove propise u oblasti privatne bezbednosti - Zakon o privatnom obezbeđenju i Zakon o detektivskoj delatnosti. U narednom periodu od 6 meseci očekuje se usvajanje podzakonskih akata za implementaciju propisa, nakon čega je su moguće ocene početnih rezultata i iskustava u primeni normi prava privatne bezbednosti.

Ključne reči: *privatna bezbednost, SE i EU, pravo privatne bezbednosti u nekadašnjoj SFRJ, ex YU republikama i novele propisa u Srbiji.*

1. UVOD

Savremeni svet na početku III milenijuma karakterišu izuzetni uspesi na polju nauke, tehnike i tehnološkog razvoja, pa s tim u vezi i zahuktali procesi globalizacije, urbanizacije i industrijskog razvoja. Sa svoje strane to je dovelo do visokog stepena duhovne kulture, materijalnog napretka čovečanstva i dalo druge pozitivne efekte.

S druge strane, tehničko-tehnološki napredak je imao za posledicu i veliki stepen *kriminala* i druge brojne bezbednosne izazove i rizike. Posebnu opasnost predstavlja *terorizam* koji je eskalirao posle poznatih terorističkih napada 11. septembra 2001. godine u SAD, kao i nakon nedavnih terorističkih akata u Rusiji. U istoj ravni su i organizovani kriminal, korupcija i drugi najteži pojavni oblici kriminala koji ozbiljno urušavaju temelje ljudskog društva, civilizacijske tekovine i arhitekturu čitave međunarodne zajednice. Pored akata kriminalne prirode velika opasnost zajednici pretili od požara, eksplozija, akcidenata i drugih *vanrednih situacija*, posebno što je u svetu danas veliki broj „prljavih“ tehnologija i opasnih materija.

U odgovoru na ove izazove države angažuju raspoložive resurse, bezbednosne potencijale i druge kapacitete i ostvaruju različite oblike saradnje u međunarodnoj zajednici. Kao oficijelni organi država u suzbijanju navedenih pojava prevashodno se angažuju *policija, službe bezbednosti, jedinice za vanredne situacije* i drugi subjekti. Međusobna saradnja i udruživanje država omogućava da se znatno lakše i efikasnije odgovori na pomenute izazove i rizike, te otklone posledice koje su po pravilu velike i imaju međunarodnu dimenziju. U zaštiti imovine, lica, poslovanja i drugih vrednosti u većini razvijenih država već dugo ekzistira privatni sektor bezbednosti, koji je ponudio dopunski alternativni model zaštite i bezbednosti. Ovaj sektor ima veoma dugu tradiciju u SAD, Velikoj Britaniji, Francuskoj i drugim razvijenim zemljama, pa je čak postao sastavni deo šire bezbednosne zajednice.

Privatni sektor bezbednosti je komplementaran javnom (državnom) sektoru i njegovim specijalizovanim službama, jer je umnogome rasteretio policiju i preuzeo brojne manje složene poslove ali veoma važne za bezbednost u zajednici. Kao ravnopravan partner privatni sektor bezbednosti je *podsystem sistema bezbednosti* i obuhvata više oblasti, kao što su: *fizička, tehnička, protivpožarna i protivdiverzionna zaštite, zaštita na radu* i dr. (Nikač, 2013, str. 11-15). U razvijenim zemljama privatni sektor bezbednosti je veoma popularan i njemu su povereni brojni važni poslovi, dok su status, profesionalni standardi za rad i ostala sistemsko-pravna pitanja rešeni adekvatnim pravnim normama. Tako se u većini država starog kontinenta primenjuju norme *SE* i *EU*, dok države aplikanti za članstvo slede postupak harmonizacije propisa i primene aktuelne pozitivne prakse u ovoj oblasti. Normativno-pravna regulativa za rad sektora privatne bezbednosti je od izuzetne važnosti i neophodan preduslov za zakonito obavljanje ovih poslova, a pre svega pretpostavka uspešne organizacije i poslovanja privrednih subjekata u svakoj zajednici.

Na identičan način bivše republike članice nekadašnje *SFR Jugoslavije*, danas samostalne i nezavisne države, regulisale su oblast privatne bezbednosti i usvojile određene norme i međunarodne standarde, te donele pojedine zakone i podzakonske akte u ovoj oblasti. Poslednja u ovoj grupi je bila Republika Srbija koja je nedavno usvojila Zakon o privatnom obezbeđenju i Zakon o detektivskoj delatnosti.¹ Ne treba posebno ukazivati koliki je značaj pravne regulative ove veoma osetljive oblasti, pa ćemo samo podsetiti na važnost izgradnje standarda, profesionalizaciju, edukaciju kadrova i razvoj stručne prakse. Pretpostavka je da će novousvojeni propisi u Srbiji doprineti boljoj *saradnji javnog i privatnog sektora bezbednosti*, ravnopravnim i partnerskim odnosima, na dobrobit zajednice i građana, jer je bezbednost nedeljiva kategorija i zajednički interes svih u društvu.

SAVREMENI KONCEPTI BEZBEDNOSTI, SA OSVRTOM NA PRIVATNU BEZBEDNOST

Pojam bezbednosti, opšte

Bezbednost je višedimenzionalni i složeni pojam koji nije imao isto značenje kroz istoriju ljudskog društva, pa su pojmovno određenje i sadržaj različiti u tradicionalnim i savremenim konceptima. Tako se *bezbednost* kao kategorija najčešće određuje kao vrednost, potreba i interes, zatim stanje, funkcija, organizacija i sistem, u subjektivnom i objektivnom smislu i na druge načine. (Nikač, Pavlović, 2012, str.1-10).

U zavisnosti od sadržine u doktrini i praksi egzistiraju različiti *koncepti* bezbednosti, kao što su: a) državna i javna bezbednost, b) međunarodna, nacionalna i kolektivna, v) unutrašnja i međunarodna, g) bezbednost pojedinca (čoveka) i zajednice i dr. (Gaćinović, 2007, str. 3-23). Pojam sistema bezbednosti obuhvata elemente kao što su: cilj, snage i sredstva za ostvarenje cilja, struktura sistema, aktivnosti i funkcije strukturalnih elemenata radi ostvarivanja cilja. Osnovna *funkcija* sistema bezbednosti je preventivna, jer samim svojim postojanjem i saznanjem da postoji on predstavlja snažan instrument odvratanja. (Keković, 2009, str. 72-74). U slučaju posledice ili neželjene radnje, sistem reaguje represivno u cilju eliminacije uzroka i nosilaca opasnosti.

Sistem bezbednosti ostvaruje svoju funkciju preko brojnih oblika, vidova i aktivnosti i, s tim u vezi, podsistema kao što su: policijski, obaveštajno-bezbednosni, *podsystem* privatne bezbednosti i dr. (Nikač, 2007, str. 79-95). Sistem privatne bezbednosti kao podsistem u okviru celokupnog sistema bezbednosti obuhvata mere i radnje bezbednosne zaštite vrednosti koje se štite, kao što su imovina, lica i poslovanje pravnih i fizičkih subjekata, proaktivno i reaktivno delovanje. Kao sistem privatna

¹ „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 104/13, Beograd, 2013.

bezbednost ima pak svoje podsisteme: fizičkog, tehničkog, protivpožarnog i drugih oblika obezbeđenja i zaštite (životna sredina, rad i radno mesto) i bezbednosnog menadžmenta.

U SAD i drugim razvijenim zemljama prihvaćen je kritički osvrt na tradicionalni koncept bezbednosti koji u prvi plan ističe državu i njene organe, pa se iznosi mišljenje da takvo shvatanje nije primereno savremenim bezbednosnim izazovima i da bezbednost treba posmatrati znatno svestranije i šire. U skladu sa tim fokus tradicionalnog koncepta bezbednosti pomera se sa države, njene teritorije i granica na moderni pristup pojedincu i zajednici. (Mijalković, 2009, str. 85-90).

Privatna bezbednost – pojam, karakteristike i subjekti

Privatna bezbednost doživljava procvat u drugoj polovini XIX veka u Evropi i SAD kada su osnovane prve privatne bezbednosne (Eugene-Francois Vidocq, 1832 Paris) i detektivske kompanije (Allan Pinkerton, 1850 Chicago). Poslovni moto (logo) čuvene Pinkertonove agencije je bio „*We never sleep*”, tako da ova i druge kompanije posluju i danas u SAD i zemljama širom sveta. (Pavlović, 2011, str. 21-23).

Sektor private bezbednosti je značajno dobio na zamahu između dva svetska rata, a posebno nakon II svetskog rata kada je povećana potreba za zaštitom života, imovine i ostalih vrednosti koje policija nije mogle da zaštiti u celosti. Tako se pri industrijskim korporacijama osnivaju *samostalne službe obezbeđenja i profesionalne agencije* identične namene. Ilustracije radi, na prostorima nekadašnje (Kraljevine) Jugoslavije bilo je nekoliko firmi kao što su: „Mikton“, „Policijsko-detektivski biro Bezbednost“, „Kredit-inform, trgovački obaveštajni i inkaso zavod“, „Zavod Hermes“, „Bezbednost – Zavod za čuvanje stanova i prostorija“ i dr. (Talijan, 2008, str. 40-62).

Pojam privatne bezbednosti je različito određen u doktrini i praksi i zavisno od pojedinih zemalja, preovlađujućih pravnih sistema i posebno zavisno od stavova autora. Za potrebe ovog referata opredelili smo se za kategorijalno-pojmovno određenje prema kojem je privatna bezbednost „planska i organizovana samostalna ili zajednička delatnost i funkcija pojedinaca, organizacija, privatnih ili profesionalnih agencija, usmerenih na sopstvenu zaštitu ili zaštitu drugih, kao i zaštitu odgovarajućih lica, prostora, objekata, poslovanja ili delatnosti, a koji nisu pokriveni ekskluzivnom zaštitom državnih organa.“ (Daničić, Stajić, 2008, str. 14-20). Na identičan način i drugi autori određuju pojam privatne bezbednosti sa napomenom da je u pitanju posebna grana bezbednosti koja „putem pojedinca, organizacija, privatnih ili profesionalnih kompanija, osigurava ličnu zaštitu ili zaštitu drugih, kao i zaštitu odgovarajućih visoko pozicioniranih ličnosti, prostora, poslovanja, a koji nisu u nadležnosti državnih organa“. (Kržalić, 2009, str. 10-13). Pojedini autori sa prostora

nekadašnje SFRJ idu i dalje, pa navode da postoje širi i uži pojam privatne bezbednosti.²

Dakle, pod pojmom privatne bezbednosti podrazumevamo *pružanje usluga bezbednosti* koje vrše kompanije u privatnom vlasništvu ili same te usluge, na zahtev privatnih lica ili organizacija u privatnom vlasništvu.

Karakteristike sektora privatne bezbednosti su brojne, ali sa stanovišta teme i auditorijuma ističemo one vezane za osobine i funkcionisanje ovog sektora. Tako se ističu ugovorni odnosi između staranaka, konkurentnost, fleksibilnost, neadekvatan društveni status i dr. Opšte pravilo u razvijenom svetu je da je ugovor zakon za stranke i na tržištu vlada uglavnom fer utakmica, ali je ponegde prisutna neloyalna konkurencija, voluntarizam, ilegalna praksa i slične pojave koje narušavaju ugled sektora privatne bezbednosti.

Subjekti privatne bezbednosti se u literaturi dele po različitim kriterijumima zavisno od preovlađujućeg pravnog sistema, stavova pojedinih autora i drugih razloga. Kao osnovni kriterijumi uzimaju se oblast delovanja, vrste usluga i unutrašnja organizacija, na osnovu kojih se kao subjekti privatne bezbednosti navode: a) privatne vojne kompanije (*Private Military Companies*), b) privatne bezbednosne kompanije (*Private Security Companies*) i v) privatne vojno-bezbednosne kompanije (*Private Military-Security Companies*). (Nikač, Pavlović, 2012, str. 21-35). Dodajemo da pojedini autori navode da u ovu podelu ulaze i *plaćenici* ali se sa tim stavom ne slaže većina eksperata, jer su plaćenici od ranije poznati široj i stručnoj javnosti i njihov status je određen međunarodnim dokumentima.³

Mišljenja smo da je jedan od najvažnijih kriterijuma razlikovanja kompanija (subjekata) privatne bezbednosti upravo njihov rad na komercijalnoj osnovi, na osnovu kojeg pružaju vojne, bezbednosne i srodne usluge na komercijalnoj osnovi i ostvaruju *profit*. (Schulz S, Yeung C, 2005, p.1-3). U pogledu oblasti rada *privatne vojne kompanije* su kao formacije poznate od ranije, negde od sredine minulog veka i tada su ih činili bivši pripadnici britanskog SAS (*Special Air Service*).⁴ *Privatne bezbednosne kompanije* deluju defanzivno (pasivno) i pružaju bezbednosno-zaštitne usluge, koji poslovi su regulisani i kontrolisani na isti način za sve privredne subjekte. (Brooks D, Rathgeber S, Lee, 2008, p.18-20). Pravni status, poslovanje i druga pitanja uglavnom se regulišu nacionalnim zakonodavstvima, što je posebno naglašeno

² Više: Kesić Z, *Privatni sektor u kontroli kriminaliteta*, Dosije studio, Beograd, 2009, str. 11–15.

³ Više: The International Convention against the Recruitment, Use, Financing, and Training of Mercenaries, G.A. Res. 34, U.N. GAOR, 44th Sess., Supp. No. 43, at 590, U.N. Doc. A/44/43 (1989), Article 1; Protocol Additional to the Geneva Convention of 12 August 1949, relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts, Geneva, ICRC, 1977, Article 47, Mercenaries.

⁴ Šire: Brien O, Kevin A, „PMCs, Myths and Mercenaries: The Debate on Private Military Companies“, Royal United Service Institute Journal, February 2000. Dostupno na: <http://www.asisonline.org/stat10.html>.

među državama članicama EU sa izuzetkom Austrije i Češke. (Pavlović G., 2011, str. 319-332).

U našim uslovima pod ovim kompanijama se podrazumevaju privatne agencije za fizičko i tehničko obezbeđenje lica i imovine, kao i privatne detektivske agencije koje su danas u ekspanziji.

MEĐUNARODNO-PRAVNI IZVORI U OBLASTI PRIVATNE BEZBEDNOSTI

Međunarodno pravo i srodne grane prava

Pravo privatne bezbednosti je u izvesnoj meri povezano sa međunarodnim pravom i pojedinim njegovim granama, koji predstavljaju pravni izvor za ovu relativno mladu granu prava u svetu i na prostorima nekadašnje SFRJ.

Međunarodno javno pravo je najšira oblast i temelj međunarodnog prava, koje u nedostatku normi unutrašnjeg prava predstavlja oslonac Pravu privatne bezbednosti u nastanku. U tom smislu navodi se Međunarodna konvencija protiv regrutovanja, upotrebe, finansiranja i obuke plaćenika iz 1989. godine, prema kojoj države članice imaju obavezu da iste odredbe ugrade u domaće zakonodavstvo.⁵

Međunarodno pravo ljudskih prava je afirmisana oblast međunarodnog prava u kojoj postoje izgrađeni mehanizami, standardi i sistem zaštite ljudskih prava, manjinskih prava i građanskih sloboda. U skladu sa tim države, fizička i pravna lica mogu se pozivati i zahtevati mere zaštite ljudskih prava kod domaćih ili stranih privatnih kompanija. (Kontos, 2004, str. 199-238).

Međunarodno krivično pravo je danas veoma važna oblast koja obuhvata značajne norme iz dela materijalnog i procesnog prava. Sa stanovišta teme i posebno privatnih vojnih kompanija podsećamo da se odredbama MKP predviđaju konkretna *međunarodna krivična dela*, kojima se pak štite univerzalne ljudske vrednosti. Nadalje, posebno se promoviše princip individualne (krivične) odgovornosti za međunarodna krivična dela, što je dalje razrađeno brojnim međunarodnim konvencijama kojima se kvalifikuju ova dela.⁶ Saglasno odredbama međunarodnog prava osnovani su međunarodni krivični sudovi kao što su Stalni MKS, Haški tribunal za bivšu SFRJ i Međunarodni krivični sud za Ruandu sa ciljem da se procesuiraju odgovorni za ratne i srodne zločine i da im se izrekne zaslužena kazna. Pravnom analogijom sa ovim rešenjima pitanje odgovornosti odnosi se i na pripadnike privatnih (vojnih, bezbednosnih) kompanija koji učestvuju u ovim sukobima.

⁵ The International Convention against the Recruitment, Use, Financing, and Training of Mercenaries, G.A. Res. 34, U.N. GAOR, 44th Sess., Supp. No. 43, at 590, U.N. Doc. A/44/43 (1989).

⁶ Više: Stojanović Z, Međunarodno krivično pravo, VI izdanje, Pravna knjiga, Beograd, 2008.

Međunarodno humanitarno pravo je takođe istaknuta oblast međunarodnog prava koja utvrđuje pravila u pojedinim situacijama, kao što su borbene operacije, ponašanje radnika privatnih kompanija (PBK, PVK) u slučajevima međunarodnih ili građanskih konflikata, vanrednog stanja i dr. U slučaju zarobljavanja zaposleni u PK uživaju pravni status ratnih zarobljenika, ukoliko su u svojstvu civilnih pratilaca oružanih snaga. Lica u statusu civilnih učesnika u konfliktu ili plaćenika, kao pripadnici privatnih kompanija ne uživaju pravni status i zaštitu civila i može im se suditi u protivničkoj državi. (Perrin, 2006, str. 613-636)

Međunarodno običajno pravo, kao izvor prava u kontekstu privatne bezbednosti, ističe odgovornost država za aktivnosti nevladinih subjekata u njihovo ime i za njihov račun. To se navodi u aktu Međunarodne pravne komisije pod naslovom *Odredbes o državnoj odgovornosti*, usvojen 2001. godine. Država koja angažuje PVK ili PBK je odgovorna za postupanje kompanije, ali je odgovornost ograničena prema drugim državama ali ne i prema pojedincima.

Dokument iz Montrea

Na inicijativu Švajcarske i MKCK, u saradnji sa ekspertima iz brojnih zemalja i predstavnicima civilnog društva i kompanija, 2008.godine usvojen je poznati dokument iz Montrea. U pitanju je međunarodni dokument čija je svrha promocija i poštovanje normi *međunarodnog humanitarnog prava* (Ženevske konvencije i dodatni protokoli) i *ljudskih prava*, od strane država i pomenutih kompanija. U pogledu sistematike akt iz Montrea ima dva dela: a) prvi, posvećen međunarodno-pravnim obavezama i b) drugi, koji se tiče dobre prakse država u oblasti privatne bezbednosti.

Međunarodno-pravne obaveze koje se odnose na privatne kompanije (PVK i PBK) tiču se važnih pitanja, kao što su: obaveze država koje angažuju kompanije, obaveze država domaćina na čijoj teritoriji kompanije deluju, obaveze država u kojima su registrovane i ostale obaveze. Dalje se obrađuju obaveze kompanija i personala u vršenju poslova, te podvlači dužnost poštovanja obaveza prema odredbama MHP i LJP. Na istovetan način ustanovljene su obaveze prema unutrašnjem pravu koje obuhvataju krivično, poresko, radno i druga prava. Smisao je da subjekt osiguraju poštovanje međunarodnog prava, MHP, Ženevskih konvencija i dodatnih protokola, LJP i ostalih opštih vrednosti.

Deo o *dobroj praksi država u oblasti privatne bezbednosti* obrađuje, pored ostalog, pitanja delatnosti privatnih kompanija (PVK, PBK), procedure za izbor i unajmljivanje privatnih kompanija, kriterijume i uslove za izbor, kontrolu i nadzor i druga pitanja. (Romić, Pavlović, 2011, 319-332).

Glavna primedba na dokument iz Montrea odnosi se na njegovu pravnu neobaveznost, obzirom da su njegove odredbe samo upućujuće i podsećaju na sporazume iz oblasti MHP, poštovanja i zaštite LJP i međunarodnog običajnog prava. U svakom

slučaju dokument iz Montrea je dobra osnova za rad i ponašanje PVK i PBK, pre svega kada su angažovane u posebnim okolnostima kao što su oružani sukobi, vanredna stanja i drugi.

Međunarodni Kodeks ponašanja za privatne bezbednosne kompanije

Međunarodni kodeks ponašanja za privatne pružaoce bezbednosnih usluga (*The International Code of Conduct for Private Security Service Providers - ICoC*)⁷ je nastao takođe na inicijativu Švajcarske 2010.godine, utemeljen na osnovama MHP i međunarodnog prava o LJP. Kao osnovni ciljevi u dokumentu ističu se međunarodni standardi u oblasti privatne bezbednosti, odgovornost privatnih bezbednosnih kompanija i poboljšanje kontrole i nadzora nad njihovim radom.

Principi i standardi odgovornog pružanja privatnih bezbednosnih usluga jedna su od najvažnijih tekovina Kodeksa, posebno što se baziraju na normama MHP i MPLJP. Uspostavljena su dopunska pravila i garantije u pogledu upotrebe sile, zabrane mučenja, trgovine ljudima i drugim kršenjima ljudskih prava i posebne obaveze u upravljanju privatnim bezbednosnim kompanijama.

Kodeks je potpisan krajem 2010.godine, prihvatilo ga je i potpisalo tada 58 privatnih bezbednosnih kompanija (PBK) iz 15 zemalja. Kompanije su javno deklarirale da će poštovati ljudska prava, obavljati poslovne aktivnosti i obaveze u skladu sa Kodeksom. Dokument je ostao otvoren za naknadno pristupanje i do početka 2013. godine pristupilo je 464 privatnih bezbednosnih kompanija, iz 60 zemalja sveta. Potpisivanjem Kodeksa stvorena je normativna osnova za uspostavljanje standarda u radu privatnog sektora bezbednosti. Aktuelizovani su postojeći i pokrenuti novi mehanizmi i institucije u privatnom sektoru bezbednosti, među kojima su veoma značajni *efikasno upravljanje* (Upravni odbori) i spoljni nezavisni mehanizmi za *nadzor* nad primenom Kodeksa. (Nikač, 2013, str. 27-30).

Privatne bezbednosne kompanije kao potpisnice Kodeksa obavezale su se na odgovorno pružanje bezbednosnih usluga, zatim na podršku vladavini prava, poštovanju ljudskih prava i zaštitu interesa klijenata. Svrha Kodeksa je da se uspostavi opšti skup principa za privatne bezbednosne kompanije i da postave temelji za sprovođenje dogovorenih principa u opšteprihvaćene standarde.⁸

U okviru sistematike Kodeksa kao važnija ističu se sledeća pitanja:

- *upotreba sile* (zakonitost, gradacija, samoodbrana, zaštita života ljudi i imovine, izuzetna upotreba vatrenog oružja, izveštavanje) u skladu sa Osnov-

⁷ Confoederatio Helvetica (CH) - Swiss Government, The International Code of Conduct for Private Security Service Providers (ICoC), Geneva, 9 november 2010.

⁸ Swiss Government, The International Code of Conduct for Private Security Service Providers (ICoC), Geneva, 2010, p. 3.

nim principima UN o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane službenika odgovornih za primenu zakona;⁹

- *pritvor i hapšenje lica* (posebni ugovori, obučenost kadrova, građansko hapšenje i predaja policiji, procedura, poštovanje normi LjP i MHP, zabrana mučenja, okrutnih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kazni);
- *identifikacija i registracija* (načelo predstavljanja, ID kartice, registracija vozila, licenciranje, osiguranje opasnih materija);
- *kadrovi* (izbor, kvalifikacije, ugovor, nacionalni i međunarodni standardi, zabrana zapošljavanja lica mlađih od 18 godina, procedure za proveru podobnosti kandidata za prijem, KE, PE i ostale evidencije, disciplinska odgovornost, evidencije zaposlenih);
- *obuka* (osnovna, kontinuirana, teorijska i praktična, evidencije i rezultati stručnog usavršavanja);
- *vatreno oružje* (nacionalna zakonodavstva, periodično obnavljanje dozvola, procedure vezane za nabavku, nošenje i skladištenje, čuvanje i kontrolu, evidencije, identifikacija, rukovanje oružjem, poštovanje minimuma standarda iz Osnovnih principa UN o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane lica za primenu zakona (1990), nacionalnim propisima);
- *izveštavanje o incidentima* (dokumentovanje, akteri – pripadnici PBK ili PVK, upotreba oružja ili sredstava prinude, posledice, okolnosti, interna istraga – vreme, mesto i ostalo, potencijalni svedoci, šteta, eventualna odgovornost kompanije, preduzete mere i druge relevantne okolnosti, pismeni izveštaj, konsultacije sa nadležnim JT i policijom, obaveštavanje klijenta i dr.);
- *zdravo i sigurno radno okruženje* (zaštita na radu, zabrana uznemiravanja na radnom mestu, žalbe, procedure po molbama i zahtevima trećih lica, finansijska sredstva, naknada štete u slučaju povrede, smrti ili oštećenja imovine). (Nikač, 2013, str. 27-30).

Usvajanje i primena Kodeksa je od izuzetnog značaja u oblasti privatne bezbednosti, jer nepostojanje standarda i pravila narušava vladavinu prava u ovoj i drugim oblastima.¹⁰

Pravna regulativa Saveta Evrope

Savet Evrope je najstarija i krovna organizacija svih država starog kontinenta, bilo da jesu ili nisu članice EU. U okviru ove organizacije regulisano je više oblasti druš-

⁹ United Nations, Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials (1990).

¹⁰ The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Private Military Companies, Backgrounder No. 04, DCAF, Geneva, 2006, p. 6.

tvenog života i deluje nekoliko različitih organa, pa je to slučaj i u oblasti privatne bezbednosti. U funkciji teme podsetićemo na nekoliko važnih akata SE, stav Venecijanske komisije i druge važne činjenice.

- a) *Preporuka SE broj 1858* pod nazivom „*Privatne vojne i bezbednosne kompanije i erozija državnog monopola nad upotrebom sile*“, usvojena je 2009. godine na sednici Parlamentarne skupštine i njome se na poseban način ističe sektor privatne bezbednosti.¹¹

Na početku se ističe da države više nemaju isključivi monopol nad silom i sredstvima prinude i da se kao alternativni javlja sektor private bezbednosti u društvu. Predlaže se članicama da uspostave kontrolu nad ovim sektorom i da izgrade pravni okvir za normalno funkcionisanje, koji treba da izrazi osnovne demokratske principe, standarde i vladavinu prava. Posebnu pažnju treba posvetiti zaštiti ljudskih prava od strane pripadnika privatne bezbednosti prilikom vršenja poslova, eventualnim kršenjima prava i privođenjem počinitelaca pravdi. (Gaston, E.L., 2008, str. 221-248).

Članicama je preporučeno da pristupe usvajanju konvencije ili drugog obavezujućeg dokumenta kojim bi se sistemski regulisali status, delovanje kompanija i službenika i uspostavili minimalni standardi. Kao prelazno rešenje preporučeno je da države prihvate tzv. Dokument iz Montrea (*Montreux*), posebno kada se govori o međunarodnim obavezama i dobroj praksi povodom učešća u operacijama za vreme oružanih sukoba.

- b) *b) Komisija za demokratiju putem prava (Venecijanska komisija)* je shodno Preporuci SE usvojila 2009.godine studiju br.531, pod istim nazivom kao inicijalni dokument. Zauzet je stav da je neophodno da se izvrši analiza legislative sektora privatne bezbednosti na međunarodnom nivou, te usvoje harmonizovana međunarodnopravna i unutrašnja (samoregulacija) rešenja za kompanije i njihov rad. (Nikač, Pavlović, 2012, str. 52-54).

Komisija je na kraju studije dala sledeće važne *preporuke* članicama Saveta Evrope:

- a) da prihvate i usvoje dokument iz Montrea, b) da revidiraju nacionalne zakone koji se odnose na registraciju i licenciranje, c) da revidiraju nacionalno krivično zakonodavstvo u smislu nadležnosti za krivična dela koje počine pripadnici kompanija (posebno državljani) i d) da započnu razmatranja nacionalnog građanskog zakonodavstva i izjašnjenja o naplati potraživanja po osnovu naknade štete pričinjene u drugoj državi usled nepravilnosti u radu.¹²

¹¹ The Parliamentary Assembly of the Council of Europe, „Recommendation 1858 (2009), Private military and security firms and erosion of the state monopoly on the use of force“, Strasbourg, 2009.

¹² European commission for democracy through law - Venice commission, „Study no. 531 (2009), Draft report on private military and security firms and erosion of the state monopoly on the use of force“, Strasbourg, 2009, p. 15

- c) *Ostale relevantne konvencije i preporuke SE* uglavnom se odnose na zaštitu ljudskih prava, građanskih sloboda i afirmaciju načela vladavine prava. Nezakonite i vanpravne aktivnosti mogu da ugroze ili naruše zakonito i profesionalno postupanje pripadnika privatnog sektora bezbednosti, kao što su: pravo na privatnost, pravo na slobodu i bezbednost, odgovornost i zaštita potrošača, nediskriminacija, etičnost i dr.

Konvencije relevantne za funkcionisanje privatnog sektora su brojne i navodimo važnije, kao što su: Evropska konvencija o ljudskim pravima (čl. 3, 5, 8, 11, 14 - zabrana torture, nehumanog i ponižavajućeg postupanja, pravo na slobodu i bezbednost, privatnost, udruživanje, nediskriminacija); Konvencija za zaštitu pojedinaca u vezi s automatskom obradom ličnih podataka (čl. 5-9, obradu i postupanje), Konvencija o kontroli nošenja i posedovanja vatrenog oružja od strane pojedinaca (čl. 3, 5, 6, 8, 10) i Konvencija o pranju, traganju, oduzimanju i konfiskaciji dobara stečenih kriminalnim delovanjem (čl. 3-4).

Preporuke Komiteta ministara SE su takođe bitne za funkcionisanje privatnog sektora bezbednosti i navodimo važnije: Preporuka broj R15 (87) – regulisanje upotrebe ličnih podataka u sektoru policije; Preporuka broj R10 (84) – krivični dosijei i rehabilitacija osuđenika; Preporuka broj R19(91)- komunikacija sa trećim povodom ličnih podatke građana koje čuvaju javne službe; Preporuka broj R24 (84) – harmonizacija nacionalnih propisa u vezi sa vatrenim oružjem; Preporuka broj R15 (82) – uloga krivičnog prava u zaštiti korisnika usluga (potrošača); Preporuka broj R19 (87) – prevencija organizovanog kriminala; Preporuka broj R 21 (2003) – partnerstvo u prevenciji kriminala; Preporuka broj R10 (2000) – pravila ponašanja za javne službenike; Preporuka broj R10 (2001) – Evropska pravila o policijskoj etici. (Born H., Caparini M., Cole E., 2007, str. 8–13).

Konvencije SE su obavezujuće za članice koje ih ratifikuju, dok preporuke imaju samo savetodavni karakter.

Pravna regulativa Evropske unije

Pravna regulativa privatne bezbednosti u okviru Evropske unije je posebno važna oblast za zemlje aplikante za prijem u EU, zatim privatne bezbednosne kompanije i države naslednice nekadašnje SFRJ. Međutim, oblast privatne bezbednosti nije u potpunosti i na jedinstven način regulisana propisima EU, već se rešenja razlikuju od zemlje do zemlje. Uporednopravni prikaz je otežan i usled činjenice da zemlje članice nemaju identičan istorijski razvoj, kulturu i pravnu tradiciju, pa saglasno tome ni jedinstveni pojam i sadržinu privatne bezbednosti koju čine poslovi, subjekti i drugi elementi. (Weber T., 2002, p. 4-6).

Kategorizacija pravne regulative u oblasti privatne bezbednosti u EU izvršena je po više kriterijuma, zavisno od autora i konkretne države. Tako se po osnovu stepena

restriktivnosti pravnih normi vrši gradacija na: a) države sa najrestriktivnijim propisima (Belgija, Španija, Luksemburg), b) države sa najmanje restriktivnim propisima (V. Britanija, Nemačka) i c) države srednjeg nivoa regulative (Francuska, Italija, Holandija).¹³ Cilj kategorizacije nije samo da se izvrši uvid u nivo opštosti normi država članica, već u izgradnji budućih standarda za harmonizaciju normi EU u ovoj oblasti.¹⁴

U okviru EU deluju dve veoma važne *organizacije* za poslove sektora privatne bezbednosti: UNI-Evropa¹⁵ i Konfederacija evropskih službi bezbednosti.¹⁶ Delovanje ovih organizacija u EU je usmereno pre svega na promociju minimalnih uslova i standarda za poslovanje privatnih bezbednosnih kompanija. Na njihovu inicijativu usvojeno je nekoliko dokumenata o važnim pitanjima iz oblasti privatne bezbednosti, kao što su licenciranje, obuka i trening, pravila ponašanja pripadnika privatnog sektora bezbednosti. (Rosemann N., 2008, p.15).

Poslovi sektora privatne bezbednosti u državama EU su relativno slični i sistematizuju se u sledeće kategorije zaštite: a) *javnih mesta i objekata* (elektrane, vojne instalacije, aerodromi, luke, parlamenti, instalacija i održavanje alarma i video nadzora - CCTV¹⁷), b) *imovine, vrednosti i transport novca i dragocenosti*, i c) *lica*, tj. poslovi *bodyguarda*. (Nikač, 2013, str. 34-36).

Države članica EU svojim unutrašnjim propisima detaljnije regulišu različita pitanja iz oblasti sektora privatne bezbednosti, kao što su: kriterijumi za rad (vlasništvo, kompanije, zaposleni), obuka i edukacija osoblja, ovlašćenja (posebno upotreba vatrenog oružja), odnosi SPB sa policijom, kontrola i nadzor i dr.

Ukratko, smisao i sadržaj pravne regulative sektora privatne bezbednosti u EU je uspostavljanje i izgradnja standarda u ovoj oblasti, zatim razvoj profesionalne etike i kodeksa ponašanja, povećanje nivoa usluga i ugleda sektora privatne bezbednosti i njegovih pripadnika.

¹³ Šire: Brion&Kaminski, Izveštaj o pravnoj regulisanosti sektora privatne bezbednosti u EU, 2001.

¹⁴ Šire: De Waard, Jaap, „The Private Security Industry in an International Perspective“, European Journal on Criminal Policy and Research, vol 7, no 2, 1999, pp. 143–174.

¹⁵ Šire: <http://www.union-network.org/unieuropaN.nsf/Index?OpenPage>.

¹⁶ Šire: <http://www.coess.org>. Confederation of European Security Services – CoESS je osnovana 1989. godine na inicijativu više organizacija i kompanija za privatnu bezbednost iz Evrope, kao krovna evropska asocijacija za nacionalne organizacije privatne bezbednosti. Osnovni cilj je zaštita interesa organizacija privatne bezbednosti i harmonizaciji normi nacionalnih zakonodavstava. Organizacija okuplja 34 države starog kontinenta i to: 28 zemalja članica Evropske unije i 6 drugih evropskih zemalja (Srbija, BiH, Makedonija, Norveška, Švajcarska, Turska).

¹⁷ CCTV je skraćenicu od engleskih reči „closed circuit television“, što u prevodu znači sistem zatvorene televizije. CCTV je deo integralnog sistema tehničke zaštite objekata i on ima tri osnovne funkcije: osmatranje, snimanje i odvratanje. Najvažniji elementi sistema zatvorene televizije su kamere, prenosni putevi, monitori i uređaji za snimanje i reprodukciju slike.

BEZBEDNOSNA ZAŠTITA LICA, IMOVINE I POSLOVANJA NA TERITORIJI NEKADAŠNJE SFRJ

Normativno-pravna rešenja u nekadašnjoj SFRJ, osvrt

Kao što je poznato nakon II svetskog rata na prostorima nekadašnje SFRJ (FNRJ) uspostavljen je jednopartijski komunistički sistem i identično društveno-političko uređenje, koji je tokom vremena evoluirao ka socijalističkom uređenju i pretrpeo druge promene. U pogledu društveno-ekonomskog poretka situacija je bila identična i sistem se menjao od dirigovane državne privrede, preko samoupravljanja i na kraju do tržišne ekonomije zemlje u tranziciji.

Bezbednosna zaštita imovine, lica i poslovanja je pratila navedene faze u istorijskom razvoju nekadašnje SFRJ, tako da se može reći da postoji *periodizacija u razvoju sektora FTO*. Tako u početnom periodu postoji snažna državno-pravna regulativa, zatim sledi faza relativne pravne uređenosti ove oblasti i, na kraju, etapa potpunog odsustva zakona i ukidanja dotadašnjih normi bez pravne zaštite subjekata. (Bošković, Keković, 2000, str. 14-18).

*Zakon o narodnoj miliciji*¹⁸ je najstariji pravni izvor u oblasti bezbednosti u novijoj istoriji nekadašnje Jugoslavije. Istim propisom je u okviru Narodne milicije (NM) formirana *Industrijsko zavodska narodna milicija* (IZNM), kao posebna grana milicije zadužena za čuvanje imovine u industrijskim preduzećima, zavodima i ustanovama. IZNM je imala u svom opisu poznate poslove FTO i široka ovlašćenja (čl.14), obzirom da je osnivanje ove grane milicije vršeno u privrednim subjektima od opšteg značaja. Strogo su bili predviđeni uslovi koji su se odnosili na prijem na rad, školovanje, prestanak službe, odgovornost (krivična, prekršajna, disciplinska, materijalna) i dr.

Zakon o organima unutrašnjih poslova (1951.) je zamenio prethodni propis i njime je prestala sa radom IZNM, ali je nastao pravni vakum u oblasti službi obezbeđenja. Ubrzo je donet novelirani *Zakon o organima unutrašnjih poslova* (1956)¹⁹ kojim su propisani zadaci narodne milicije, pre svega utvrđeni na opštem nivou. Pripadnici milicije imali su zadatak da neposredno štite društvenu i ličnu imovinu, dok je upotreba vatrenog oružja u vršenju ovih poslova bila izuzetak u slučajevima odbijanje napada na objekat koji se štiti ili na imovinu veće vrednosti. *Pravilnik o službi obezbeđenja imovine, privrednih organizacija i ustanova*²⁰ je najvažniji podzakonski akt donet u tom periodu (1963.) sa ciljem da se unificira sistem bezbednosne zaštite ovih subjekata, ujednači praksa u postupanju i obezbedi nadzor organa unutrašnjih poslova.

¹⁸ Zakon o Narodnoj miliciji („Službeni list FNRJ“, br.101/46).

¹⁹ Zakon o organima unutrašnjih poslova, („Službeni list FNRJ“, br. 30/56).

²⁰ Pravilnik o službi obezbeđenja imovine, privrednih organizacija i ustanova, („Službeni list FNRJ“, br. 5/63).

Nakon poznatih događja na IV Plenumu SKJ (1966.) i smena čelnika službe unutrašnjih poslova (državne bezbednosti) usledile su promene u sektoru bezbednosti. Promene propisa u oblasti unutrašnjih poslova usledile su naredne godine i to na svim nivoima, pa se otišlo u drugu krajnost i organi i službe bezbednosti svedeni su na opštinske sekretarijate pod jakim uticajem lokalnih moćnika. Pravna regulativa službe zaštite lica, imovine i poslovanja preduzeća je izuzeta iz nadležnosti organa unutrašnjih poslova, pa je u potpunosti skoro prešla u ingerencije preduzeća. Međutim, decentralizacija je imala kontraefekat, jer je policiji praktično onemogućen ulazak u krug preduzeća, osim po pozivu i u slučajevima požara i akcidenata.

Zakon o osnovama društvene samozaštite je donet 1973. godine i njime je dalje razvijan tada aktuelni koncept društvene samozaštite. (Nikač, 2012, str. 50-52). Obzirom da je u to vreme dominantna društvena svojina propis je afirmisao sistem zaštite ovog oblika svojine, a važio je sve do 1986. godine. Odredbama zakona regulisani su organizacija, prava i dužnosti službe obezbeđenja, dok su sva preduzeća morala da imaju organizovanu službu zaštite a ostala organizacije i zajednice uređenu službu FTO objekata.²¹ Od važnijih odredaba podsećamo na obavezu samozaštite (čl. 10), ovlašćenja (čl. 10-14), naoružanje (čl. 12), kaznene odredbe i druga rešenja. (Javorović B., Šećković J., 1987, str. 26-28).

Zakon o sistemu društvene samozaštite koji je donet 1986. godine zamenio je prethodni propis koji je prestao da važi. Najvažnija novele odnose se na mogućnost da se u sprovođenju mera FTO koriste usluge registrovanih agencija za vršenje poslova fizičke i tehničke zaštite objekata i sredstava, kao i da dve ili više organizacija (organa) mogu zajednički organizovati vršenje poslova fizičke zaštite objekata i sredstava. Donekle su proširena ovlašćenja službi neposrednog fizičkog obezbeđenja, kao što su utvrđivanje identiteta lica i druga ovlašćenja. U vezi načina upotrebe vatrenog oružja od strane lica koja neposredno vrše poslove fizičkog obezbeđenja, to ovlašćenje je preneto na republički organ nadležan za unutrašnje poslove.²²

Zakona o prestanku važenja određenih zakona i drugih propisa (1993)²³ je donet 1993. godine kada je već otpočeo proces raspada nekadašnje SFRJ, kojim je prestao da važi i gore navedeni *Zakon o sistemu društvene samozaštite*. Nepostojanje normi je dovelo do pravne praznine i velike nesigurnosti u radu pripadnika službi FTO, posebno u pogledu primene ovlašćenja, vatrenog oružja i ostalih pitanja.

²¹ *Zakon o osnovama društvene samozaštite*, („Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 39/73).

²² *Zakon o sistemu društvene samozaštite*, („Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 14/86).

²³ *Zakon o prestanku važenja određenih zakona i drugih propisa*, („Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 18/93).

Pravna regulativa privatne bezbednosti u ex YU republikama

Nakon raspada nekadašnje zajedničke države SFRJ novostvorene države, bivše jugoslovenske republike, pristupile su donošenju propisa u pojedinim oblastima i, s tim u vezi, i u oblasti fizičke zaštite imovine, lica i poslovanja. U svim nekadašnjim republikama prihvaćen je preovlađujući **proevropski koncept savremene privatne bezbednosti**, koji obuhvata privatno obezbeđenje i detektivsku delatnost. Razlike postoje u pogledu pravne tehnike i sistematike ovih oblasti u jednom, dva ili više zakona, kao i u obimu podzakonske regulative. Neke druge suštinske razlike nisu posebno istaknute, što je normalno, jer se radi o identičnim pitanjima samo u različitim ambijentalnim uslovima.

Zajednička crta je da su ovi i drugi propisi doneti u veoma teškom ekonomskom ambijentu, nakon raspada zajedničke države i tragičnih posledica rata i oružanih sukoba. Pored velikog broja stradalih, izbeglih i ogromne materijalne štete po sve narode i zajednice na ovim prostorima, veoma je prisutna kohezija u kriminalnom miljeu u regionu i dalje povezivanje organizovanih kriminalnih grupa. Iz tih razloga je i sektor privatne bezbednosti veoma važan subjekt u aktivnostima suzbijanja svih oblika ataka na imovinu, život i druge vrednosti građana.

Pravna regulativa privatne bezbednosti u Republici Sloveniji

Bezbednosna zaštita imovine, lica i poslovanja u Sloveniji i njena pravna regulativa nisu podrobnije razmatrani u ovom tekstu, jer poznato je da je ova zemlja još od 2004.godine ravnopravni član EU i da je u pravnom sistemu Brisela. Slovenija je morala još u pristupnim pregovorima i kasnije da harmonizuje svoje norme sa propisima EU, pa se to naravno odnosilo i na oblast privatne bezbednosti. To bez obzira koliko nema jedinstvenih normi u ovoj oblasti i po svim pitanjima u EU, ali sve zemlje članice primenjuju minimalne standarde u sektoru privatne bezbednosti koji su napred navedeni.

Podsećamo da je pre ulaska u EU, još u procesu pridruživanja i stabilizacije, Slovenija donela nekoliko važnih propisa u pomenutoj oblasti. Tako su usvojeni *Zakon o privatnoj bezbednosti* (Zakon o zasebnem varovanju in obveznom organiziranju službi varovanja),²⁴ *Zakon o detektivskoj delatnosti* (Zakon o detektivski dejavnosti)²⁵ i dr. Pre toga je pod okriljem Privredne komore Slovenije, u okviru Udruženja detektiva Slovenije, usvojen veoma važan podzakonski akt *Kodeks detektivske etike*.²⁶ Nakon toga, usled novih ambijentalnih i drugih okolnosti, 2011.godine usvojene su novele

²⁴ Uradni list Republike Slovenije, št. 32/94 i št.212-05/03, Ljubljana.

²⁵ Uradni list Republike Slovenije, št. 32/94, Ljubljana.

²⁶ Kodeks poklicne etike – Detektivska Zbornica Republike Slovenije, Ljubljana.

u ovoj oblasti i doneti novi *Zakon o privatnom obezbeđenju*²⁷ i *Zakon o detektivskoj delatnosti*.²⁸

Radi implementacije ovih i drugih zakona u Sloveniji je doneto nekoliko podzakonskih akata u ovoj oblasti, kojima se bliže regulišu pojedina pitanja. Uglavnom, kao članica EU Slovenija primenjuje sve pozitivnopravne propise EU u ovoj i komplementarnim bolastima.

Pravna regulativa privatne bezbednosti u Republici Hrvatskoj

Bezbednosna zaštita imovine, lica i poslovanja u Hrvatskoj je u velikoj meri bila identična rešenjima kao u ostalim nekadašnjim YU republikama, a sada nezavisnim državama. Nakon osamostaljenja, Republika Hrvatska je učinila prvi pokušaj institucionalnog i celovitog uređenja ove oblasti 1996. godine usvajanjem *Zakona o zaštiti osoba i imovine*. Međutim, pomenuti zakon je u dva navrata menjan, jer je Hrvatska već ušla u proces evrointegracija i stoga je morala da harmonizuje svoje norme sa propisima EU. Poznato je da je ovaj proces završen 01.07.2013. godine, kada je Hrvatska i zvanično postala 28. po redu država članica Evropske unije.

U toku procesa prodruživanja EU, na osnovu ranije potpisanog Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SPP), Hrvatska je preuzela obavezu da ovu oblast uredi po standardima EU i nakon toga je još 2003.godine donet tada novi *Zakon o privatnoj bezbednosti i zaštiti*.²⁹ Cilj promena je bio ne samo da se da se ova važna oblast uredi normativno, već i da se aktuelni propisi harmonizuju sa pravom EU i da se na učini konkurentnom pred naletom stranih kompanija na novo tržište.

Posle usvajanja Zakona o privatnoj bezbednosti i zaštiti u Hrvatskoj na pravnoj snazi je ostalo još nekoliko podzakonskih akata iz prethodnog perioda, koji su po mišljenju stručnjaka postali anahroni novim okolnostima i zahtevima poslovanja u oblasti privatne bezbednosti.³⁰ Naravno, ubrzo je usledila normativna inicijativa i predlozi podzakonskih akata u okviru nove legislative. Usvojeno je nekoliko podzakonskih akata u oblasti privatne bezbednosti u Hrvatskoj, kao što su *Pravilnik o izobrazbi i stručnom ispitu za zaštitare i čuvare*,³¹ *Pravilnik o uvjetima i načinu polaganja te programu stručnog ispita za zaštitara-tehničara*³² i dr.

Prema raspoloživim saznanjima privatna bezbednost u republici Hrvatskoj je srodna identičnim poslovima kao i u ostalim ex YU republikama, sa napomenom da su

²⁷ Uradni list Republike Slovenije (Zakon o zasebnom varovanju (ZZasV-1)), št. 17/2011, Ljubljana.

²⁸ Zakon o detektivskoj delatnosti (ZDD-1),2011., Ljubljana.

²⁹ „Narodne novine“, broj 68/03, 31/10, 139/10, Zagreb.

³⁰ Više: „SALW and Private Security Companies in South Eastern Europe: A cause or effect of insecurity?, Second edition, SEESAC, Belgrade, 2005.

³¹ „Narodne novine“, broj 103/04, 21/07 i 86/08, Zagreb.

³² „Narodne novine“, broj 161/04, 87/08, Zagreb.

Hrvastka i Slovenija u značajnoj prednosti kao ravnopravni članovi EU. U pogledu vrste, obima i karakteristika u pitanju su poslovi fizičkog obezbeđenja, tehničkog obezbeđenja, zaštite gotovog novca i transporta, ugradnje i održavanja alarmnih i drugih sistema za prevenciju od provala, ličnu zaštitu, zaštitu od požara i drugi komplementarni poslovi.

Dodajemo da su ostalim zakonskim odredbama i podzakonskim aktima podrbonije regulisana ostala pitanja iz oblasti private bezbednosti i to: kriterijumi za rad kompanija, vlasnika i zaposlenih, odgovorni organi, obuka i edukacija osoblja, identifikacija, ovlašćenja, upotreba vatrenog oružja i drugih sredstava prinude, saradnja sektora privatne i javne bezbednosti, kontrola i nadzor nad sektorom privatne bezbednosti i dr.

Pravna regulativa privatne bezbednosti u Republici Crnoj Gori

Bezbednosna zaštita imovine, lica i poslovanja u Crnoj Gori je prema problematici identična ostalim ex YU republikama, sada nezavisnim državama. Pored činjenice da je bila u zajedničkoj državi Crna Gora ima identične bezbednosne probleme, ambijentalne činioce i srodnu kulturu, tradiciju, jezik i druge atribute. Na identičan način su postavljeni i odgovori društva, odnosno države i njenih organa i sektora privatne bezbednosti.

Sektor privatne bezbednosti u Crnoj Gori je normativnopravno regulisan odredbama više zakona, među kojima se po značaju izdvajaju: *Zakon o zaštiti lica i imovine*³³, *Zakon o detektivskim agencijama* i *Zakon o oružju*. Pored „matičnih“ zakona od ostalih propisa u Crnoj Gori od posebnog značaja za oblast privatne bezbednosti su *Zakon o nacionalnim i stručnim kvalifikacijama*,³⁴ zatim *Pravilnik o načinu osposobljavanja, programu i načinu polaganja stručnog ispita za vršenje poslova zaštite lica, imovine i dobara*,³⁵ *Pravilnik o načinu postupanja lica u vršenju fizičke zaštite lica, imovine i dobara* i dr. (Čolović V, 2010, str. 113-115). Ovim i ostalim propisima detaljnije su regulisana pojedina standardna važna pitanja, kao što su: kriterijumi za rad kompanija, vlasnika i osoblja, odgovorni organi, obuka i edukacija, identifikacija, ovlašćenja, upotreba vatrenog oružja i drugih sredstava sile, saradnja privatnog i javnog sektora bezbednosti (policije), kontrola i nadzor nad privatnim sektorom bezbednosti i dr.³⁶

Sektor privatne bezbednosti u Crnoj Gori je pruža standardne usluge iz ove oblasti kao i ostale firme u drugim ex YU republikama. Prema sadržini i vrstama poslova

³³ „Službeni list RCG“ br.29/05, Podgorica.

Do usvajanja Zakona o zaštiti lica i imovine i stupasnja na pravnu snagu u maju 2005. godine, oblast privatne bezbednosti u RCG je bila uređena ranijim Zakonom o društvenoj samozaštiti (1974) i njegovim novelama (1983).

³⁴ „Službeni list RCG“ br. 80/08, Podgorica.

³⁵ „Službeni list RCG“ br. 7/06, Podgorica.

³⁶ Šire: Milić S, Intervju, Uprava policije Crne Gore, Podgorica, 02.02.2012. godine.

izvršena je njihova sistematizacija u tri grupe poslova, usluga i delatnosti: a) obezbeđenje stambenih, poslovnih i drugih objekata i imovine od uništavanja, krađe i drugih oblika štetnog delovanja; zaštita prirodnih dobara i životne sredine; tehničko obezbeđenje objekata i imovine projektovanjem, ugradnjom i održavanjem alarmnih, audio i video sistema i centrala, kao i drugih tehničkih sistema koji imaju za cilj sprečavanje ulaska neovlašćenih lica u objekat ili na prostor koji se obezbeđuje; b) obezbeđenje lica od ugrožavanja njihovog života, fizičkog i psihičkog integriteta, privatnosti i ličnih prava, i obezbeđenje stvari u transportu (pratnja novca, vrednosnih papira, dragocenosti i dr.) i c) održavanje reda na javnim okupljanjima.³⁷

Pravna regulativa privatne bezbednosti u Republici Makedoniji

Bezbednosna zaštita imovine, lica i poslovanja u Makedoniji je u velikoj meri identična kao i u ostalim ex YU republikama, uz izražavanje specifičnosti Makedonije kao multietničke zajednice. Nakon etničkih sukoba krajem 2001. godine pokrenut je proces transformacije i reorganizacije policije, pa je deo zaposlenih bio tehnološki višak u MUP RM i morao je da potraži drugo zaposlenje. To je bila šansa za sektor privatne bezbednosti u nastajanju, koji je apsorbovao deo stručnih kadrova iz policije i drugih službi. Deo iskusnijih kadrova je napustio redove policije i prešao na rad u sektor privatne bezbednosti.

Poslovi privatne bezbednosti u Makedoniji su regulisani odredbama više propisa, a među njima po značaju se ističu *Zakon o aktivnostima lične i imovinske bezbednosti* (Zakon o bezbednosti) i *Zakon o oružju*. (Gerasimovski S., 2011, str. 326-340).

Sektor privatne bezbednosti u Makedoniji pruža standardne usluge u ovoj oblasti koje podrazumevaju poslove i delatnosti, kao što su: fizičko obezbeđenje banaka i finansijskih institucija, obezbeđenje hotela, obezbeđenje kulturnih manifestacija, obezbeđenje industrije/proizvodnje, obezbeđenje zdravstvenih institucija, praćenje, lokalno obezbeđenje i obezbeđenje prilikom dolaska lica, komercijalno obezbeđenje i sl. Pojedine kompanije pružaju usluge instalacije i održavanja alarminih i srodnih sistema, PPZ, CCTV, elektronske zaštite artikala i kontrolu pristupa. Tu su i poslovi obezbeđenja vrednosti, transporta novca, savetodavne (konslating) usluge, procena bezbednosti, projektovanje sistema obezbeđenja i dr. Pored osnovnih usluga pojedine kompanije pružaju klijentima i privatne detektivske usluge.

Propisi u oblasti privatne bezbednosti u Makedoniji regulišu standardna pitanja iz oblasti rada kao što su: kriterijumi za rad (kompanije, vlasnici, personal, odgovorna lica i organi), obuka i edukacija osoblja, identifikacija, ovlašćenja, saradnja sektora privatne i javne bezbednosti, kontrola i nadzor na privatnim sektorom bezbednosti

³⁷ Tako na pr. kompanija Security Guard Montenegro deli poslove u tri sektora: 1) usluge bezbednosti, 2) javne usluge i 3) fizičko i tehničko obezbeđenje. Kompanija Guard Popovic Security pruža sledeće usluge: zaštitu objekata i pojedinaca; transport novca i dragocenosti; pratnju i zaštitu vozila; instalaciju alarmnih sistema; video nadzor; sistem za obezbeđivanje novca i kancelariju za istrage.

i dr. Posebno navodimo da je dosta dobro rešenje u RM da su MUP i Komora za bezbednost glavna regulatorna tela za privatni sektor bezbednosti u Makedoniji.³⁸

Pravna regulativa privatne bezbednosti u Bosni i Hercegovini

Bezbednosna zaštita imovine, lica i poslovanja u Bosni i Hercegovini je formalno-pravo artikulisana donošenjem nekoliko zakona na nivou entiteta i delimično za teritoriju Distrikta Brčko, što je učinjeno počev od 2002. godine i dalje. Po značaju se izdavaju više propisa kao što su Zakon o agencijama za obezbeđenje lica i imovine i privatnoj detektivskoj delatnosti u *Republici Srpskoj*,³⁹ Zakon o agencijama za zaštitu ljudi i imovine u *Federaciji Bosne i Hercegovine*,⁴⁰ dok je 2004. godine usvojen Zakon o agencijama za osiguranje lica i imovine i privatnoj detektivskoj delatnosti u *Brčko Distriktu BiH*.⁴¹ Posle toga usledile su novele propisa u ovoj oblasti počev od 2008. godine i dalje (2012.), pa su usvojeni sledeći zakonski tekstovi: **Zakon o agencijama za obezbeđenje lica i imovine i privatnoj detektivskoj djelatnosti RS**,⁴² **Zakon o agencijama i unutrašnjim službama za zaštitu ljudi i imovine FBiH**⁴³ i dr.

Novi zakonski propisi u BiH i njenim entitetima doprineli su da se u velikoj meri uredi oblast privatne bezbednosti koja je veoma osetljiva. Zakonskim odredbama detaljnije su uređena mnoga važna pitanja, kao što su: uslovi za osnivanje kompanija (preduzeća) za obezbeđenje lica i imovine, prava i obaveze pripadnika privatnog obezbeđenja i privatnih detektiva, obuka pripadnika privatnog (fizičko-tehničkog) obezbeđenja i privatnih detektiva, nadzor nad radom preduzeća (kompanija, firmi) za obezbeđenje lica i imovine i dr. Pored sistemsko-pravnih pitanja u dobroj meri uređena su i ostala posledična pitanja od značaja za svakodnevni rad i poslovanje, kao što su: kriterijumi za rad (preduzeća, vlasnici, zaposleni), odgovorna lica, obuka i deukacija, identifikacija osoblja, ovlšaćenja pripadnika, upotreba sredstava prinude, saradnja sektora privatne i javne bezbednosti (policija) i dr.

Podsećamo da je za implementaciju zakona u entitetima i Distriktu Brčko doneto više **podzakonskih akata**, pa navodimo nekoliko značajnijih i to: Pravilnik o obuci i načinu polaganja stručnog ispita za pripadnike fizičkog i tehničkog obezbeđenja i privatnog detektiva,⁴⁴ Pravilnik o legitimaciji pripadnika obezbeđenja i detektiv-

³⁸ Confederation of European Security Services, Private Security Services in Europe - CoESS Facts & Figures, Fische Macedonia, p. 81.

³⁹ "Službeni glasnik Republike Srpske" br. 50/02, 92/05 i 91/06, Banja Luka.

⁴⁰ "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine" broj 50/02, Sarajevo.

⁴¹ "Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine" br. 27/04, 15/05 i 37/05.

⁴² "Službeni glasnik Republike Srpske", broj 4/2012, Banja Luka.

⁴³ Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", broj 78/2008, Sarajevo.

Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", broj 78/2008, Sarajevo.

⁴⁴ „Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 85/12, Banja Luka.

skoj legitimaciji,⁴⁵ Pravilnik o obuci za sticanje sertifikata o fizičkoj ili tehničkoj zaštiti ljudi i imovine⁴⁶ i drugi akti.

Mišljenja smo da je stanje i kretanje privatne bezbednosti u BiH - entitetima RS i FBiH i Distriktu Brčko nesporno odraz celokupnog složenog stanja u BiH, posebno nakon tragičnih oružanih sukoba i katastrofalnih posledica koje je rat ostavio po stanovništvo, privredu i infrastrukturu. Verujemo da će nakon proteka određenog vremena i poboljšanja ekonomske, političke i društvene situacije u BiH biti boljitaka i u važnoj oblasti privatne bezbednosti. Nadamo se da će i ovaj sektor biti revitalizovan i izgrađen po univerzalnim standardima razvijenog sveta (SE, EU), te da će biti komplementarana potrebama privrede u oporavku i ostvarenja profita.

Pravna regulativa privatne bezbednosti u Republici Srbiji

Bezbednosna zaštita imovine, lica i poslovanja u Srbiji je tek nedavno artikulisana usvajanjem novih propisa krajem 2013.godine, kada su doneti *Zakon o privatnom obezbeđenju* i *Zakon o detektivskoj delatnosti*.⁴⁷ Privatna bezbednost u Srbiji je dugo vremena pre toga bila u pravnom interregnumu više od dve decenije, jer kako je navedeno 1993. godine ukinuta grupa propisa i do nedavno ova oblast nije bila regulisana posebnim propisima.

- a) U prethodnom periodu oblast privatne bezbednosti u Srbiji bila je regulisana normama *alternativnog* („sporednog“) *zakonodavstva*, tačnije propisima koji nisu bili matični za ovu oblast. Tako su bazična statusno-pravna pitanja kao što su osnivanje kompanija, registracija, statusne promene i dr. bila regulisana Zakonom o preduzećima i srodnim (privrednim) propisima. U ovim uslovima privatne bezbednosne kompanije pružale su standardne usluge kao što su: obezbeđenje imovine, transporta novca i drugih vrednosti, obezbeđenje lica i privatne detektivske usluge. (Petrović P., 2008, str. 72–85). U odustvu matičnih normi od značaja za rad PBK u ovom periodu bilo je još nekoliko propisa: Zakon o oružju i municiji⁴⁸, Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama,⁴⁹ Zakon o okupljanju građana⁵⁰, Zakon i Uredba o klasifikaciji delatnosti⁵¹ i dr.

⁴⁵ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 19/2003, Banja Luka.

⁴⁶ „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, broj 54/2002, Sarajevo.

⁴⁷ „Službeni glasnik RS“ br. 104/13, Beograd.

⁴⁸ „Službeni glasnik RS“, br. 9/92, 53/93, 67/93, 48/94, 44/98, 39/03, 85/05 - dr. zakon, 101/05 - dr. zakon i 27/11 – US, Beograd

⁴⁹ „Službeni glasnik RS“, br. 67/03, 101/05, 90/07, 72/09 - dr. zakon i 111/09, Beograd..

⁵⁰ „Službeni glasnik RS“ br. 51/92, 53/93, 67/93 i 48/ 94, „Službeni list SRJ“, br. 21/01 – SUS, Beograd

⁵¹ Zakon o klasifikaciji delatnosti („Službeni glasnik RS“ br. 104/09) i Uredba o klasifikaciji delatnosti („Službeni glasnik RS“ br. 54/2010), Beograd

Zakon o oružju i municiji (ZOOM) je i pored svih osporavanja u velikoj meri pomogao rad policije, pravosudnih organa i sektora privatne bezbednosti u suzbijanju nasilja u Srbiji ratnih i poratnih godina. To se posebno odnosi na krivičnih dela izvršena upotrebom (pretnjom) vatrenog oružja i sa elementima nasilja, jer je ovaj propis dugo bio jedina brana nasilnicima pored aktuelnih normi krivičnog zakonodavstva (KZ, ZKP, dr.). Odredbama ovog zakona regulisana su važna pitanja nabavke, držanja, nošenja i druga u veoma osetljivoj oblasti naoružanja, pa s tim u vezi i poslovanja subjekata iz sektora privatne bezbednosti.⁵²

Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama je propis koji je donet kao i u ostalim zemljama u okruženju, sa namerom da se suzbije huliganizam kao nova pošast modernog društva i odgovornost za uspešnu organizaciju sportskih manifestacija podeli između organizatora i države. Odredbama ovog priopisa u Srbiji su donekle regulisana pitanja iz oblasti privatne bezbednosti, kao što su redarska služba, ovlašćenja, obaveze učesnika i dr. I pored velikog broja izmena i dopuna ovaj zakon je pružio normativno-pravno uporište za rad celokupnog sektora bezbednosti, pa valja nastaviti sa njegovom implementacijom i uz uvažavanje dobre prakse i pozitivnih stranih iskustava.

Zakon o klasifikaciji delatnosti i Uredba o klasifikaciji delatnosti doneta na osnovu tog zakona nisu propisi klasičnog bezbednosnog karaktera, ali su bili od velikog značaja u nedostatku propisa iz oblasti privatne bezbednosti. Pomenutim propisima izvršena je u klasifikacija poslova privatne bezbednosti u nomenklaturi poslova, pa su poslovi privatne bezbednosti bili svrstani u okviru sektora administrativne i pomoćne uslužne delatnosti pod br.80 pod nazivom „zaštitne i uslužne delatnosti“. U ovu grupu su svrstane brojne usluge i to: istražne i detektivske usluge, obezbeđenje i patroliranje, prikupljanje i prevoz novca, dokumenata i ostalih vrednosti, elektronski alarmni sistemi (protivprovalni, protivpožarni, daljinsko nadgledanje, postavljanje, održavanje) i dr. (Nikač Ž., 2013, str. 50-66).

Nacionalni standardi u oblasti privatnog obezbeđenja u Srbiji postavljeni su ranije i bili su od velike pomoći u nedostatku matičnih propisa. U oblasti privatne bezbednosti standardi su artikulisani preko nadležnog republičkog organa - Instituta za standardizaciju RS, koji je spona sa Međunarodnom organizacijom za standardizaciju (ISO).⁵³ U očekivanju normativnog uređenja privatne bezbednosti, sa ciljem povećanja kvaliteta usluga i profesionalizacije, u skladu sa međunarodnim standardima doneti su sledeći nacionalni standardi iz oblasti bezbednosti lica, imovine i poslovanja: a) SRPSA.L2.001:2008, Društvena bezbednost - Usluge

⁵² Ilustracije radi, ZOOM je bio pravni osnov za kontrolu kompanije za privatno obezbeđenje „Lupus“, vi supruga glavnog optuženog (M. Ulemeka zv Legija) za atentat na pok premijera Srbije dr Z. Đinđića. Tada su pripadnici PU Beograd MUP RS oduzeli veliki broj dugih cevi od predstavnika ove agencije.

⁵³ Šire: Keković Z. i drugi, Procena rizika u zaštiti lica, imovine i poslovanja, Centar za analizu rizika i upravljanje krizama, Beograd, 2011, str. 92-97.

privatnog obezbeđenja – Rečnik,⁵⁴ b) SRPSA.L2.002:2008, Društvena bezbednost - Usluge privatnog obezbeđenja – Zahtevi i uputstvo za ocenjivanje usaglasenosti⁵⁵ i c) SRPSA.L2.003:2010, Društvena bezbednost - Procena rizika u zaštiti lica, imovine i poslovanja.⁵⁶

Dodajemo da su pre donošenja novih propisa u oblasti privatne bezbednosti u Srbiji od velikog značaja je bila podzakonska regulativa, pa su tako u okviru kompanija usvajani brojni *interni opšti i pojedinačni akti*.⁵⁷

- b) Tranzicija sektora državne (nacionalne, javne) bezbednosti u Srbiji je počela izdavanjem Resora državne bezbednosti iz sastava MUP RS i osnivanjem Bezbednosno-informativne agencija (*BIA*).⁵⁸ Nakon toga je usledila transformacija Resora javne bezbednosti MUP RS i osnovana je *Direkcija policije*, shodno građanskopravnom konceptu policije koja obavlja klasične policijske poslove preko linija rada u sedištu i teritorijalnih jedinica policije.⁵⁹ Reforma državnog sektora bezbednosti u Srbiji je zaokružena transformacijom vojnih organa bezbednosti, pa su formirane Vojno-bezbednosna agencija (*VBA*) i Vojnoobaveštajna agencija (*VOA*).⁶⁰ U Srbiji je takođe osnovana *Komunalna policija*,⁶¹ koja je zadužena za održavanje komunalnog reda i srodna pitanja. *Savet za nacionalnu bezbednost* je krovna institucija sektora bezbednosti, na njegovom čelu je predsednik Republike i SNB kreira bezbednosnu politiku.⁶²

Sektor privatne bezbednosti je ostao poslednji u nizu čija transformacija je započeta, ali nije dovršena do kraja zbog različitih razloga i problema usled bitno izmenjenih okolnosti u zajednici. *Zakonodavne inicijative* u oblasti privatne bezbednosti u periodu od 2000 do 2013. godine su bile brojne, a što je zavisilo od

⁵⁴ SRPSA.L2.001:2008, Društvena bezbednost - Usluge privatnog obezbeđenja – Rečnik, („Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 104/2008).

⁵⁵ SRPSA.L2.002:2008, Društvena bezbednost - Usluge privatnog obezbeđenja – Zahtevi i uputstvo za ocenjivanje usaglasenosti, („Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 07/2009).

⁵⁶ SRPSA.L2.003:2010, Društvena bezbednost - Procena rizika u zaštiti lica, imovine i poslovanja, („Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 92/2010).

⁵⁷ Kao eksterni pravni akti navode se opšti pravni propisi sadržani u zakonima, pravilnicima i naredbama nadležnih organa i stručnih ustanova, donetim u okvirima zakonskih ovlašćenja. Kao interni pravni akti navode se statut privrednog društva, pravilnik o radu FTO, odluka o poslovnoj tajni, procedure rada FTO, naredbe, radni nalozi).

Šire: Milošević M, Fizičko-tehničko obezbeđenje i protivpožarna zaštita, Zbirka propisa, Glosarijum, Beograd, 2006, str. 15–17.

⁵⁸ Zakon o BIA, „Službeni glasnik RS“ br. 42/02 i 111/09

⁵⁹ Zakon o policiji, „Službeni glasnik RS“ br. 101/05, 63/09-US i 92/11.

⁶⁰ Zakon o VOA i VBA, „Službeni glasnik RS“ br. 88/09.

⁶¹ Zakon o komunalnoj policiji, „Službeni glasnik RS“ br. 51/09.

⁶² Odluka o Savetu za nacionalnu bezbednost RS, Službeni glasnik RS, br. 50/07.

Uredba o osnivanju Kancelarije Saveta za nacionalnu bezbednost, Službeni glasnik RS, br. 12/09.

predlagača, odnosa snaga u zajednici i interesa da se ova oblast uredi. U pomenu-tom periodu je bilo više predloga propisa u oblasti privatne bezbednosti, pa hro-nološki navodimo: a) *Nacrt zakona o fizičko-tehničkom obezbeđivanju*, predlagač MUP RS, Beograd, 2002. godine, b) *Model zakona o privatnoj delatnosti obezbeđe-nja*, predlagač Centar za civilno-vojne odnose (CCVO), Beograd, 2006. godine, c) *Zakon o privatnoj delatnosti obezbeđenja lica i imovine i detektivskoj delatnosti*, predlagač LEX – Liga eksperata, Beograd, 2006. godine i d) *Zakon o privatnoj de-latnosti obezbeđenja, samozaštitnoj i detektivskoj delatnosti*, predlagač Udruženje preduzeća za fizičko-tehničko obezbeđenje (FTO), Beograd, 2007. godine. (Unijat J., 2008, str. 88-99).

c) *Novi propisi u oblasti privatnog obezbeđenja* doneti su u Srbiji kako je navedeno krajem 2013.godine kada su usvojeni Zakon o privatnom obezbeđenju i Zakon o detektivskoj delatnosti. U pitanju su propisi koji su doneti po identičnom modelu kao i u ostalim zemljama u okruženju i posebno u bivšim YU republikama. U Sr-biji su takođe usvojena dva odvojena teksta zakona po proevropskom konceptu, a osnovni razlog je slična, ali ipak različita oblast koja se uređuje ovim propisima.

Zakon o privatnom obezbeđenju je dosta duži (91 član), ima 12 odeljaka i u pogledu pravne tehnike relativno skladne kompozicije. U tekstu propisa navode se poslovi pri-vatnog obezbeđenja (procena rizika, zaštita lica i imovine, održavanje reda na javnim skupovima, sistemi tehničke zaštite, obezbeđenje transporta novca i dr), sa napome-nom da shodno čl.7 nisu dozvoljeni poslovi posredovanja i naplate potraživanja („re-*ketiranje*“). U zakonu se dalje navode važnija poglavlja u kojima se obrađuju sledeće oblasti: licence (prema oblastima), način vršenja poslova privatnog obezbeđenja (fi-zička i tehnička zaštita, transport novca, redari, kontrolni centar, samozaštita), ovla-šćenja službenika (provera idnetiteta, pregled lica i predmeta, upozorenje i naređenje, privremeno zadržavanje lica, upotreba sredstava prinude-vezivanje, fizička snaga, vatreno oružje, upotreba dresiranih pasa), označavanje i predstavljanje, evidencije, zaštita podataka, nadzor, kaznene odredbe i prelazne i zuavršne odredbe.⁶³

Zakon o detektivskoj delatnosti je dosta kraći (41. član), ima 6 odeljaka i tekstualno je relativno jezgrovit. U tekstu propisa navode se uslovi za obavljanje detektivske delatnosti koji su srodni uslovima iz Zakona o privatnom obezbeđenju, ali je razlika u pogledu oblasti rada, posebno školske spreme detektiva (VSS) i još nekim speci-fičnim elementima. Dalje slede ovlašćenja (obrada podataka, ugovor, legitimacija, vatreno oružje, način prikupljanja podataka), nadzor, evidencija i zaštita podataka, kaznene odredbe i, na kraju, završne i prelazne odredbe.⁶⁴ U tekstu ovog propisa izražena su standardna rešenja koja smo imali prilike da vidimo u tekstovima srod-nih propisa ex YU republika i drugih zemalja u okruženju, jer je isti pripremljen po preovlađujućem proevropskom modelu.

⁶³ „Službeni glasnik RS“ br. 104/13, Beograd.

⁶⁴ „Službeni glasnik RS“ br. 104/13, Beograd.

ZAKLJUČAK

Privatna bezbednost je nesumnjivo važan deo sistema bezbednosti i kao podsistem integralni deo sistema svake od zemalja. Sektor privatne bezbednosti *zapošljava* veliki broj ljudi u svakoj zemlji, a to je slučaj i sa nekadašnjim jugoslovenskim republikama sada nezavisnim državama na Balkanu. U pogledu kategorizacije poslova u pitanju su *izuzetno važni poslovi* i radni zadaci koje obavljaju pripadnici sektora privatne bezbednosti, koji su istina manje složeni od klasičnih policijskih poslova ali veoma obimni. Upravo je iz tih razloga i angažovanje pripadnika sektora privatne bezbednosti veoma važno, jer se osim zaposlenja ljudi na ovaj način značajno *rasterećuju policija i drugi državni organi*.

U referatu je dat relativno solidan uporednopravni prikaz pravne regulative privatne bebednosti na prostorima nekadašnje *SFRJ*, koji su danas regulisani uglavnom po standardima SE i EU kao razvijenog dela sveta. Usvojena rešenja u ex YU republikama su uglavnom dosta slična i po modelu koji je preovlađujući u SE, EU i razvijenom svetu.

Deo teksta autori su posebno posvetili *Republici Srbiji* koja je nedavno usvojila nove propise u oblasti privatne bezbednosti, posle više od dve decenije i po idetičnom modelu kao ostale zemlje iz okruženja. Donošenje ovih propisa posle dugo vremena je veliki iskorak, jer je ova obast bila dugo u pravnom interegnumu. U narednom periodu od 6 meseci sledi donošenje podzakonskih akata za implementaciju ovih zakona, sa našom nadom da će isti biti doneti na vreme i da će biti komplementarni potrebama zajednice.

Mišljenja smo da u primeni propisa postoji realna opasnost od preteranog normativizma, birokratije i odsustva senzibiliteta za potrebe privrede, zajednice i građana. Prve značajnije ocene novih propisa u Srbiji i novela u ostalim republikama biće moguće naknadno, jer njihova implementacija de facto još nije otpočela i nadamo se dobrim početnim rezultatima.

Literatura

1. Born H., Caparini M., Cole E., *Regulating Private Security in Europe: Status and Prospects, Policy Paper* - No. 20, DCAF, Geneva, 2007, str. 8-13.
2. Bošković M., Keković Z., Obezbeđenje lica, imovine i poslovanje preduzeća, VŠUP, Beograd, 2000, str. 14-18.
3. Čolović V, Pravo zemalja u regionu, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2010, str.113-115.
4. Daničić M., Stajić Lj., Privatna bezbednost, *Visoka škola unutrašnjih poslova*, Banja Luka, 2008, str. 14-20.

5. Gaston E. L., „Mercenarism 2.0? The Rise of the Modern Private Security Industry and Its Implications for International Humanitarian Law Enforcement“, *Harvard International Law Journal*, Volume 49, Number 1, 2008, str. 221–248.
6. Gaćinović R., Klasifikacija bezbednosti, Časopis „Nauka, Bezbednost, Policija“ br.02/07, Beograd, 2007, str. 3-23
7. Gerasimoski S., „The development of private security in Republic of Macedonia: contradictions and possibilities“, In: Mojanoski, Cane (Ed.), *Security in the post-conflict (Western) Balkans: transition and challenges faced by the Republic of Macedonia*, Volume II, Skopje, 2011, str. 326–340.
8. Javorović B., Šećković J., *Komentar zakona o osnovama društvene samozaštite*, Narodne novine, Zagreb, 1987, str. 26–28.
9. Keković Z., Teorija sistema bezbjednosti, *Fakultet za bezbjednost i zaštitu*, Banja Luka, 2009, str. 72-74.
10. Kontos A., Private security guards: Privatized force and State responsibility under international human rights law, *Non-State Actors & International Law*, Vol. 4, Issue 3, 2004, str. 199–238.
11. Kržalić A., *Stanje privatne sigurnosti u BiH*, Centar za sigurnosne studije, Sarajevo, 2009, str. 10-13.
12. Mijalković S., Nacionalna bezbednost, *Kriminalističko-policijska akademija*, Beograd, 2009, str. 85-90.
13. Milošević M., *Fizičko-tehničko obezbeđenje i protivpožarna zaštita*, Zbirka propisa, *Glosarijum*, Beograd, 2006, str. 15–17.
14. Nikač Ž., Privatna bezbednost i detektivska delatnost: novi propisi u Republici Srbiji, *Poslovni biro*, Beograd, 2013, str.11-16.
15. Nikač Ž., Pavlović G., Pravo privatne bezbednosti, *Kriminalističko-policijska akademija*, Beograd, 2012, str. 1-10.
16. Nikač Ž., Policijski podsistem sistema bezbednosti, u: Keković Z, *Sistemi bezbednosti*, hrestomatija, *Fakultet bezbednosti*, Beograd, 2007, str. 79–95.
17. Nikač Ž., *Koncept policije u zajednici i početna iskustva u Srbiji*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2012, str. 50–51.
18. Pavlović G., Pravo privatne bezbjednosti–uporedna studija, *Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja*, Banja Luka, 2011, str. 21-23.
19. Pavlović G., Privatna bezbjednost u Evropskoj Uniji – pravni aspekti i aktuelno stanje, *Bezbjednost Policija Građani*, godina VII, broj 1-2, Banja Luka, 2011, str. 181-192.
20. Perrin B., „Promoting compliance of private security and military companies with international humanitarian law“, *International Review of the Red Cross*, Vol. 88, No. 863, September 2006, str. 613-636
21. Petrović P., „Kontrola i nadzor privatnog sektora bezbednosti“, U: Stojanović S (Ur.), *Privatne bezbednosne kompanije u Srbiji - prijatelj ili pretnja?*, Centar za civilno vojne odnose, Beograd, 2008, str. 72-85.
22. Romić M., Pavlović G., „Neki aspekti odgovornosti država za akcije privatnih vojnih kompanija“, *POLITEIA*, broj 2, 2011, str. 319-332.

23. Rosemann, Nils, *Code of Conduct: Tool for Self-Regulation for Private Military and Security Companies*, *Occasional Paper*, No. 15, DCAF, Geneva, 2008.
24. Schulz S., Yeung C., *Private Military and Security Companies and Gender*, DCAF, Geneva, 2005, str. 1–3.
25. Talijan M., „Prve ustanove privatne bezbednosti (policije) u Srbiji, u: *Privatna bezbednost – stanje i perspektive*“, u: Zbornik radova, *Privatna bezbednost – stanje i perspektive*, Fakultet za pravne i poslovne studije, Novi Sad, 2008, str. 40-62.
26. Weber T., *A comparative overview of legislation governing the private security industry in the European Union*, CoESS/UNI Europa, Birmingham, 2002, str. 4-6.
27. „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 104/13, Beograd, 2013.
28. Unijat J. „Uporedna analiza četiri modela zakona o privatnoj delatnosti obezbeđenja u Srbiji“, U: Stojanović S (Ur.), *Privatne bezbednosne kompanije u Srbiji - prijatelj ili pretinja?*, Centar za civilno vojne odnose, Beograd, 2008, str. 88-99.

REGULATORY PRIVATE SECURITY IN THE FORMER YUGOSLAVIA, WITH EMPHASIS ON THE RECENT CHANGES IN SERBIA

Abstract:

The subject of this paper is a partial comparative legal analysis of the legislation in the field of private security in the former Yugoslavia, namely the former Yugoslav republics and now independent states, with special emphasis on the recent new regulations in the Republic of Serbia. In terms of methodology, the work is dominated by legal methods - normative and parallel with respect to other methods of scientific research. In terms of systematic work in the introduction to the first gives an overview of the concept of security and subsystem private security and security operators to protect persons and property and their activity. Next follows a review of the major international legal sources of private security, as well as international law, the International Code of Conduct for Private Security Companies, legal rules and regulations of either the EU. In terms of systematic work in the introduction to the first gives an overview of the concept of security and subsystem private security and security operators to protect persons and property and their activity. Next follows a review of the major international legal sources of private security, as well as international law, the International Code of Conduct for Private Security Companies, legal rules and regulations of either the EU. The central part of the paper takes up a presentation on the legal basis of security protection of people and property in the former Yugoslavia, then in the former Yugoslav republics as independent states, and today, finally, the recently adopted regulations in the Republic of Serbia. Serbia was the only country within the former state to adopt regulations governing the private Security - Law on Private Security and the Law on Detective Activity. In a further period of six months is expected to adopt bylaws for the implementation of the regulations, followed by evaluation of initial experiences in the implementation of the rights of private security norms.

Key words: private security, CoE and EU, the Law of private security in the former Yugoslavia, ex Yugoslav republics and new regulations in Serbia.

O ORGANSKOJ VEZI SIROMAŠTVA, MIGRACIJA I TRGOVINE LJUDIMA

Prof. dr. Alisabri Šabani, doc. dr. Goran Kovačević

Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Adresa za korespondenciju:

Alisabri Šabani

Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Zmaja od Bosne 8

71000 Sarajevo

asabani@fkn.unsa.ba

Copyright © 2013 Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije Univerziteta u
Sarajevu

Sažetak

U radu se problematizira organska povezanost siromaštva, migriranja i trgovine ljudima kao tri različita i istovremeno slična fenomena. Veživo tkivo za pojavu trgovine ljudima jest organizirani kriminalitet koji ima moć da organizira ova fluentna stanja i konstruiše žrtvu ovih procesa. Žrtve su najčešće žene i djeca, kao socijalno najslabije kategorije, unutar socijalno nestabilnih regija zemalja trećeg svijeta i postsocijalističkih zemalja.

Ključne riječi: siromaštvo, migracije, trgovina ljudima, organizovani kriminalitet, žrtva.

1. SIROMAŠTVO

Drama trgovine ljudima je izraz siromaštva stanovništva trećeg svijeta kao i postsocijalističkih zemalja. Iako je problematično definisati što je siromaštvo, to ne mora značiti da nema zajedničke ideje o značenju pojma siromaštvo, i što je još značajnije, konsekvencama koje siromaštvo može da producira i izaziva. Siromaštvo je jednostavno stanje nedostatka materijalnih dobara, li ih imati tako malo da ne mogu zadovoljavati potrebe. Siromaštvo može biti definirano u apsolutnim ili relativnim terminima - kao mjera se uzima nivo standarda ili minimum zadovoljavanja potreba neophodnih za održavanje života. Jasno je da mjera siromaštva nije ista u svim zemljama i razlike proizilaze iz stepena razvoja industrije i općeg prosperiteta. Siromaštvo je kultura ili nacrt za život koji se prenosi iz jednog okružja u drugo. Suština siromaštva sastoji se u umnožavanju nesposobnosti tj. u vjerovatnoći da će jedna nesposobnost izazvati drugu i razviti mrežu onemogućenosti. Minuli rat u BiH je pojačao snažan osjećaj identifikacije sa siromaštvom koje je postalo homogeno i stereotipizirano. Većina populacije nalazi se u urbanom siromaštvu gdje je preživljavanje posredovano institucijama. Prava slika tog siromaštva jeste preuzimanje "sick-role" pozicije većine, a to uzrokuje migriranje kvalitetne populacije koja može stvarati bogatstvo. Posredstvom te činjenice potvrđuje se dugoročno buduće siromaštvo i povezano je sa kulturom siromaštva (Lewis, 1966).

Kultura siromaštva je teorijski pojam američkih antropologa 50-ih godina prošlog vijeka, a osobito Oscara Lewisa.¹

Dva su razloga nastanka pojma kulture siromaštva.

Prvo, uočeno je da većina ljudi u zonama siromaštva reaguju slično:

- uočljiv je snažan osjećaj marginalnosti,
- bespomoćnost,
- ovisnost i inferiornost,
- slaba organizovanost,
- snažna orijentacija prema sadašnjosti,
- nesposobnost odgode nezadovoljstva,
- fatalizam
- unutar razorenih porodica ili nekvalitetnih porodica snažna usmjerenost djece na strukturalnih sredstava za njihovo postizanje majku.

Drugo, navedene osobine su socijalizacijski prenosive na mlađu populaciju trajno ih stigmatiziraju, bez obzira što u nekim slučajevima nestaju neposredne okolno-

¹ Sintagma "kultura siromaštva" je bila definirana od Oscara Lewisa (1959.) i popularizirana od Harringtona (1962.). Između mnogih diskusija "kulture niže klase su H. Gans (1962, 1965.), W. B. Miller (1958.), i Rainwater (1966.). izvori koji se odnose konceptualno na ovaj pojam uključuju Irelanda (1966. "životni stil slabo plaćenih radnika"), Keil (1966., "kultura crnaca niže klase"), Schwartz i Henderson (1964., "kultura nezaposlosti"), Davis (1952., "kultura slama"), i Bartky (1963., "kultura dna"), p. 192.

sti siromaštva. Nezaposlenost i duga ekonomska kriza, te socijalne zamke siromaštva, rezultiraju tipom potrošnje koji je ovisnički. Osnovna usmjerenost na pasivnu potrošnju (važno je preživjeti) dovodi do neke prećutne saglasnosti između vlasti i društva. Međutim, neusaglašenost između kulturalno definiranih vrijednosti i strukturalnih sredstava za njihovo postizanje dovodi do anomalije. Relativno rano je otkriveno zašto je niža klasa opterećena nemogućnostima postignuća osnovnih ciljeva. Ona u okviru kulture siromaštva funkcionira kao kultura i kreće se oko-metaforičkih oblika preživljavanja (Janković & Pešić, 1983). Prva je “nevolja” – sve situacije i ponašanja koja dovode do neugodnog kontakta sa predstavnicima vlasti (tuče, pijanke, vanbračna trudnoća); druga je “žilavost” – stanja koja obuhvata fizičku snagu i izdržljivost hrabrost i vještinu; treća je “lukavost” – funkcionira kao vrijednost u kulturi niže klase i obuhvata sposobnost nadmudrivanja drugih, podrazumjeva vještinu da se novac zaradi na lak način, te spremnost na brz i duhovit odgovor; četvrta tačka je “uzbuđenje” – spremnost na bilo kakav eksces koji za rezultat ima emocionalnu uzbuđenost; peto se odnosi na “sudbinu” – povezana je sa vjerovanjem da supjeh nije moguć bez posredovanja sila van kontrole pojedinca. Konačno, šesta tačka fokusa interesovanja je “autonomija” – konkretizira se kroz nezavisnost i slobodu od nadzora i autoriteta.

Teorija suprotna od kulture siromaštva je teorija situacijskih prisila (Haralambos & Heald, 1989). Teoretičari ove orijentacije uočavaju kod siromašnih populacija slijedeće karakteristike:

- slabo plaćeni poslovi
- te poslove oni sami preziru kao i njihovi poslodavci
- defektnu vremensku orijentaciju, te odsustvo sposobnosti ulaganja vremena u bolji posao, isti je razlog visoke stope divorsiteta jer nisu u stanju zadržati ženu i porodicu,
- njihovo ponašanje je proizvod prisile i definicije situacije.

Prema marksističkim uvidima siromaštvo je rezultat klasne podjele društva i stalni pratilac kapitalističkog društva i može biti ukinuto samoukidanjem klasne strukture društva.

Max Weber dokazuje da klasna situacija nekog pojedinca ovisi o njegovoj tržišnoj situaciji, a količina moći kojom raspolaže utječe na djelovanje tržišta u svoju korist. Nagrada je rezultat njegovih vještina i stručnosti koje postiže na takmičarskom tržištu. Siromaštvo se prenosi na alimentirane populacije (starci, bolesni, invalidi) ali samo zato što je većina te populacije već ovisila o poslovima koji im nisu osiguravali gotovo nikakva sredstva na koja bi se mogla osloniti. Njihovo siromaštvo je uglavnom nastavak njihovog siromaštva proizašlog iz slabo plaćenih poslova.

Novija istraživanja siromaštva sugeriraju da siromašna radnička klasa uglavnom ima slabu pregovaračku moć koja i potvrđuje njihovo siromaštvo (Sociološki leksikon, 1982).²

Budući da u društvu postoji niz pratećih fenomena koji predstavljaju zonu rješivih i nerješivih socijalnih problema siromaštvo figurira kao problem koji je nerješiv za tranzicijske zemlje u ovom trenutku. Riječ je o predviđenom siromaštvu koje bi trebalo da ima određeni rok trajanja, no uprkos tome uočljivo je nekoliko funkcija siromaštva:

- siromaštvo predstavlja značajnu rezervu radne snage,
- rezerve radne snage su predviđene za obavljanje prljavih poslova u međunarodnoj podjeli rada kao i organizaciju slabo plaćenih radova (rad djece, žena u polurazvijenim zemljama ili tranzicijskih),
- siromaštvo je izvor prihoda za razne humanitarne organizacije koje predstavljaju za njih isplativu kategoriju,
- siromašni predstavljaju moralni produkt ljenosti za ideologiju vladajućih klasa i služe kako uvjerljiva argumentacija opravdanosti datog društvenog uređenja (Torsten Veblen – teorija dokoličarske klase).
- siromaštvo regrutira masu obespravljenih ljudi predodređenih za migriranje (najčešće ilegalno) i stoga pogodnih za trgovce ljudima.

MIGRACIJE

Jedan od najčešćih funkcionalnih odgovora na siromaštvo jest migriranje.

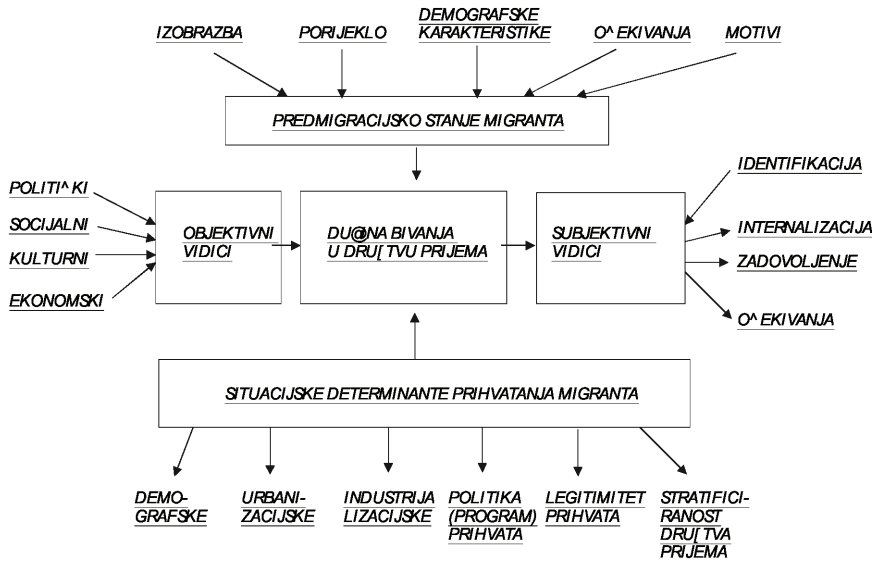
Općenito, osobine migracijskog kretanja su:

- relativno stalno pokretanja individua ili grupa
- iz jedne geografski određene lokacije prema drugoj,
- kojem prethodi proces odlučivanja na strani individue. Zasnovane na hijerarhijski uređenim skupovima vrednota i želja,
- koje rezultiraju promjenom interakcijskog sistema individualnog migranta.

Teorija migracija, kao interakcijski pomak u domen nepoznatog, ali poželjnog, obogaćena je sistematizacijskim informacijama o društvu prijema i društvu porijekla i kao najvažnije, težište analize premješta se s “jedinичne akcije” (aktera) na internalizaciju sistemskih regulatora migracija. Riječ je o Anthony Richmondovom (prema Mežnarić, 1991) modelu koji shematski prezentiramo:

² Osiromašenje radničke klase se ogleda u zakonomjernoj tendenciji sve veće proleterizacije stanovništva, gušenju, potiranju, dekvifikaciji, desocijalizaciji radne snage, eksploataciji i nadeksploataciji i obaranju vrijednosti radne snagwe ispod njene vrijednosti, te proširenje bijede na sve veći broj članova društva. Takođe pogledati: Jutarnje novine, 19.06.2001. U Federaciji milion i pol siromašnih, s.4.; i Dnevni avaz, 20.06.2001., Siromašan je svako ko dnevno troši do 8 maraka, s. 9.

A. Richmondov model regulatora migriranja



Shema br. 1.

Shema obuhvata “predmigrantsko stanje migranta” i “situacijske determinante prihvata kao eksplanatorne varijable migriranja odnosno odrednice migrantskog kolektiviteta.

Nužna je inkorporacija ovog koncepta za istraživanje “prijelaznog stanja” migranta u vezi sa “dužinom bivanja” u društvu prijema. Preko ovog odnosa prelazi vertikalna osa modela koja dijeli čitav model na lijevi i desni diskurs migriranja (sistemski i individualni).

Dospijevši u situaciju migriranja, individue i grupe, postaju nosioci struktura na taj način što, osim fizičkog pomaka, poduzimaju i intorijekciju novih interakcijskih sistema koji su joj ponuđeni preko simboličkih sistema migrantskog kolektiviteta ili imigrantskog društva. Način da dođe do introjeciranja jeste kontakt migranta, ili potencijalnog migranta sa migrantskim kolektivitetom, poznavanje i djelovanje oba sistema. Na strani imigrantskog društva i migrantskog kolektiviteta priredene su uloge za promjene koje u alokaciji i integraciji uloga u sistemima unosi masa novih potencijalnih nosilaca ili struktura. Na ovoj ravni moguće je razlikovati uspješnog i neuspješnog migranta, on je nužno u okruženju koje treba savladati. Kompeticijski usmjeren migrant kontrolira svoju okolinu, a nekompeticijski razinu. Za BiH i Kosovo možemo reći da imaju značajna migrantska iskustva sa Slovenijom. Silva Mežnarić (Mežnarić, 1991), proučavajući migracije zapadne Bosne u odnosu prema Sloveniji, uočila je šest tipova transformacije grupa u društvu prijema (Slovenija) koje prezentiramo radi analitičkih razloga:

- TIP A – grupe izolirane od imigranata i od članova grupa vlastitog društva, apatične, marginalne;
- TIP B – grupe izolirane od imigranata, nemarginalne, stabilna ponašanja, komunikacija s vlastitim društvom samo u instrumentalnoj sferi (porodica – rad – potrošnja);
- TIP C – grupe, izolirane od imigranata, aktivne u vlastitom društvu, ekstenzivno participativno polje sa strogo diferenciranom identifikacijom u simbolnom prostoru (religiozna identifikacija, na primjer);
- TIP D – kohezivna etnička grupa, diferencirano saobraćanje s imigrantima (prema potrebama), naglašena orijentacija participiranja s centralnim sferama moći društva (alokacija resursa), mobilna, identificiranje bez ostataka s vrednotama, normama društva ali ne i sa simbolnim prostorom koji ostaje tradicionalan (jezik, literatura, rituali, primarna grupa i njeno značenje), moguća regresija na etnocentrizam;
- TIP E – otvorena aktivna etnička grupa - ekstenzivno polje participiranja, uključivo migrantima, netradicionalne vrednote i simbolni prostor, razvija novi identitet, orijentirana na društvenu promjenu, aktivna;
- TIP F – instrumentalna kohezivna grupa – granični slučaj prethodne; identifikacije s vrednotama, simbolnim prostorom, normama društva bezrezervno, bez kritičke orijentacije i bez akcije promjene. Participacija u društvu i saobraćanje s migrantima aamo u instrumentalnoj sferi orijentirana na mobilnost i potrošnju. Mogućnost regresije u etnocentrizam, nacionalizam zbog kompeticije s imigrantima za privilegije u kanalima mobilnosti i potrošnji.

Aktivni migrant je onaj koji bespovratno investira prednosti stečene u društvu prijema. Karakteriše ga kritičko, ali aktivno primjenjivanje vrednota, normi, simbola u društvu prijema. Aktivni migrant je važna pojava u bosanskohercegovačkim urbanim prilikama i vežemo je neposredno za rat. Ako bi se pogledala druga ili treća generacija primarne migrantske mase uvidjeli bi da je aktivni odnos na primjer prve generacije prema vrednotama normi i simbolima grada u drugoj generaciji već rezultiralo znatnim pomacima u osvajanju urbane kulture bar u njenom simbolnom značenju. Ova pojava se posebno odnosi na onu djecu imigranata koje su školovanje shvatili kao jedini mogući mobilnosni kanal, što im je kasnije potpomoglo na tržištu personalnosti.

Otvorenog migranta karakteriše nedovršenost identiteta u smislu povratka starom identitetu, (mit o povratku), bijeg od bilo kakvog identiteta, gubitka identiteta, tražanje za novim identitetom pojavu vežemo za interne BiH migracijske prilike.

Jedno posmigrantsko stanje u pravilu bi trebalo da riješi ove nedovršenosti, ali na razini svakodnevnog života oni ostaju vidljivi kao nedovršenosti. Bitna karakteristika nedovršenog postmigracijskog iskustva je redukcija na etnički i nacionalni aspekt.

Pojam blagostanja, te motivacija da se ono postigne, povezano je sa migriranjem i pruža uvid u uzroke, motive i tipove suvremenih migracija. U vezi ljudskih potreba migriranje je uvijek znak derivacije i deficijencije u društvu. Brojna migracija ponajbolje govori o stanju u društvu. Paradoksalno migracijom se izvozi suvišno

stanovništvo i nezaposlenost. Pogled na potrebe ljudi otkriva čovjeka spram onog što radi i spram onog kako živi. Odgovor na pitanje što radi raspravlja o motivima čovjekovih prava i sloboda, dok odgovor na pitanje kako živi kreće se u okvirima blagostanja i zadovoljstva.

“Neudovoljavanje potrebama” odnosno deprivacije doživljava se na raznim nivoima, no treba reći da već puko postojanje deprivacija, ne dovodi do migriranja. U dinamici migriranja važan je momenat kriterij i proces koji postojeću deprivaciju prevodi u odluku migriranja.

Prenapučeni gradovi balkanskog regiona sa novoformiranim migrantskim masama su oblikovani prema maksimalama migranata (vidljive i opipljive deprivacije u svim aspektima svakodnevnice), sa osnovnom rezultantom migracijske nezaposlenosti (Sociološki leksikon, 1982).³

ILEGALNE MIGRACIJE I TRGOVINA LJUDIMA

Migracije su pojmovno antipod ilegalnoj migraciji. Ilegalne migracije su posredno povezane i sa trgovinom ljudima. Razlika između ilegalnih i legalnih migracija skoro da i ne postoji, osobito u pogledu motiva, a temeljna i osnovna razlika je u tome što su legalne migracije dopuštene, a ilegalne ne. Jedan od savremenih oblika krijumčarenja jeste i krijumčarenje ljudi. Pod krijumčarenjem migranata, odnosno, ljudi smatra se obezbjeđivanje ilegalnog ulaska u stranu državu lica koja nisu njeni državljani ili lica sa stalnim boravkom, a radi sticanja, na neposredan ili posredan način, finansijske ili druge materijalne koristi. Pod ilegalnim ulaskom podrazumijeva se prelazak državne granice bez pridržavanja i poštovanja neophodnih uslova za legalan ulaz u zemlju prijema.⁴ Krijumčarenje predstavlja posredničku djelatnost kojom se olakšava ilegalan ulazak u zemlju preko granice, uz saglasnost lica koja su predmet-objekt krijumčarenja. Uporedbom definicije trgovine ljudima i krijumčarenja ljudi, može se doći do slijedećih zaključaka:

- krijumčarenje ljudi podrazumijeva postojanje želje ilegalnog migranta da pređe državnu granicu i on može svkog trenutka odustati od toga (princip dobrovoljnosti), dok žrtva trgovine ljudima najčešće nema ovu mogućnost,
- lica koja žele ilegalni ulazak u drugu zemlju najčešće prvo kontaktiraju lica koja će ih prokrijumčariti. Dok kod trgovine ljudima organizatori ovog krivičnog djela na razne načine regrutuju žrtve stupajući u kontakt sa njima,

³ Nezaposlenost se određuje kao nemogućnost radno sposobnog lica, koje traži zaposlenje, da zasnje radni odnos uz naknadu za svoj rad, čime bi obezbjedilo svoju egzistenciju. Nezaposlenim se smatra i svakolice koje hoće radi ali mu društvo to onemogućava ili, pak, lice koje nije u mogućnosti da svojim radom zadovolji svoje osnovne potrebe. Takođe postoji otvorena ili prikrivena nezaposlenost to su sva ona lica koja predstavljaju tehnološki višak u procesu rada. Kod nas je poznat kao institut čekanja. Smatra se da je stopa nezaposlenosti iznad 10% nepodnošljiva.

⁴ Član 3. Protokola protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom, dopuna Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovano kriminala

- prokrijumčareni ljudi su nakon prelaska državne granice slobodni, dok žrtve trgovine ljudima to nisu;
- prema licima kojima se trguje primjenjuje se sila, odnosno prinuda, što najčešće nije slučaj sa licima koja se krijumčare;
- žrtve trgovine ljudima bivaju eksploatisane, što ne važi za prokrijumčarene ljude;
- krijumčarenje ljudi nužno zahtjeva prelaz državne granice najmanje dvije zemlje, dok se trgovina ljudima može odvijati unutar nacionalnih granica jedne države;
- krijumčarenje ljudi predstavlja krivično djelo protiv države, dok trgovina ljudima predstavlja krivično djelo protiv lica, tako da je u prvom slučaju pasivni subjekt krivičnog djela država, a u drugom jedinka;
- kod trgovine ljudima dolazo do kršenja ljudskih prava žrtava, dok u slučajevima krijumčarenja ljudi dolazi do povrede propisa o prelasku državne granice (što ne isključuje mogućnost kršenja ljudskih prava ilegalnih migranata);
- krijumčarena lica su u materijalnom smislu prestupnici propisa o prelazu granica koje, prema aktuelnim tendencijama u međunarodnom pravu, ne treba sankcionisati. Razlog je taj što su oni zapravo žrtve loših uslova života ili diskriminacije u matičnim državama. S druge strane, žrtve trgovine ljudima žrtve su krivičnog djela u pravom smislu riječi;
- krijumčarenje ljudi je pojam koji je uži od pojma trgovine ljudima, i može predstavljati fazu u procesu trgovine ljudima. Krijumčarenje ljudi, ilegalne migracije mogu prerasti u trgovinu ljudima ukoliko organizatori prodaju prokrijumčarene osobe ili ih protivpravno liše slobode i prinude na eksploataciju.

POJMOVNO RAZGRANIČENJE TRGOVINE LJUDIMA I PROSTITUCIJE

Pored krijumčarenja ljudi, prostitucija je bezbjednosna pojava čije se značenje najčešće permutuje sa značenjem pojave trgovine ljudima tako što se između tih dviju pojava stavlja znak jednakosti, odnosno tako što se žrtve trgovine ljudima smatraju prostitutkama. Stoga je neophodno napraviti distinkciju između ovih dviju fenomena.

Pod *prostitucijom* se podrazumijeva seksualni odnos koji karakterišu plaćanje (najčešće u novcu), ekstreman promiskuitet i emocionalna ravnodušnost prema partneru u samom seksualnom činom (Jeftović & Milašinović, 2002).

Iz navedene definicije se može zaključiti da su bitne odlike prostitucije slijedeće:

- povezivanje svakog seksualnog odnosa sa novcem ili kakvom drugom koristi;
- ekstreman seksualni promiskuitet, odnosno vezanost za veliki broj različitih, ali i nepoznatih pratnera i

- emotivna ravnodušnost ne samo prema seksualnom zadovoljstvu, već i prema partneru.

Smatra se da posljedna dva elementa sve više gube značaj uslijed savremenih društvenih promjena i izmjena onih normi koje se odnose na seksualnu slobodu, krize institucije braka i zanemarivanja patrijarhalnih zahtjeva, tako da veza između novca i seksualne eksploatacije ostaje najvažnije i trajno obilježje prostitucije (Jeftović & Milašinović, 2002).

Značaj razlikovanja prostitucije od trgovine ljudima nije ni malo manji od značaja razlikovanja krijumčarenja ljudi od trgovine ljudima. Opravdanje je u činjenici da je u praksi prostitucija najzastupljeniji oblik seksualnog vida eksploatacije uopće eksploatacije žrtava trgovine ljudima. Susretom sa licima koja se odaju prostituciji, naročito organizovanoj, pripadnici subjekata bezbjednosti nikad nisu sigurni da li se iza konkretnih slučajeva krije trgovina ljudima. Nerazlikovanje ova dva fenomena može uzrokovati sekundarnu viktimizaciju žrtve (u zemljama gdje je prostitucija kažnjiva), s jedne, i oslobađanje odgovornosti trgovaca ljudima, s druge strane. Važan uslov za njihovo razlikovanje jeste poznavanje navedenih bitnih obilježja ovih bezbjednosnih pojava (Bertone, 2000), kao i korištenje relevantnih znanja drugih naučnih disciplina kao što je, npr., kriminalistika, psihologija kriminala, kriminalistička psihologija itd.

Uzroci prostitucije u BiH i postsocijalističkim zemljama

- politička zbivanja u srednjoj i istočnoj Evropi;
- migracije stanovništva prema razvijenim zemljama u Evropi;
- raspad Jugoslavije i ratni sukobi;
- geopolitički položaj BiH;
- ekonomska kriza – zemlje u tranziciji;
- strane vojne i policijske snage u BiH;
- nejedinstvo političkog vođstva BiH;
- neusklađena zakonska regulativa;
- korumpiranost vlasti.

Motivi prostitutki prema jednom istraživanju u BiH su najčešće materijalne prirode, 60% njih su ušle u prostituciju dobrovoljno, a 40 % na prevaru, pod prijetnjom silom (Adžajlić-Dedović, 2003).

ORGANIZIRANI KRIMINALITET I FUNKCIONISANJE TRGOVINE LJUDIMA

Trgovina ljudima nije moguća bez organiziranog kriminala. Organizirani kriminal je zajedničko kriminalno djelovanje kojeg karakteriše planirani i kontrolirani tok zblivanja. Historijski gledano, organizirani kriminal je nastao u Italiji, a u SAD-u svoju punu afirmaciju. Više je razloga zašto se organizirani kriminal najviše razvio u toj zemlji, a prije svega ekonomska, komunikacijska, kulturna, etnička i politička struktura zemlje.

U mas-medijima problem organiziranog kriminala je često prisutan, a ponekad je i mitologiziran, poput filmova „Kum“. Chichago s početka prošlog stoljeća je bio centar organiziranog kriminala i specifičnog iskustva sa organiziranim kriminalom, poznatog kao prohibicija (1919. godine) - potpunom zabranom točenja, prodaje i uzimanja bilo kakvog alkoholnog pića. Već u tim godinama su naznačene osnovne djelatnosti kojima se bavi organizirani kriminal: reket (ucjena uz primjenu sile u slučaju neplaćanja tražene sume), šverc umjetninama, zlatom, cigaretama, organizovanje igara na sreću, organiziranje prostitucije, trgovina drogom i organizacija ubistava. U to vrijeme tkz. Kefauverova senatska komisija je utvrdila da je organizirani kriminal tada obrtao sredstva u visini od preko 7 milijardi dolara (ondašnji šef Al Capone je zarađivao 6 mil. dolara sedmično, nikad nije uhvaćen i optužen za jedno od 80 ubistava). Uočena je relativno trajna osobina organiziranog kriminala - uska i mnogobrojna veza sa policijom, vlastima, politikom i javnim osobama. Čini se da je taj model ostao relativno trajna osobina i modernog organiziranog kriminala. Organizirani kriminal je s jedne strane zatvorena grupa, a s druge strane jako je ovisan od niza drugih suradnika i izgleda da je mjera njegovog uspjeha upravo u balansu između zatvorenosti i otvorenosti samog kriminalnog sistema (Petrović & Meško, 2004).

U organiziranom kriminalu postoji relativno kruta, klasna, podjela rada. Postoje organizirane grupe (gangovi) koje djeluju na terenu ili ulici i broje do 15 ljudi. Uglavnom su nižeg socijalnog statusa, marginalne skupine, jako siromašne i ovisne od svojih neredbodavaca. Nikada ne upoznaju glavnog šefa i imaju razvijenu vanjsku personalnu infrastrukturu koja se njeguje po osnovi etničkog porijekla. Unutar grupe takođe postoji podpodjela rada između članova i zna se ko vrši nasilje, koristi vatreno i hladno oružje za ubijanje žrtava. Oni izvršavaju otmice, pljačke, ucjene, organiziraju prostituciju, ukratko oni su radna snaga unutar organiziranog kriminala (Šeparović, 1987).

Organizirani kriminal ima trajni karakter, što znači da vlada načelo hijerarhije, bezuslovne poslušnosti i relativno trajna veza članova. Organizacija štiti svoje članove pred policijom i pomaže članove njihove obitelji. Kazne za neposlušnost variraju od smrtne kazne pa do unakažavanja određenih dijelova tijela. Članom se postaje ucjenom ili vrbovanjem. Nisu svi kriminalci udruženi u gangove, mnogi rade samostalno i relativno su neuspješniji u kriminalnoj aktivnosti.

Postoje različiti oblici organiziranosti. Zavjera se odnosi na dogovor više osoba na izvršenje određenih krivičnih djela po mjestu i objektu. Grupa je skupina ljudi povezanih istim ciljem da izvrše neku krivičnu radnju koja treba da se uradi. Grupa se nakon izvršenja može jednostavno raspasti, tj. nije strogo čvrsta i hijerarhizovana. Banda je izraz čvršće organizacije i članovi su povezani sa ciljem izvršenja krivičnih djela.

No, organizirani kriminalitet nije samo vezan za SAD, mada je jednim dijelom ta zemlja veliki potrošač usluga koje ovaj kriminalitet nudi a i ima već tradicionalno iskustvo sa ovim oblikom kriminaliteta (The 2005 Trafficking in Persons (TIP) Report: Its Purpose, 2005). Organizirani kriminalitet u različitim društvima različito funkcionira, od potpune zabrane do tolerancije vlasti koja je često i sama uključena u organizirani kriminal. To je razlog zašto je teško dati jedinstvenu definiciju organiziranog kriminala. Za pojam organiziranog kriminaliteta koristi se nekoliko

sinonima: internacionalniorganizirani kriminalitet, transnacionalni organizirani kriminalitet, multinacionalni organizirani kriminalitet, i globalni organizirani kriminalitet. Internacionalni (međunarodni organizirani kriminalitet) podrazumijeva organizirane kriminalne grupe, koje djeluju u jednoj državi a po potrebi i drugim. Transnacionalni kriminalitet se odnosi na organizovane kriminalne grupe koje zbog obima i kompleksnosti kriminala kojim se bave djeluju i u drugim državama. Multinacionalni organizirani kriminalitet se odnosi na udružene organizovane grupe iz pojedinih država, tako da predstavljaju jednu cjelinu. Globalni organizirani kriminalitet je najuniverzalniji jer obuhvata sve pojavne oblike grupa organiziranog kriminaliteta u svijetu.

Organizirani kriminal, zbog svojih organizacionih karakteristika i fleksibilnosti, sposoban je da organizuje sve vrste poslova koji donose dobit. Jedna od najpropulzivnijih oblasti organizovanog kriminala je trgovina ljudima. Jedna od izvedenica iz organiziranog kriminala je trgovina ljudima, tj. nema jedne kriminalne djelatnosti bez druge. One su organski vezane i čine jednu cjelinu. Stoga ima smisla navesti neke od karakteristika savremenih oblika trgovine ljudima koji podrazumijeva visoku oslonjenost na organizovani kriminal, a to su:

- protivpravnost, zabranjena je radnja zakonodavstvom i smatra se krivičnim djelom;
- nemoralnost, krše osnovne etičke norme društva i predmet je osude šire javnosti;
- organizovanost, najviše se ispoljava pri regrutovanju, transportovanju, eksploataciji i eliminaciji žrtava;
- specifičnost etiologije, udruženo djelovanje više uzroka i uslova koji dovode do nastanka, opstanka i razvoja trgovine ljudima, a koji se mogu klasifikovati kao egzogeni i endogeni faktori, push i pull faktori, unutrašnji i međunarodni itd;
- specifičnost viktimološke dimenzije, bitne crte i odlike žrtava ovog fenomena poput viktimizacije, doprinos vlastitoj viktimizaciji, posljedice, specifičnost oblika eksploatacije žrtava poput prodaje žrtve drugom licu, radna eksploatacija, seksualna eksploatacija, ilegalno usvojenje djece, prinudno sklapanje brakova, trgovina ljudskim organima ili dijelovima tijela, prinudno učešće u oružanim sukobima, prinuda na vršenje određenih kriminalnih radnji inespecifični oblici eksploatacije;
- specifičnost procesa realizacije, faze poput regrutovanja, transportovanja, eksploatacije i eliminacije žrtava čine poseban karakter ove pojave;
- multimanifestnost, ogleda se u kroz više oblika manifestacije pojave;
- specifičnost sastava organizovanih kriminalnih grupa, zbog više faza u realizaciji trgovine ljudima, neophodno je postojanje više podgrupa unutar organizovane kriminalne grupe, tako postoji podgrupa za vrbovanje, za transport, ubacivanje na tržište i podgrupe za eliminaciju žrtava, podgrupa za prebacivanje preko državne granice, za organizovanje prostitucije. Sve to ih čini različitim od ostalih organizovanih kriminalnih grupa;

- rasprostranjenost, skoro sve države imaju problema sa ovim oblikom kriminaliteta;
- internacionalnost, trgovina ljudima je globalnog karaktera, istok i zapad, sjever i jug su organski povezani sa ovom pojavom. Grubo govoreći, bogate zemlje "ljudsko meso" nalaze u siromašnim zemljama.
- visoka profitabilnost, rezultat je nadeksploatacije žrtava u svim dimenzijama trgovine ljudima, osobito u domeni prostitucije i radne nadeksploatacije;
- visok stepen društvene opasnosti, ogleda se u opasnosti po bezbjednost države i društva, po posljedicama za opštedruštvene vrijednosti ;
- nasilnost, odnosi se na razne metode prisile i nasilja prema žrtvama, konkurenciji i subjektima bezbjednosti s ciljem održanja i razvoja oblika eksploatacije žrtava;
- stalna ekspanzija, zapaženo je stalno povećanje broja žrtava trgovine ljudima i stalni porast organizovanih grupa za vršenje ovih djela;
- latentnost, odnosi se na tajnost postupanja, organizovanja i djelovanja organizovanih kriminalnih grupa, što dovodi do "nevidljivosti" pojava oblika trgovine ljudima, stvaranje privida da ona ne postoji, nemogućnosti prepoznavanja u njenom pojavnosti i viktimizaciji građana;
- visoka tamna brojka, u neposrednoj je vezi sa latentnošću ovog fenomena, i predstavlja broj izvršenih krivičnih djela i prekršaja neposredno ili posredno povezanih sa trgovinom ljudima, nepoznati za subjekte bezbjednosti;
- mobilnost, odnosi se na veoma lakoj pokretljivosti kroz prostorno različite entitete, kako samih članova organizovane kriminalne organizacije, tako i žrtava. Cilj mobilnosti je sprječavanje zbližavanja žrtava i njihovih klijenata ili uspostavljanje povjerenja sa nekim od predstavnika vlasti. Latentnost i tamna brojka su posljedica mobilnosti;
- dinamičnost, odnosi se na stalnu pojavu novih oblika trgovine ljudima i oblika eksploatacije žrtava;
- elastičnost, mogućnost prilagođavanja novonastalim uslovima u društvu i konkretnim situacijama;
- nepredvidivost, nemogućnost procjene i predviđanja metoda, sredstava i postupaka članova organizovanih kriminalnih grupa pri realizaciji trgovine ljudima i njenih pojava oblika eksploatacije usljed njene dinamičnosti. To za posljedicu ima nemogućnost bezbjedonosne procjene i prognoze trendova ove bezbjedonosne pojave;
- povezanost sa drugim oblicima ugrožavanja bezbjednosti, kao što smo naglasili, trgovina ljudima je povezana usko sa organiziranim kriminalom, terorizmom, krijumčarenjem narkotika, oružja i automobila, korupcije i slično;
- nedovoljna proučenost, ukazuje na to da ovaj problem nije dovoljno dobro istražen i jer ta znanja ne mogu u dovoljnoj mjeri biti osnov za preventivno djelovanje i uspješne preventivne akcije na nacionalnom i međunarodnom planu;

- nedovoljna efikasnost suprostavljanja trgovini ljudima, posljedica je nedovoljnog poznavanja problema i relativno brzo širenje pojave (Mijalković, 2005).

Kriteriji za definisanje trgovine ljudima su različiti i kompleksni, ali ipak na temelju pojavnih formi izdvojilo se nekoliko kriterija. Prije svega to su stepen društvene opasnosti, prostorni, biofiziološki, status žrtve i način eksploatacije.

Svrha ovih kriterija je razlikovanje nivoa i posljedica za žrtvu, jer pojava nije jednoznačna i homogena

U trgovini ljudima moguće je razlikovati običajnu i kriminalnu, organizovanu, trgovinu ljudima. Ova podjela ima za kriterij stepen društvene opasnosti. Običajna, tradicionalna trgovina ljudima proizlazi iz kulture jedne skupine i spada u domen rituala. Cilj nije eksploatacija i stoga je društvena opasnost daleko bezazelnija u odnosu na kriminalnu organizovanu trgovinu ljudima. U kriminalnu trgovinu ljudima spada odnos prodavca i kupca ljudi koji je kontinuiran i funkcionira kao kupoprodajni odnos. Organizovane grupe su specijalizirane za sve nivoe trgovine, počev od vrbovanja, tranzita pa sve do eksploatacije i eliminacije. Ovaj proces ne samo da je kriminalan, nego je i krajnje surov i bezdušan. Između tradicionalnog i kriminalno organizovanog trgovanja ljudima postoji i međuskala koja se može prepoznati kao običajno-kriminalna, pojedinačna (neorganizovana) i organizovana. Kako se fenomenologija trgovine približava nivou koji odgovara krajnje organizovanom kriminalu, tako je žrtva u sve težem i očajnijem stanju, kao što je i veći stepen društvene opasnosti (Mijalković, 2005).

SUGESTIJE

Pored niza obavezujućih dokumenata, dogovora i napora da se ovaj tužni fenomen reducira, sugeriramo nekoliko strateških orijentacija koje bi mogle ubrzati rješenje problema. U rješavanju i prevenciji trgovine ljudima, prije svega, mora postojati kontinuitet i sistematičnost u rješavanju i otklanjanju uzroka i uslova koji doprinose njenom nastanku. Mora postojati jedinstvena strategija države za suprostavljanje trgovini ljudima kao dio strategije za suzbijanje organizovnog kriminala. Zakonodavstvena osnova mora biti izuzetno senzibilna za ovu vrstu problema u svim aspektima pojave. Potrebno je na nivou lokalnih zajednica senzibilirati javnost za ovu vrstu problema jer samo tako se može prevenirati ova izuzetno opasna pojava. Mora biti adekvatno razvijen sistem formalne i neformalne socijalne kontrole jer bez ovih oblika kontrole nema ni kontroliranja ove negativne pojave.

Takođe je potrebno razvijanje svih oblika međunarodne saradnje koji se bave ovim problemom.

U zavisnosti od svih ovih navedenih postupaka i strategija ovisiće i prijem balkanskih zemalja u Evropsku Uniju, a time i u okvir zemalja gdje veća kontrola nad kriminalnom djelatnošću. Time se i šire oblici slobode od kriminala i stabilizira opća sigurnost

Literatura

1. Adžajlić-Dedović, A. (2003.). Prostitucija u bosni i hercegovini. (str. 110). Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
2. Bertone, M. A. (2000). Sexual trafficking in woman: International political economy and the politics of sex. *Gender Issues*, Winter 2000, str. 1-19.
3. Grupa autora (1982). Osiromašenje radničke klase. In *Sociološki leksikon* (str. 315). Beograd: Savremena administracija.
4. Haralambos, M., & Heald, R. (1989). Uvod u sociologiju. (str. 153-161). Zagreb: Globus.
5. Human Rights Watch, Bosnia and Herzegovina; Trafficking of Women and Girls to Post-Conflict Bosnia and Herzegovina for Forced Prostitution, Vol. 14 No 9(D)-November 2002
6. Janković, I., Pešić, V. (1981.). Društvene devijacije: kritika socijalne patologije. (str. 73-74). Beograd: Viša škola za socijalne radnike.
7. Mežnarić, S. (1991). Osvajanje prostora, prekrivanje vremena: migracije umjesto razvoja. (str. 70-75). Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
8. Mijalković, S. (2005). Trgovina ljudima. (str. 82-102). Beograd: BeoSing.
9. Oscar, L. (1966). The culture of poverty. *American Scientific*, 215(4), str. 19-25.
10. Petrović, B., & Meško, G. (2004.). Kriminologija. (str. 178-189). Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
11. Protokol UN-a za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja osobama, posebno ženama i djecom - dodatak Konvenciji UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminala iz 2000 godine. (Palermo protokol)
12. Šeparović, Z. (1987). Kriminologijai socijalna patologija. (str. 223-224). Zagreb: Pravni fakultet U Zagrebu.
13. The 2005 Trafficking in Persons (TIP) Report: Its Purpose, (2005). Trafficking in person report released by the office to monitor and combat trafficking in persons (Trends in Organized Crime / Vol. 9, No. 1, Fall 2005), str. 55-62.

ISTRAŽIVANJE I DOKAZIVANJE NEOVLAŠTENE PROIZVODNJE I STAVLJANJA U PROMET OPOJNIH DROGA U KANTONU SARAJEVO

Irma Deljkic¹, Adnan Fazlić¹, Admir Vatreš²

¹ Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu

² Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo

Adresa za korespondenciju:

Irma Deljkic

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu

Zmaja od Bosne 8

71000 Sarajevo

ideljkic@fkn.unsa.ba

Copyright © 2013 Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu

Sažetak

Intencija ovog rada je ukazati na kriminalističke i krivičnoprocesne odrednice istraživanja i dokazivanja neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga na području Kantona Sarajevo. Nakon teorijske eksplikacije određenih kriminalističkih i krivičnoprocesnih sadržaja istraživanja i dokazivanja neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, predstavljeni su i rezultati empirijskog istraživanja. Dobiveni rezultati ukazuju da kriminalistička praksa Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo, u potpunosti ne udovoljava teorijskim i praktičnim postulatima kada su u pitanju modaliteti istraživanja i dokazivanja ove vrste kriminaliteta. U skladu sa navedenim, konkretne preporuke za uspješnije istraživanje i dokazivanje ovih krivičnih djela pro futuro, odnose se na učestalije korištenje operativnih veza, personalnih izvora dokaza, te korištenje posebnih istražnih radnji.

Ključne riječi: sistem sigurnosti; privatni sistem sigurnosti; državno – privatna saradnja; reforma privatnog sistema sigurnosti

UVOD

Kriminalitet zloupotrebe opojnih droga kao sveprisutni fenomen današnjice, karakterizira masovnost, organiziranost i profesionalizam (Singer, 1994; cit. u Deljković, 2007, str. 24), kao i diferentni oblici njegovog manifestiranja. Glede potonjeg, postoji saglasnost autora (Modly, 1988, cit. u Klarić, 2008, str. 226; Petrović, 2005; Klarić, 2008) da se radi o njegovu tri osnovna oblika, koji se označavaju kao primarni, sekundarni i tercijarni kriminalitet. Međutim, uprkos navedenoj diferencijaciji, Klarić (2008) vrlo precizno ističe, da se oni unutar kriminalističke prakse istraživanja i dokazivanja, moraju prepoznavati kao nerazdvojna cjelina. Ovo iz razloga, kako navodi ovaj autor, dijalektičnosti, međusobne povezanosti i komplementarnosti svih navedenih oblika ove vrste kriminaliteta, i to u počinjenju djela, karakteristikama počinitelaca, te štetnim posljedicama za društvo u cjelini (2008, str. 219).

Imajući u vidu navedene forme ispoljavanja kriminaliteta zloupotrebe opojnih droga, kao predmet interesovanja ovog rada javlja se primarni kriminalitet zloupotrebe opojnih droga, koji prema svojim obilježjima, poglavito referira na radnje neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga (Klarić, 2008, str. 227). Iako su pomenute radnje inkriminirane krivičnim zakonima na razini države Bosne i Hercegovine, njenih entiteta i Distrikta Brčko (u skladu sa *Konvencijom UN-a protiv nezakonite trgovine narkoticima i psihotropnim supstancama iz 1988 godine*), fokus ovog rada je *Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine* (član 238.).¹ U kontekstu navedenih radnji, treba istaći da pod pojmom proizvodnje, *Zakon o sprečavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga BiH*² (član 3.) podrazumijeva pripremu, preradu, miješanje, prečišćavanje, izradu i svaku drugu radnju kojom se dobiva ili se doprinosi dobijanju opojne droge, psihotropne tvari, prekursora ili njihovog preparata. Nadalje, prema istom Zakonu (kao i članu), promet je definiran kao svaki način stavljanja u promet opojne droge (kao što je uvoz, izvoz, tranzit, nabavka, kupovina, prodaja, zamjena, prenos, skladištenje, izdavanje na recept i slično), psihotropne supstance, biljke, dijela biljke ili prekursora. S tim u vezi, treba naglasiti da je krivično djelo *Neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga* iz

¹ (1) Ko neovlašćeno proizvodi, prerađuje, prodaje ili nudi na prodaju ili radi prodaje kupuje, drži ili prenosi ili posreduje u prodaji ili kupovini ili na drugi način neovlašćeno stavlja u promet materije ili pripravke propisom proglašene opojnim drogama, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(2) Ko organizira grupu ljudi u cilju učinjenja krivičnog djela iz stava 1. ovog člana, ili ko postane članom takve organizirane grupe ljudi, kaznit će se kaznom zatvora najmanje tri godine.

(3) Ko neovlašćeno izrađuje, nabavlja, posreduje ili daje na upotrebu opremu, materijal ili supstancu za koje zna da su namijenjene proizvodnji opojnih droga, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(4) Opojne droge i sredstva za njihovu proizvodnju oduzet će se

² Zakon o sprječavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga Bosne i Hercegovine. *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, 8/06.

KZ-a FBiH, blanketnog karaktera, što podrazumijeva da sve inkriminirane radnje treba da poduzimaju neovlašteno, jer se ovlaštena proizvodnja i promet opojnim drogama mogu vršiti isključivo u skladu sa *Zakonom o sprječavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga BiH*.

Polazeći od toga da neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga³ predstavlja izuzetno kompleksan vid kriminaliteta, kao imperativ rada ovlaštenih službenih osoba javlja se poznavanje specifičnosti heurističkih i silogističkih determinanti otkrivanja i dokazivanja svih pojava oblika odnosnog krivičnog djela. Bitno je istaći, da se radi o vrsti delikta koji posjeduje specifična obilježja, kao što su: različiti oblici manifestiranja; heterogena struktura počinitelaca (npr. dob, pol, starost i socijalni status); djelo je okarakterizirano kao krivično djelo bez žrtve (*e. victimless crime*); te isto predstavlja lukrativnu kriminalnu aktivnost (Emmett i Nice, 2006, str. 18). Iz navedenog proizlazi, da istraživanje i dokazivanje navedenog krivičnog djela implicira razmatranje i primjenu posebne kriminalističke metodike otkrivanja, razjašnjavanja i dokazivanja pomenute inkriminacije. U vezi s tim, kriminalistička praksa pokazuje da istraživanje neovlaštene proizvodnje i stavljanja opojnih droga podrazumijeva primjenu diferentnih istražnih mjera i radnji, te je u tom smislu primjetno da kriminalistička procedura istraživanja i dokazivanja modaliteta izvršenja ove vrste krivičnih djela ima svoje specifičnosti. Stoga se posebna pažnja poklanja upravo kriminalističkoj fenomenologiji, odnosno njenom sistemskom proučavanju unutar problematike kriminaliteta zloupotrebe opojnih droga (Klarić, 2008, str. 237).

Kako iz navedenog proizlazi da se radi o specifičnim metodičkim sadržajima otkrivanja i pronalaznja relevantnih operativnih i dokaznih informacija u slučajevima pomenutog krivičnog djela, u radu će se prezentirati rezultati provedenog istraživanja, u cilju sagledavanja pojedinih aspekata otkrivanja i dokazivanja neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga u Kantonu Sarajevo.

³ U skladu sa članom 3. Zakona o sprečavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga Bosne i Hercegovine, opojna droga je svaka supstanca prirodnog ili vještačkog porijekla koja je uvrštena u listu opojnih droga u skladu sa međunarodnim konvencijama o kontroli opojnih droga ili na osnovu odluke nadležnog organa u Bosni i Hercegovini. Također, član 2. stav 32. Krivičnog zakona FBiH, opojnu drogu definiše kao medicinski lijek ili opasnu supstancu s adiktivnim i psihotropnim svojstvima, ili supstancu koja se lako može pretvoriti u takvu supstancu ako podliježe nadzoru po međunarodnoj konvenciji koju je Bosna i Hercegovina potvrdila, ili supstanca koja je proglašena opojnom drogom od nadležne institucije Bosne i Hercegovine ili nadležne institucije entiteta.

Kriminalističke i krivičnopravne odrednice istraživanja i dokazivanja neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga

Sveobuhvatna kriminalistička metodika istraživanja i dokazivanja neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, podrazumijeva primjenu širokog dijapazona operativno-taktičkih i radnji dokazivanja (uključujući i posebne istražne radnje) usmjerenih na otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje pomenutih krivičnih djela. Treba istaći, da su izbor i primjena operativno-taktičkih radnji i mjera, odnosno radnji dokazivanja, uslovljeni objektivno-subjektivnim okolnostima svakog konkretnog slučaja neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, kao i načelom taktičko-tehničke slobode postupanja. Ipak, kriminalističko-operativnoj djelatnosti kod ove vrste krivičnih djela imanentne su određene posebnosti, te se stoga izdvajaju pojedine radnje i mjere koje se učestalije apliciraju nego je to slučaj kod drugih delikata.

Kada je u pitanju otkrivanje neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, Lyman (2002, str. 2), pored reaktivnog, zagovara i proaktivno kriminalističko istraživanje.⁴ Kako navodi ovaj autor, u određenom broju slučajeva, istražiocima dobivaju informacije „na pladnju“ od operativnih veza, odnosno informatora u okviru korištenja posebnih istražnih radnji, ali i od drugih agencija za provedbu zakona, što im u određenoj mjeri olakšava posao. Štaviše, Lee (2005, str. 2) i Lyman (2002, str. 2), navode da kod neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, u većini slučajeva, ovlaštene službene osobe prije svake formalno pokrenute istrage, informacije o krivičnim djelima i počiniocima dobivaju od operativnih veza ili informatora.⁵ Sonne (2006, str. 93) dalje ističe, da se, pored informacija dobivenih

⁴ Hess i Hess Orthmann (2010, str. 553) navode da proaktivno istraživanje ovlaštenih službenih osoba može dovesti do sumnje da određene aktivnosti predstavljaju primopredaju opojne droge i novca, što predstavlja dovoljno osnova da sumnjive osobe mogu biti istovremeno lišene slobode. Međutim, gledano sa kriminalističkog stanovišta, nekad je korisnije vršiti praćenje kretanja sumnjivih osoba i prikupljati informacije, kako bi se na taj način prikupila i saznanja o osobama sa kojima sumnjiva lica dolazi u kontakt.

⁵ U kriminalističkoj teoriji, postoje različita shvatanja pojma **operativna veza**. S obzirom na važnost ovog kriminalističko-taktičkog instituta kod otkrivanja neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, potrebno je dodatno razjasniti navedeni pojam. Modly (1998) u smislu operativne veze navodi pojam **informanata** koji predstavljaju posebnu kategoriju osoba, odnosno neporočne i osobe od povjerenja, koje u okviru svoje profesije, srodničkih, ljubavnih, susjedskih ili drugih odnosa, saznaju za planirana ili počinjena krivična djela i u vezi s tim sarađuju sa policijom. Drugi autori (Krivokapić i Krstić, 1999) također definiraju pojam **operativne veze**, pri čemu se pod operativnim vezama uglavnom smatraju kategorije osoba koje je Modly (1998) definirao kao informante. S druge strane, pojam **informator**, odnosi se i na korištenje posebne istražne radnje (što je slučaj u našem krivičnopravnom zakonodavstvu), tj. definiranje ovog pojma u užem smislu riječi, gdje informator predstavlja osobu koja policijskim organima privremeno ili trajno, uvijek tajno, dostavlja kriminalistički relevantne informacije. Stoga je u kontekstu navedenog, osnovna razlika između informatora i operativne veze u tome, što se informator može pojaviti kao svjedok na sudu, dok operativna veza daje operativne informacije koje imaju spoznajni, a ne dokazni karakter, i stoga se ne pojavljuje kao svjedok na

od operativnih veza ili informatora, krivična djela neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga otkrivaju i na osnovu informacija dobivenih putem opservacije mjesta na kojima se učestalo vrše krivična djela zloupotrebe opojnih droga, putem *crime mappinga* (obilježavanjem mjesta gdje su evidentirana navedena krivična djela i gdje su izvršena prethodna hapšenja), kriminalističkom kontrolom osoba koje su prethodno osuđivane zbog činjenja ovih krivičnih djela, te od uniformiranih policajaca koji djeluju na određenom rejonu. Međutim, s obzirom na to da se iz prethodno navedenih izvora dobija uglavnom mali broj kriminalistički relevantnih informacija, Lee (2005, str. 76) ističe da se istražioci prilikom otkrivanja navedenih krivičnih djela, ipak u velikoj mjeri oslanjaju na operativne veze i informatore. Promatrano iz kriminalističkog rakursa, vrbovanje i uspostavljanje saradnje sa operativnim vezama i informatorima koji pružaju informacije o kriminalnim aktivnostima vezanim za neovlaštenu proizvodnju i stavljanje u promet opojnih droga, smatra se najkompleksnijim i najrizičnijim zadatkom, s obzirom na to da se najčešće radi o osobama iz kriminalnog miljea i ovisnicima, a koje mogu imati skrivene motive saradnje. Stoga, da bi se vrbovala kvalitetna operativna veza ili informator, potrebno je napraviti pažljiv odabir ovih osoba i stalno provjeravati istinitost njihovih informacija, kao i motiv saradnje.

Nakon što istražioci dobiju početne, kriminalistički interesantne informacije o krivičnom djelu ili počiniocu (osnove sumnje), poduzimaju se kriminalističko operativne aktivnosti usmjerene na razjašnjavanje⁶ navedenih inicijalnih saznanja i prikupljanje podataka (kriminalistička obrada). Cilj je, da se u konačnici, rezultati kriminalističke obrade cjelovito predoče tužiocu u formi izvještaja ovlaštenih službenih osoba. Kriminalistička obrada krivičnih djela neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga podrazumijeva poduzimanje ne samo operativno-taktičkih mjera i radnji, već i formalnih radnji dokazivanja u cilju provjere i utvrđivanja svih relevantnih činjenica (Krivokapić, 2008, str. 13).

Lyman (2007, str. 3) ističe da se u toku kriminalističke obrade, mogu koristiti tri metode kojima se vrši kriminalistička provjera informacija o krivičnim djelima neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, a radi se o osmatranju i tajnom praćenju osumnjičenih osoba, provjeri informacija putem operativne veze ili informatora, te putem drugih izvora (prvenstveno putem kolega iz službe). Ako se početne informacije o krivičnom djelu i/ili počiniocu ispostave tačnim, poduzimaju se ostale

sudu (Petrović, 2004, str. 306). I na kraju treba napomenuti, da se u kriminalističkoj teoriji i praksi, pojam informatora često koristi u širem smislu riječi, gdje se pod informatorima podrazumijevaju sve osobe koje policijskim djelatnicima mogu pružiti određene kriminalistički relevantne informacije. U inostranoj kriminalističkoj literaturi (Lyman, 2002; Lee, 2005; Sonne, 2006; Hess, Hess Orthmann, 2010; Brookman, Maguire, Pierpoint, Bennett, 2010) se koriste izrazi *informants* ili *confidential informants (CI)* i mogu obuhvatati obje kategorije osoba u ovisnosti od konteksta u kojem se spominju.

⁶ Vodinić (1996, str. 23) napominje da se otkrivanje i razjašnjavanje krivičnih djela temelji na devet zlatnih pitanja kriminalistike: šta? ko? kada? gdje? kako? s čime? s kime? zašto? koga ili šta?

operativno-taktičke mjere i radnje, i to u ovisnosti od konkretnog slučaja. Stoga će određene situacije zahtijevati primjenu operativno-taktičkih mjera i radnji ofanzivnog karaktera, kao što su potražna djelatnost, blokada, zasjeda, lišenje slobode, vizuelni pregled prijevoznih sredstava, osoba, prtljaga, objekata ili prostorija, te drugih radnji. S druge strane, u nekim slučajevima, bit će svrsishodno primijeniti operativno-taktičke radnje koje imaju defanzivni karakter, kao što su prikupljanje obavještenja, praćenje i osmatranje⁷. Kao što je već navedeno, u pretkrivičnom postupku je moguće poduzeti i anticipirane radnje dokazivanja, pri čemu se uviđaj, pretresanje, privremeno oduzimanje predmeta i hitno vještačenje, najčešće koriste kod krivičnih djela neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga. Sve navedene radnje zahtijevaju visok stepen organizacije i plansko postupanje, pa čak i u onim slučajevima kada se ovlaštene službene osobe susreću sa nedostatkom vremena.

Kada je u pitanju usmjeravanje kriminalističkog postupanja koje se odnosi na ovu vrstu krivičnih djela, Hess i Hess Orthmann (2010, str. 552) navode da preventivna i represivna djelatnost kriminalističkih istražilaca treba biti usmjerena na osobe koje proizvode i stavljaju u promet opojnu drogu, a ne na same konzumente. Međutim, da bi izvršili pritisak na preprodavače opojne droge i ostvarili utjecaj na njihovo ilegalno tržište, ovlaštene službene osobe često pribjegavaju upravo lišenju slobode konzumenata opojne droge. U ovakvim slučajevima, konzumenti opojnih droga se poslije učestalo koriste kao personalni izvori informacija, odnosno vrbuju se kao operativne veze ili informatori. Nadalje, isti autori navode da je u okviru kriminalističke prakse, uglavnom teško ispoštovati načelo konspirativnosti prilikom istraživanja i dokazivanja ovih krivičnih djela, s obzirom na to da kriminalne osobe poznaju policijske djelatnike koji se bave istraživanjem ove vrste kriminaliteta. Poseban problem za kriminalističku istragu predstavlja i korištenje šifriranog načina komuniciranja i napredne tehnologije (od radio veza i mobilnih telefona, do bespilotnih letjelica), gdje u određenom broju slučajeva, čak ni posebne istražne radnje (kao što je nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija), ne daju očekivane rezultate. Također, posebno je zanimljiv modus preprodaje opojnih droga putem interneta (e. *online drug dealers*), gdje ovakav način stavljanja u promet opojnih droga predstavlja veliki izazov za kriminalističke istražioce. U tom kontekstu, posebno je značajan fakt da navedeni *modus operandi* omogućava neometano dogovaranje o mjestu i načinu primopredaje opojne droge i novca, što dodatno komplicira istraživanje i dokazivanje ovih krivičnih djela, jer se ulična preprodaja opojnih droga zamjenjuje online preprodajom, kojoj je mnogo teže ući u trag (Hess, Hess Orthmann, 2010, str. 556).

Dokazivanje neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga implicira provođenje radnji dokazivanja, gdje se promatrano sa subjektivnog i stvarnog smisla,

⁷ Ovdje se misli na potražne radnje, gdje se saznanja prikupljena ovim radnjama ne mogu upotrijebiti kao dokaz u krivičnom postupku (Pavišić, Modly i Veić, 2006).

rezultati ovih radnji ne vrednuju kao radnje otkrivanja (Pavišić, Modly i Veić, 2012, str. 310). Lyman (2011, str. 549) navodi da se kod dokazivanja delikata neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, najčešće poduzimaju: ispitivanje osumnjičenih osoba, pretresanje i privremeno oduzimanje predmeta i imovine. Nadalje, Lofland (2007, str. 225) ukazuje da se pored navedenih radnji, primjenjuje i saslušanje svjedoka, gdje svjedoci predstavljaju osobe koje su lišene slobode zbog posjedovanja određene količine opojne droge za vlastite potrebe. Na taj način, u velikom broju slučajeva ove osobe budu vrbovane kao operativne veze ili informatori, i od njih istražioci i ubuduće dobivaju informacije o osobama koje se bave preprodajom i stavljanjem u promet opojnih droga. Na osnovu informacija koje otkriju operativne veze ili informatori, istražioci dalje planiraju poduzimanje ostalih radnji dokazivanja, prije svih pretresanja. Međutim, prije nego što se počne sa planiranjem pretresanja⁸, potrebno je provjeriti da li osumnjičeni zaista vrši neovlašteno stavljanje u promet opojne droge (Lofland, 2007, str. 225-226), gdje Lofland (2007, str. 225) i Krivokapić (2008, str. 15) posebno naglašavaju važnost kriminalističkih provjera. Također, inostrani autori (Lofland, 2007; Lyman, 2007) navode da zakonski okviri u pojedinim državama omogućavaju korištenje posebnih istražnih radnji (nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija; nadzor i tehničko snimanje prostorija; tajno praćenje i tehničko snimanje osoba, transportnih sredstava i predmeta koji stoje u vezi s njima) kako bi se došlo do saznanja neophodnih za dobivanje sudske naredbe za pretres. Kao potvrdu prethodno navedenog, Lee (2005, str. 100) ističe da je u nekim slučajevima isključivo primjenom posebnih istražnih radnji moguće doći do navedenih saznanja. Također, pretresanje kao radnja dokazivanja, može uključivati i korištenje pasa specijalno dresiranih za otkrivanje i pronalaženje opojnih droga.⁹ Pri tome Šušteršič (1990; cit. u Petrović, 2004, str. 155) navodi da se psi mogu uspješno koristiti za otkrivanje droge prilikom pretresanja stana, osobe, putničkog automobila, voza, aviona, broda, raznih skladišta i magacina, javnih objekata, graničnih prelaza i otvorenog prostora. Još jedna radnja dokazivanja koja se primjenjuje kumulativno sa pretresanjem, jeste privremeno oduzimanje predmeta i imovine. Kod krivičnih djela neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, uglavnom se privremeno oduzimaju opojne droge i sredstva za njihovu proizvodnju, a Hess i Hess Orthmann (2010, str. 562) naglašavaju još važnost oduzimanja novca i imovine koja je stečena krivičnim djelom. Na ovu radnju dokazivanja se nadovezuje i vještačenje, jer je vrlo teško zamisliti da se ova vrsta krivičnih djela može istraživati bez vještačenja materije koja asocira na neku od kontroliranih droga (Petrović, 2004, str. 276).

⁸ U navedenom kontekstu, pretresti se mogu osobe, stan i druge prostorije, prijevozna sredstva (zaprežna vozila, bicikli, motocikli, automobili, kamp prikolice, vozovi, autobusi, kamioni, avioni, plovni objekti, itd.) i otvoreni prostori.

⁹ Opravdan razlog za korištenje specijalno dresiranih pasa jeste taj što se opojne droge pojavljuju u različitim oblicima, uključujući tablete, biljne materije, cigarete, štampani papir, bočice sa tekućinom i praške različitih boja. Stoga, one mogu biti zamotane u komad novine, plastičnu vrećicu, fiberglas, plastičnu foliju ili balon (Fisher, Tilstone i Woytowicz, 2009, s. 174).

Pored navedenih radnji dokazivanja, u kriminalističkoj praksi istraživanja i dokazivanja neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, često se koriste i posebne istražne radnje, kao što su: pristup kompjuterskim sistemima i kompjutersko sravnavanje podataka¹⁰, nadzirani prijevoz i isporuka predmeta krivičnog djela, simulirani i kontrolirani otkup predmeta i simulirano davanje potkupnine, te korištenje prikrivenih istražilaca i informatora. Lyman (2011, str. 567) i Lee (2005, str. 198) navode da su se posljednje posebne istražne radnje pokazale prilično uspješnim prilikom infiltriranja policijskih službenika u ilegalno tržište narkoticima. Također, Pavišić, Modly i Veić (2012), posebno naglašavaju potrebu za primjenom posebnih istražnih radnji u pripremi kompleksnijih istraživanja u vezi sa organiziranom preprodajom opojnih droga. U kontekstu navednog značaja ovih radnji, interesantno je pomenuti i rezultate istraživanja provedenih u Njemačkoj 1991. godine, koja su pokazala da od oko 174.000 počinjenih krivičnih djela vezanih za zloupotrebu opojnih droga svake godine, istražna tijela primjenom klasičnih radnji ne otkriju niti 1% u ovoj državi (Koriath, 1992; cit. u Karas, 2012, str. 575).

Istraživanje i dokazivanje krivičnog djela Neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga na području Kantona Sarajevo u periodu od 2010. do 2012. godine

U okviru ovog dijela rada, ukazat će se na određene determinante istraživanja i dokazivanja krivičnog djela *Neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga* (član 238. KZ FBiH) na području Kantona Sarajevo u periodu od 2010. do 2012. godine. Drugim riječima, predstaviti će se rezultati provedenog empirijskog istraživanja, koji doprinose identificiranju i sagledavanju kriminalističkih i krivičnoprocesnih sadržaja istraživanja i dokazivanja pomenutog krivičnog djela u ovom Kantonu.

Metodologija istraživanja

Empirijsko istraživanje provedeno za potrebe ovog rada, obuhvatilo je dokumentacionu analizu izvještaja Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo o počinjenju krivičnih djela *Neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga* u periodu od 2010. do 2012. godine. Istraživački uzorak činilo je ukupno 126 izvještaja MUP-a Kantona Sarajevo za navedeni period, kako bi se sagledale određene okolnosti i karakteristike istraživanja i dokazivanja pomenutog krivičnog djela na području Kantona Sarajevo. Ovdje je važno ukazati na limitiranost istraživanja, koje se ogleda u faktu da je istraživanjem obuhvaćen dvogodišnji period promatranja s obzirom na dostupnost podataka. Iako se navedeni namjenski uzorak ne može smatrati reprezentativnim pri-

¹⁰ Navedeno se može povezati sa istraživanjem i dokazivanjem online preprodaje opojnih droga.

likom izvođenja zaključaka, smatramo da je isti ipak podoban da identificira specifične aspekte predmeta istraživanja, koji bi mogli poslužiti za kreiranje i provođenje budućeg, sveobuhvatnijeg empirijskog istraživanja naslovne tematike.

Rezultati istraživanja

Za potrebe ovog rada, primarno se izdvajaju podaci koji govore o učestalosti poduzimanja određenih operativno-taktičkih i radnji dokazivanja prilikom istraživanja i dokazivanja ovih krivičnih djela. Međutim, provedenim istraživanjem, došlo se i do podatka o vrsti i količini opojne droge koja je oduzeta tokom kriminalističkog postupanja, mjestima proizvodnje i primopredaje opojne droge, određenim modusima izvršenja kriminalnih radnji, kao i karakteristikama počinitelja ovih krivičnih djela. Stoga držimo, da i potonji podaci predstavljaju značajan istraživački nalaz o fenomenološkim aspektima ove kriminalne pojave, jer upravo ovi aspekti imaju izuzetan značaj kod koncipiranja kriminalističkih procedura istraživanja i dokazivanja pomenutog kriminalnog djelovanja.

Prije nego se prezentiraju konkretni rezultati istraživanja, potrebno je navesti pokazatelje koji govore o ukupnom broju izvršenih krivičnih djela *Neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga* kako na području cijele Federacije Bosne i Hercegovine, tako i na području Kantona Sarajevo. Pri tome je potrebno naglasiti, da Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova vodi ukupnu statistiku izvršenih krivičnih djela i broja prijavljenih počinitelja na području cijele Federacije Bosne i Hercegovine, a na osnovu podataka koje dobija od kantonalnih MUP-ova. U tom smislu, statistički podaci Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova govore da su u periodu od 2010. do 2012. godine na području Federacije izvršena 993 krivična djela iz člana 238. KZ FBiH – *Neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga* (Federalna uprava policije, 2010-2012). Kada je u pitanju Kanton Sarajevo, ukupnu statistiku vodi Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo, a godišnji izvještaji o radu Ministarstva navode, da je u istom periodu izvršeno 126 navedenih krivičnih djela (Tabela 1).

Tabela 1: Ukupan broj krivičnih djela Neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga u Federaciji BiH i Kantonu Sarajevo za period od 2010. do 2012. godine.

Godina	Federacija Bosne i Hercegovine	Kanton Sarajevo
2010.	335	28
2011.	321	51
2012.	337	47
Ukupno	993	126

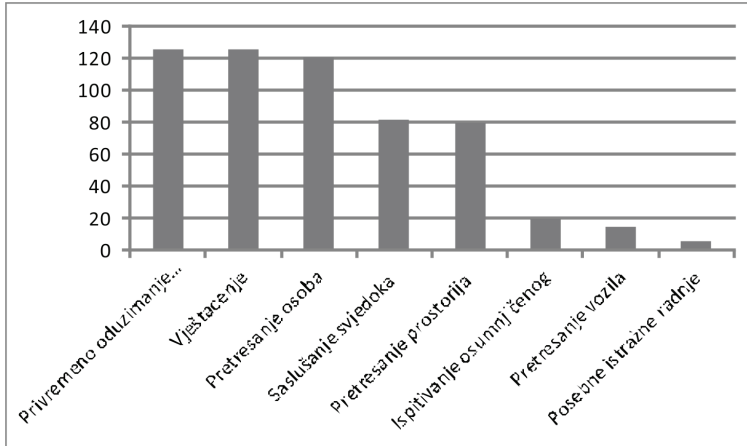
Rezultati provedenog empirijskog istraživanja pokazuju da je kriminalistička obrada kod svih 126 krivičnih djela obuhvatila kombiniranu primjenu operativno-taktičkih radnji, radnji dokazivanja i posebnih istražnih radnji. Važno je napomenuti,

da na osnovu analize izvještaja MUP-a Kantona Sarajevo o počinjenim krivičnim djelima *Neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga*, nije bilo moguće izvršiti preciznu diferencijaciju operativno-taktičkih mjera i radnji koje su korištene tokom otkrivanja ovih krivičnih djela. Ovo iz razloga što u izvještajima, u velikom broju slučajeva, nisu navedene operativno-taktičke mjere i radnje koje su se primjenjivale, već se samo koristi pojam operativnog rada. Jedino što se na osnovu provedene analize moglo sa sigurnošću utvrditi, jeste činjenica, da je operativno-taktička radnja prikupljanja obavijesti korištena prilikom otkrivanja 28 krivičnih djela (22%). U tom kontekstu, operativno-taktička radnja prikupljanja obavijesti obuhvatila je uzimanje izjava od svjedoka/kupaca opojnih droga (7%) i prikupljanje obavijesti od operativnih veza (15%).

Glede radnji dokazivanja koje su korištene od strane MUP-a Kantona Sarajevo kada su u pitanju krivična djela *Neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga*, utvrđeno je korištenje radnji privremenog oduzimanja predmeta i imovine (22%), te vještačenja (22%) predmeta u svim slučajevima obuhvaćenim ovim empirijskim istraživanjem. Pri tome je potrebno naglasiti, da su se najčešće oduzimale opojne droge, mobiteli i novac, dok se kao predmeti vještačenja izdvajaju opojne droge i mobiteli. Osim navedenih, veoma često su korištene i sljedeće radnje dokazivanja – pretresanje osoba (21%), te pretresanje prostorija (14%). Nadalje, iako se u izvještajima navodi da je korištena radnja dokazivanja- saslušanje svjedoka (14%), pri čemu se pretpostavlja da su se u svojstvu svjedoka uglavnom nalazile osobe koje su kupci opojnih droga tj. konzumenti, treba istaći da se ustvari radilo o prikupljanju izjava od građana kao svjedoka na zapisnik (u skladu sa odredbama ZKP-a o saslušanju svjedoka). Stoga činjenica da se takvi zapisnici mogu koristiti kao dokaz u krivičnom postupku, opravdava svrstavanje ove radnje pod radnju dokazivanja u analiziranim izvještajima.

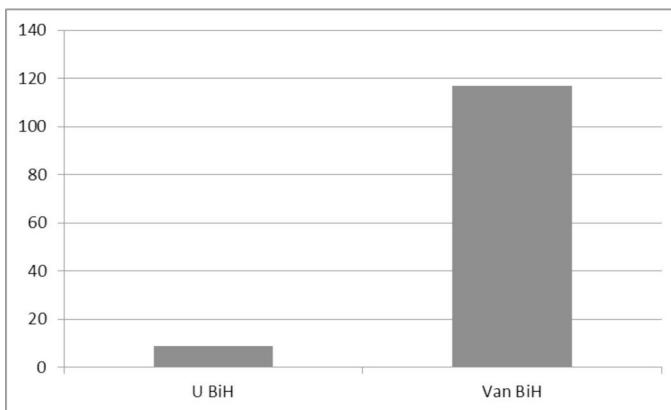
Identificiran je i minimaln broj slučajeva u kojima su korištene radnje ispitivanja osumnjičenog¹¹ (3%), pretresanja vozila (3%) i posebne istražne radnje (1%). Sa aspekta savremene kriminalističke teorije i prakse, interesantan je nalaz o izuzetno niskoj zastupljenosti radnje ispitivanja osumnjičenog i posebnih istražnih radnji. Isto tako, potrebno je napomenuti da izvještaji MUP-a Kantona Sarajevo ne sadrže ni precizne podatke o vrstama posebnih istražnih radnji koje su korištene u svrhu dokazivanja krivičnih djela *Neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga*. Stoga se ovakav nalaz može smatrati ograničavajućim faktorom kada je u pitanju sveobuhvatniji uvid u kriminalističke sadržaje dokazivanja ovih krivičnih djela.

¹¹ Ovdje treba istaći da se, ustvari, radilo o prikupljanju izjava od osumnjičenih osoba na zapisnik (u skladu sa odredbama ZKP-a koje se odnose na ispitivanje osumnjičenih osoba), gdje se ovi zapisnici mogu upotrijebiti kao dokaz u krivičnom postupku, što je vjerovatno i razlog zašto je ova radnja podvedena pod radnju dokazivanja.



Grafikon 2: Radnje dokazivanja (opće i posebne) korištene kod istraživanja krivičnih djela neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga u Kantonu Sarajevo

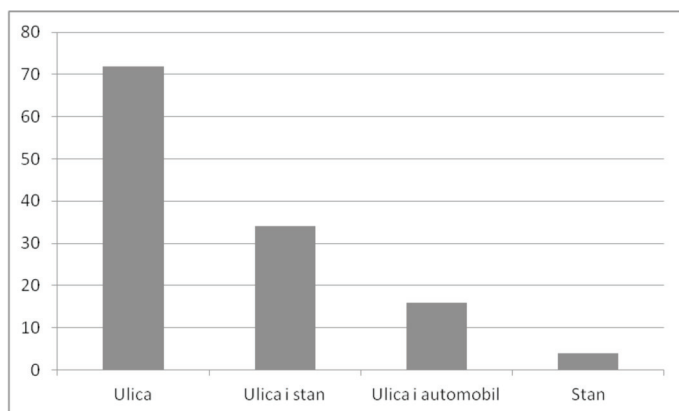
Kada je u pitanju mjesto proizvodnje opojne droge koja je oduzeta, istraživački nalaz pokazuje da je veliki dio iste proizveden van Bosne i Hercegovine (92,9%), dok je minimalna količina proizvedena u Bosni i Hercegovini (7,1%). Ovi podaci, s jedne strane, mogli bi ukazivati na poroznost državne granice i nemogućnost Granične policije Bosne i Hercegovine da se izbori sa problemom krijumčarenja opojnih droga, a s druge strane, na velike interese i moć kriminalnih organizacija koje se bave ovim oblikom kriminaliteta. Navedenoj situaciji zasigurno doprinosi i fakt da Bosna i Hercegovina predstavlja jednu od ključnih tranzitnih zemalja na takozvanoj Balkanskoj ruti kojom se opojna droga krijumčari sa istoka na zapad (Ministarstvo sigurnosti BiH, 2013, str. 33).



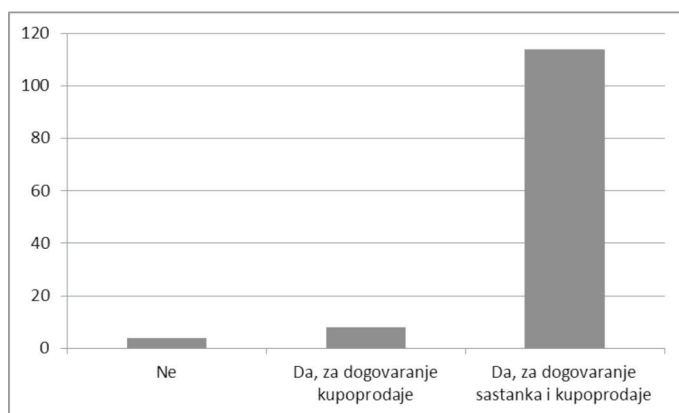
Grafikon 3: Mjesto proizvodnje zaplijenjenih opojnih droga

Pored izloženog, interesantni su i rezultati analize o mjestu primopredaje, to jeste o mjestu kupoprodaje opojnih droga, gdje se nastojalo utvrditi na kojim mjestima

se preprodavači opojnih droga sastaju sa kupcima. Iz dobivenih rezultata je vidljivo da ulica (57,1%), odnosno ulica i stan kombinovano (27%) predstavljaju najčešća mjesta kupoprodaje.



Grafikon 4: Mjesta kupoprodaje

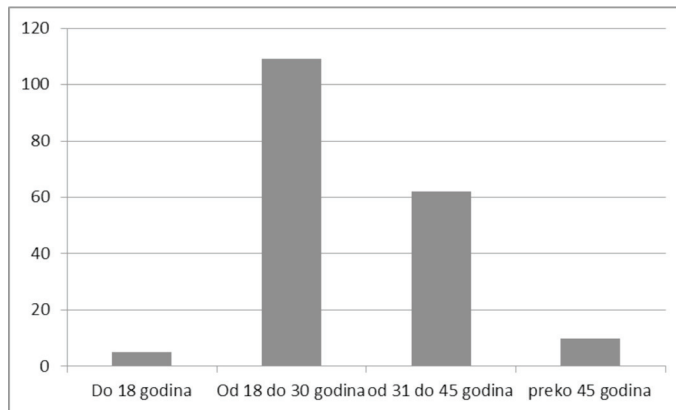


Grafikon 5: Korištenje mobitela prilikom izvršenja krivičnih djela Neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga (čl. 238 KZ FBiH)

Također, s obzirom na to da su se mobiteli vrlo često pojavljivali kao predmeti vještačenja, korisno je bilo utvrditi da li su se, koliko često, i u koje svrhe, ovi uređaji koristili prilikom vršenja krivičnih djela *Neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga* u Kantonu Sarajevo. Kao što je vidljivo u grafikonu 5, mobiteli su se u velikom broju slučajeva koristili za dogovaranje sastanka i kupoprodaje, odnosno u 90,5% slučajeva.

Nadalje, kada je riječ o počiniocima krivičnih djela *Neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga*, rezultati pokazuju da je ukupan broj počinitelja iznosio 186, te da su počinioci uglavnom djelovali samostalno (78,6% slučajeva) ili u paru (11,9%). Međutim, zabilježen je i jedan slučaj u kojem je učestvovalo 20 počinitelja. Glede polne strukture počinitelja ovih krivičnih djela, čak 92,5% počinioca

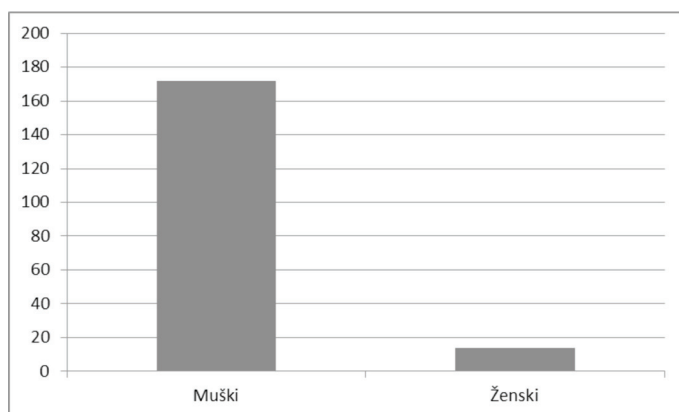
su muškarci, dok se neznatan broj odnosi na ženske počiniocice (7,5%). Podaci koji se odnose na starosnu dob, govore da prosječna starost počinitelaca ovih krivičnih djela iznosi 29,84, gdje je najmlađi počinitelj imao 16 godina u momentu počinjenja djela, dok je najstariji imao 58 godina. U kontekstu navedenog, najviše počinitelaca je u momentu počinjenja krivičnog djela imalo 29 godina (17 izvršitelaca). Također treba istaći, da je čak 5 počinitelaca bilo maloljetno, 109 ih je bilo u mlađoj životnoj dobi, 62 je bilo u zreloj životnoj dobi, a 10 počinitelaca je bilo u kasnoj životnoj dobi. Svakako je interesantan i nalaz da je od ukupnog broja počinitelaca, njih 179 imalo državljanstvo Bosne i Hercegovine, tri su bila državljani Crne Gore, dva državljani Turske, te po jedan državljani Srbije i Kosova.



Grafikon 6: Životna dob počinitelaca krivičnog djela Neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga

Tabela 3: Odnos broja počinitelaca i broja izvještaja

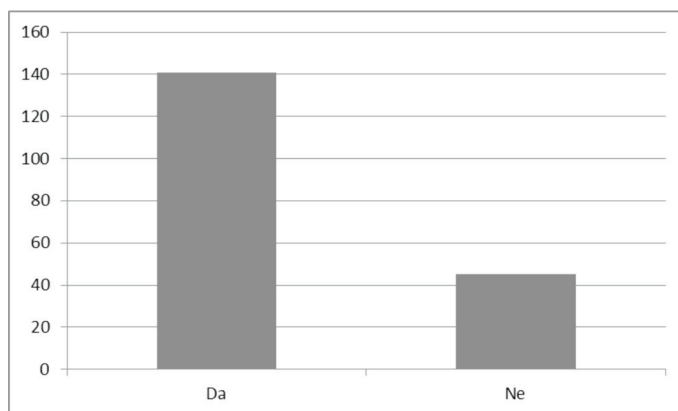
Broj počinitelaca	Broj izvještaja	Procentualni iznos
1	99	78,6%
2	15	11,9%
3	9	7,1%
4	1	0,8%
6	1	0,8%
20	1	0,8%
Ukupno	126	100%



Grafikon 7: Pol počinilaca krivičnog djela Neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga

Nadalje, jedan od zadataka istraživanja bio je utvrditi i broj radnji izvršenja krivičnog djela neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga u kojima su učestvovali pojedini počiniooci. U tom smislu, analizom je utvrđeno da je od 186 evidentiranih počiniooca, čak njih 122 počinilo po 4 radnje izvršenja krivičnog djela, 32 počiniooca su počinila 3 radnje izvršenja, te 23 počiniooca po 5 radnji izvršenja.

Važan istraživački nalaz predstavljaju i podaci koji se odnose na recidivizam počinilaca ovih krivičnih djela, gdje je utvrđeno da je 75,8% počinilaca ranije osuđivano, dok manji dio počinilaca (24,2%) nije ranije osuđivan.



Grafikon 8: Recidivizam počinilaca krivičnog djela Neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga

Dio istraživačkih rezultata koji se odnose na vrste i količinu oduzetih opojnih droga, ukazuju na to, da su se u Kantonu Sarajevo, u periodu od 2010. do 2012. godine, u najvećem broju oduzimale sljedeće tri opojne droge: marihuana (70 puta

ili 46,1%), heroin (35 puta ili 23%) i amfetamin (27 puta ili 17,8%). Stoga se ovdje opravdanim čini postaviti važno istraživačko pitanje o tome da li su ostale droge minimalno zastupljene na ilegalnom narko tržištu u Kantonu Sarajevo. Iz prikaza tabele 4, proizlazi da je na istom području i u istom vremenskom periodu oduzeta najveća količina marihuane, mix mase kofeina i paracetamola, te heroína.

Tabela 4: Količina zaplijenjene opojne droge u Kantonu Sarajevo u period od 2010. do 2012. godine

Vrsta zaplijenjene opojne droge	Količina zaplijenjene opojne droge
Marihuana	115 359,9 gr
Heroin	21 322,06 gr
Amfetamin	4 845,62 gr
Kokain	146,97 gr
Piperonal (prekursor)	2 250,75 gr
Morfin/kodein	85,94 gr
Cannabis (biljka)	88 stabljika
Piperazin	84 tablete i 15,51 gr
Kofein i paracetamol (mix masa)	36 829,66 gr
M-klorfenilpiperazin	28 tableta
Ecstasy	12 tableta

Diskusija

Polazeći od toga da je empirijskim istraživanjem provedenim za potrebe ovog rada obuhvaćeno 126 izvještaja MUP-a KS o počinjenim krivičnim djelima neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, koliko je i podneseno u periodu od 2010. do 2012. godine, treba reći da se došlo do određenih spoznaja koje su od značaja za razumijevanje kriminalističkih i krivičnoprocesnih sadržaja istraživanja i dokazivanja ove vrste delikata. U tom smislu, rezultati analize pokazuju da su istražioc i MUP-a Kantona Sarajevo, u toku kriminalističke obrade krivičnih djela neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, poduzimali potražne (neformalne) radnje i radnje dokazivanja (opće i posebne). Međutim, identificirani informacijski deficit o strukturi operativno-taktičkih radnji i mjera, delegira pitanje udjela pojedinih vrsta potražnih mjera i radnji u okviru kriminalističkog istraživačkog procesa. Drugim riječima, postavlja se pitanje, da li su se, osim prikupljanja obavijesti, primjenjivale i druge operativno-taktičke radnje i mjere. Također, rezultati istraživanja ukazuju i na malu zastupljenost korištenja posebnih istražnih radnji, kao i nepostojanje preciznih podataka o vrsti primjenjenih. Stoga ovakav nalaz onemogućava detaljnu diferencijaciju gore pomenutih mjera i radnji, te sveobuhvatniji uvid u hodogram kriminalističkog postupanja kod otkrivanja i dokazivanja krivičnih djela *Neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga*. Treba istaći da iako ZKP FBiH ne propisuje šta sve i u kojem obimu treba da sadrži izvještaj ovlaštenih službenih osoba,

smatramo da navedeni izvještaj treba obavezno da sadrži pregled toka, sadržaja i opsega svih poduzetih potražnih mjera i radnji, uz posebno navođenje formalnih radnji dokazivanja. Ovo iz razloga, što upravo sadržaj ovog dokumenta predstavlja osnovni činjenični supstrat za postupanje tužioca (Modly, Petrović i Korajlić, 2004).

S obzirom na to da rezultati empirijskog istraživanja pokazuju da se za otkrivanje krivičnih djela *Neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga* u Kantonu Sarajevo, minimalno koriste operativne veze (korištene samo u 15% slučajeva), može se reći da je ovakav istraživački nalaz suprotan rezultatima istraživanja koje navodi Klarić (2008, str. 237), a do kojih se došlo analizom 126 slučajeva zapljene droga na području PU Zagrebačke za period 1980.-1990. godine. Naime, rezultati navedene analize ukazali su na to, da su prilikom otkrivanja krivičnih djela u vezi sa zloupotrebom opojnih droga, u 65% slučajeva korištena operativna saznanja dobivena od informatora¹² koji su regrutovani iz korisničke populacije, a u 19% slučajeva saznanja dobivena od građana i anonimnih informatora. Ovdje je važno naglasiti da pri upoređivanju ova dva istraživanja, u obzir svakako treba uzeti i činjenicu da se u istraživanju koje navodi Klarić (2008) pod informacijama dobivenim od operativnih veza podrazumijevaju i informacije dobivene od kupaca opojne droge. S druge strane, prema istraživanju provedenom za potrebe ovog rada, informacije dobivene od kupaca opojne droge se navode odvojeno od informacija dobivenih od operativnih veza, te je potrebno naglasiti da su korištene u 7% slučajeva. Također, treba naglasiti da je navedena komparacija limitirana i faktom da je analiza izvještaja za potrebe ovoga rada izvršena za znatno manji vremenski period promatranja, te stoga izostaje reprezentativnost uzorka kao uslova za generalizaciju prilikom zaključivanja. Međutim, ako se u obzir uzmu navodi skupine autora (Lee, 2005; Sonne, 2006; Hess, Hess Orthmann, 2010; Lyman, 2011) koji ističu da se u kriminalističkoj proceduri vezanoj za otkrivanje krivičnih djela neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, vrlo često koriste informacije dobivene od operativnih veza i informatora, onda bi se moglo zaključiti da navedeni modalitet kriminalističkog postupanja nije dovoljno zastupljen u kriminalističkoj praksi MUP-a KS. Iako razlozi za ovakvo stanje mogu biti raznovrsni, ipak treba imati u vidu činjenicu da korištenje operativnih veza i informatora podrazumijeva i finansiranje njihove obavještajne djelatnosti, što bi moglo da predstavlja jedan od ograničavajućih faktora kada je u pitanju njihov angažman kod otkrivanja i dokazivanja neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga u Kantonu Sarajevo.

Kada je u pitanju dokazivanje neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, iz rezultata provedenog istraživanja je vidljivo da su korištene radnje dokazivanja precizno navedene, što dalje ukazuje na činjenicu da istražiocima MUP-

¹² Ovdje treba istaći da Klarić (2008, str. 236) u svom radu, operativnu vezu poistovjećuje sa pojmom informatora, odnosno pojam informatora koristi u širem smislu riječi. Također, imajući u vidu vremenski period istraživanja, proizlazi da u istom nije postojalo zakonsko reguliranje informatora kao posebne istražne radnje.

a Kantona Sarajevo inkliniraju prikupljanju stvarnih dokaza. Posljednje navedeno, potvrđuje činjenica da su četiri najčešće korištene radnje dokazivanja: privremeno oduzimanje predmeta vještačenje, pretresanje osoba i prostorija. Ovaj trend se može smatrati očekivanim, s obzirom da određeni autori (Lyman, 2011, str. 561-562) navode, da se o postojanju krivičnog djela povezanog sa zloupotrebom opojnih droga može govoriti tek nakon što se pronađe određena količina opojne droge koja se smatra dokazom. S druge strane, Lee (2005) pronosi i ulogu personalnih dokaza, s obzirom na to da se istraživanje i dokazivanje ovih krivičnih djela oslanja na personalne izvore informacije više nego što je to slučaj sa drugim oblicima kriminaliteta. Međutim, dobiveni istraživački nalaz prema kojem je ispitivanje osumnjičenog provedeno u samo 3% slučajeva,¹³ može voditi ka zaključku da se u preostalom broju slučajeva ova radnja nije nikako provodila, ili se pak provodila, ali nije zadokumentirana u situacijama kada se osumnjičena osoba branila šutnjom. Naime, šutnja osumnjičene osobe se ne može kasnije koristiti kao dokaz u postupku, jer bi se time obezvrijedilo pravo na šutnju kao element privilegije protiv samoptuživanja (Herrmann, 2004, str. 263). U svakom slučaju, bez obzira što naša pozitivna zakonska rješenja propisuju da ispitivanje osumnjičenog kao radnju dokazivanja i u istrazi mogu poduzeti tužilac ili ovlaštena službena osoba, bitno je naglasiti, da već u toku kriminalističke obrade, treba obavezno uzeti izjavu od osumnjičene osobe kad god je to moguće, jer je prvo ispitivanje od odlučujuće važnosti za usmjeravanje toka kriminalističkog istraživačkog procesa (Vodinić, 1996, str. 241).

I dok Klarić (2008) navodi, da se u okviru pretkrivičnog postupka, pored opštih operativno-taktičkih i radnji dokazivanja, često moraju primjenjivati i posebne istražne radnje, rezultati provedenog empirijskog istraživanja za područje nadležnosti MUP-a Kantona Sarajevo pokazuju da su posebne istražne radnje¹⁴ korištene u svega 1% slučajeva kada je u pitanju otkrivanje i dokazivanje ovih krivičnih djela. Pored Klarića, i Lyman (2007) ukazuje na potrebu korištenja posebnih istražnih radnji, pri čemu izdvaja: nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija, tajno praćenje i tehničko snimanje osoba, transportnih sredstava i predmeta koji stoje u vezi s njima, te korištenje prikrivenih istražilaca i informatora. Imajući u vidu potonje, kao i činjenicu da su počinioci ovih krivičnih djela na području Kantona Sarajevo u 96% slučajeva koristili mobitele za dogovaranje sastanaka i kupoprodaje, opravdano bi bilo predložiti korištenje posebne istražne radnje nadzora i tehničkog snimanja telekomunikacija u okviru kriminalističke prakse MUP-a Kantona Sarajevo, a s ciljem unaprjeđenja efikasnosti suprotstavljanja ovom obliku kriminaliteta zloupotrebe opojnih droga.

¹³ Treba istaći da se, ustvari, radilo o prikupljanju izjava od osumnjičenih osoba na zapisnik (u skladu sa odredbama ZKP-a koje se odnose na ispitivanje osumnjičenih osoba), gdje se ovi zapisnici mogu upotrijebiti kao dokaz u krivičnom postupku.

¹⁴ U navedenim slučajevima se radilo o jednoj posebnoj istražnoj radnji, a to je nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija.

Nadalje, nalaz da se većina kupoprodaja odvija na ulici, tj. na otvorenom prostoru, značajan je sa aspekta postupanja policije na lokalnoj razini, a koje se konkretno odnosi na sprječavanje stvaranja takozvanih otvorenih narko scena, odnosno prostora ili objekata gdje se može kupiti i prodati opojna droga (Pavišić, Modly i Veić, 2012, str. 308). Također, ovakav modus izvršenja djela, prema našem mišljenju, predstavlja okolnost koja pogoduje korištenju posebnih istražnih radnji, prije svih tajnog praćenja i tehničkog snimanja osoba, transportnih sredstava i predmeta koji stoje u vezi s njima. Međutim, jedna od istraživačkih pretpostavki je da ograničavajući faktor u primjeni posebnih istražnih radnji u kriminalističkoj praksi MUP-a Kantona Sarajevo mogu predstavljati stroge formalne procedure kod njihovog odobravanja. Naime, pomenuti režim, zbog protoka vremena, može onemogućiti prikupljanje dokaznih informacija u skladu sa kriminalističkim načelom operativnosti.¹⁵

Rezultati provedenog istraživanja ukazuju i na karakteristike počinioca ovih krivičnih djela, na osnovu kojih se pak može izraditi približan profil kriminogenih osoba koje se bave neovlaštenom proizvodnjom i stavljanjem u promet opojnih droga na području Kantona Sarajevo. Najčešće su to muškarci, oko 30 godina starosti (na prijelazu iz mlađe u zrelu životnu dob), državljani Bosne i Hercegovine, ranije osuđivani, krivična djela čine samostalno i uglavnom se bave preprodajom marihuane, heroina ili amfetamina. Posebno značajna karakteristika počinitelaca ovih krivičnih djela jeste njihova ranija osuđivanost, gdje rezultati istraživanja pokazuju da je čak 75,5% počinitelaca ranije osuđivano. Ovakav nalaz potvrđuje i Cvjetko (2003, str. 914-919), navodeći rezultate istraživanja Državnog odvjetništva Republike Hrvatske iz 1999. godine (obuhvaćene 342 odrasle i 68 mlađih punoljetnih osoba), koji su pokazali da je oko 60% navedenih počinitelaca bilo ranije osuđivano. Imajući u vidu navedeno, treba naglasiti da ova kriminogena karakteristika počinitelaca, ukazuje na njihovu sklonost ka profesionalizaciji i povratništvu, zbog čega je ubuduće ovu činjenicu potrebno uzeti u obzir prilikom istraživanja i dokazivanja krivičnih djela neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga

Kada su u pitanju vrste opojnih droga koje su najzastupljenije na ilegalnom narko tržištu, analiza koju navodi Cvjetko (2003, str. 914-919), pokazuje slične rezultate onima koji su dobiveni u okviru empirijskog istraživanja provedenog za potrebe ovog rada. Naime, oba istraživanja navode da su na ilegalnom narko tržištu najzastupljeniji marihuana i heroin.

Finalno, iz svega navedenog proizlazi da je provedeno istraživanje rezultiralo ne samo određenim spoznajama o procesu istraživanja i dokazivanja neovlaštene proizvodnje i prometa opojnim drogama u Kantonu Sarajevo, već je i očekivano, otvorilo niz drugih istraživačkih pitanja. Međutim, polazeći od činjenice da analizirani izvještaji sadrže šture informacije o realizaciji kriminalističke obrade, smatramo da budući istraživački rad treba obavezno tretirati i kvalitativne aspekte naslovne problematike.

¹⁵ Kao osnovni uslov operativnosti javlja se brzina postupanja (Vodinelić, 1985).

ZAKLJUČAK

Značajna raširenost neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, kao i fenomenološke specifičnosti ove vrste kriminaliteta, iziskuju poseban metodički pristup otkrivanja i dokazivanja. Iako je, kao i kod drugih delikata, dijapazon primjene potražnih mjera i radnji, kao i formalnih radnji dokazivanja kod prikupljanja, ispitivanja, ocjene i korištenja operativnih i dokaznih informacija, uslovljen specifičnim okolnostima svakog pojedinog slučaja, ipak kod navedene inkriminacije se posebno naglašava značaj personalnih izvora informacija te primjena posebnih istražnih radnji. U svakom slučaju, efikasnost otkrivanja i dokazivanja neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, zavisi ne samo od praćenja pojavnih oblika ovog kriminaliteta, već i kontinuiranog praćenja kriminalističke teorije i prakse u pogledu primjene adekvatnih istraživačkih modusa postupanja. Stoga, unaprjeđivanje kriminalističkih procedura istraživanja i dokazivanja krivičnih djela neovlaštene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga treba da bude i neizostavan segment u radu kriminalističkih istražilaca MUP-a Kantona Sarajevo.

Literatura

1. Brookman, F., Maguire, M., Pierpoint, H., Bennett, T. (2010). Handbook on Crime. London: Willan Publishing.
2. Cvjetko, B. (2003). Kazneno zakonodavstvo i kaznenopravna reakcija na kazneno djelo zloporabe opojnih droga u Republici Hrvatskoj. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 10, 2/2003, str. 909-939.
3. Deljković, I. (2007). Suprotstavljanje zloupotrebi opojnih droga: Bosna i Hercegovina i Evropska unija. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
4. Emmett, D. i Nice, G. (2006). Understanding Street Drugs: A Handbook of Substance Misuse for Parents, Teachers and Other Professionals, Second edition. London: Jessica Kingsley Publishers.
5. Federalna uprava policije (2010-2012). Arhiva: Izvještaji o stanju kriminaliteta na području FBIH za period 2010-2012. Preuzeto 04.01.2014. sa <http://www.fup.gov.ba/?cat=20&paged=2>.
6. Fisher, B. A. J., Tilstone, W.J., Woytowicz, C. (2009). Introduction to Criminalistics: The Foundation of Forensic Science. San Diego: Elsevier Academic Press.
7. Herrmann, J. (2004). Policijsko ispitivanje okrivljenika - igra moći Njemačka - Sjedinjene Američke države – Hrvatska. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 11 (1), str. 259-276.
8. Hess, K.M., Hess Orthmann, C. (2010). Criminal investigation, 9th Edition. New York: Delmar.
9. Karas, Ž. (2012). Neke poteškoće u provedbi radnje prikrivenog istražitelja. Policija i Sigurnost, 21. (3), str. 574-593.

10. Klarić, D. (2008). Današnji trendovi kriminala u svezi sa zloporabom droga i važne karakteristike kriminalističko-metodičkog pristupa u suzbijanju. *Policija i sigurnost*, godina 17, 3-4, str. 219-242.
11. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11.
12. Krivokapić, V. (2008). *Kriminalistička taktika*. Beograd: Megraf.
13. Krivokapić, V., Krstić, O. (1999). *Kriminalistika taktika 2*. Beograd: Policijska akademija.
14. Lee, G. D. (2005). *Global Drug Enforcement – Practical Investigative Techniques*. New York: CRC Press.
15. Lofland, L. (2007). *Police procedure & Investigation: a writer's guide*. Cincinnati: Writer's Digest Books.
16. Lyman, M. D. (2002). *Practical Drug Enforcement, Second Edition*. New York: CRC Press.
17. Lyman, M. D. (2007). *Practical Drug Enforcement, Third Edition*. New York: CRC Press.
18. Lyman, M.D. (2011). *Criminal Investigation: The Art and the Science, 6th Edition*. New York: Prentice Hall.
19. Milivojević, L. (2009). Suzbijanja nezakonite trgovine opojnim drogama na međunarodnom planu s osvrtom na hrvatsko kazneno zakonodavstvo. *Policija i sigurnost*, godina 18, 1, str. 49-64.
20. Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine (2013). *Informacija o stanju sigurnosti u Bosni i Hercegovini u 2012. godini*. Sarajevo: Ministarstvo sigurnosti BiH.
21. Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo (2010-2012). *Izvjestaji o radu Uprave policije MUP-a Kantona Sarajevo za period 2010-2012*. Preuzeto 04.01.2014. sa: <http://mup.ks.gov.ba/organizacija/izvjestajoradu>.
22. Modly, D., Petrović, B., Korajlić, N. (2004). *Uvod u kriminalistiku*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
23. Modly, D. (1998). *Priručni kriminalistički leksikon*. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
24. Pavišić, B., Modly, D., Veić, P. (2012). *Kriminalistika – knjiga 2*. Rijeka: Dušević & Kršovnik.
25. Pavišić, B., Modly, D., Veić, P. (2006). *Kriminalistika – knjiga 1*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
26. Petrović, B. (2004). *Narko kriminal: Krivičnopravni, kriminološki, krivičnoprocesni i kriminalistički aspekti*. Sarajevo: Pravni fakultet.
27. Savjet/Vijeće Evrope, Evropska komisija (2005). *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, knjiga II*. Sarajevo.
28. Sijerčić-Čolić, H. (2008). *Krivično procesno pravo, knjiga I*. Sarajevo: Pravni fakultet.
29. Sonne, W.J. (2006). *Criminal Investigation for the Professional Investigator*. New York: Taylor&Francis.
30. Šušteršič, A. (1990). *Službeni psi specijalisti za iskanje in odkrivanje mamil in mensko-eksplozivnih sredstev*. Ljubljana.

31. Vodinelić, V. (1985). Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje – teoretski i praktični kriminalistički i dokazni problem - I Tom. Skoplje: Fakultet za bezbednost i opštествena samozaštita.
32. Vodinelić, V. (1996). Kriminalistika. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
33. Zakon o sprječavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 8/06.

INVESTIGATING AND PROVING UNAUTHORIZED PRODUCTION AND DISTRIBUTION OF NARCOTIC DRUGS IN THE CANTON SARAJEVO

Abstract

The intention of this paper is to highlight the determinants of investigating and proving of unauthorized production and distribution of narcotic drugs in the Canton of Sarajevo. After the theoretical explication of certain investigational and procedural content of this drug related crime, paper further presents empirical research analysis. The results indicate that the practice of the Ministry of Internal Affairs of Canton Sarajevo does not fully comply with the theoretical and practical postulates when it comes to the modalities of investigating and proving of this crime. Accordingly, specific recommendations are given for successful criminal investigation and proving of this offense pro futuro, and they refer to the frequent use of informants, personal sources of evidence, as well as special investigative measures.

Key words: *illicit drugs, unauthorized production and distribution, investigation, proving, Canton Sarajevo.*

KLJUČNE BH PRETPOSTAVKE ZA SINHRONIZACIJU RADA BEZBJEDNOSNE ZAJEDNICE BOSNE I HERCEGOVINE

Zoran Kovačević

Direkcija za koordinaciju
policijskih tijela BiH

Adresa za korespondenciju:

Zoran Kovačević
Direkcija za koordinaciju
policijskih tijela BiH
Aleja Bosne Srebrene bb
71000 Sarajevo
zoran.kovacevic@dkpt.gov.ba

Copyright © 2013 Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije Univerziteta u
Sarajevu

Sažetak

Bezbjednosna zajednica BiH podrazumijeva zaštitu državnog jedinstva, unutrašnje stabilnosti pravnog i političkog sistema i društvene zajednice u cjelini. Takav stepen zaštite postiže se blagovremenim otkrivanjem i eliminisanjem relevantnih postojećih ili predstojećih pojava i procesa, koji se negativno odražavaju na stanje bezbjednosti same države. Inače, ugrožavanje bezbjednosti je, po pravilu organizovano i konspirativno, tj. tajno ili potajno (prikriveno), dok su njegovi nosioci pojedinci, grupe lica, organizacije i institucije koji neposredno organizuju ili sprovode obavještajne ili subverzivne aktivnosti u zemlji ili u inostranstvu.

Cilj ovog rada predstavlja sagledavanje mjesta, uloge i zadatka sistema državne bezbjednosti u okviru državne uprave, konkretnije upoznavanje aktuelnih činioca i procesa koji ugrožavaju državnu bezbjednost, odnosno bezbjednost države i njenih građana, sticanje svijesti o kompleksnosti, izvorima i oblicima ugrožavanja, bliže sagledavanje suštine, sadržaja, organizacije i funkcionisanja sistema bezbjednosne zajednice BiH kao nužne za sinhronizaciju rada.

Ključne riječi: *sistem sigurnosti; privatni sistem sigurnosti; državno – privatna saradnja; reforma privatnog sistema sigurnosti*

UVODNA RAZMATRANJA

Bosna i Hercegovina je složena državna zajednica i sastoji se od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Opštim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini, parafiranim 21.11.1995. godine u Daytonu (SAD) i potpisanim 14.12.1995. godine u Parizu dogovorena su temeljna načela državnopravnog uređenja Bosne i Hercegovine.¹

Bosna i Hercegovina je administrativno podijeljena na dva entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine (51%) i Republiku Srpsku (49%). Federacija BiH se sastoji od 10 kantona,² a Republika Srpska administrativno je podijeljena na pet regija.³ Kantoni i regije su dalje podijeljeni na opštine, dok je teritorij Brčkog odlukom Arbitražne komisije za Brčko stavljen pod upravu države Bosne i Hercegovine kao zaseban distrikt pod nazivom Brčko Distrikt BiH.⁴

Funkciju kolektivnog šefa države ima Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, koje sa sastoji od tri člana i to po jednog Srbina, Hrvata i Bošnjaka. Članovi Predsjedništva se biraju direktnim izborima i to sa teritorije Federacije Bosne i Hercegovine predstavnici Hrvata i Bošnjaka, dok se predstavnik Srba bira sa teritorije Republike Srpske. Članovi Predsjedništva se biraju na period od četiri godine. Predsjedavajući Predsjedništva mijenja se svakih osam mjeseci.

¹ Sastavni dio ovog sporazuma, kao njegov Aneks 4, je ustav Bosne i Hercegovine, koji pored Preambule ima i 12 članova. Ustavom su, u Članu 1 određena osnovna načela kao što su kontinuitet, demokratski principi, sastav, promet roba, usluga, kapitala i lica, glavni grad, simboli i državljanstvo Bosne i Hercegovine. Ostalim članovima Ustava određena su i obrađena, između ostalog, pitanja ljudskih prava i fundamentalnih sloboda, nadležnosti i odnosi između institucija Bosne i Hercegovine i entiteta, Parlamentarna skupština, Predsjedništvo, Savjet ministara, Stalni komitet za vojna pitanja, Ustavni sud, Centralna banka i budžet, opšte odredbe, amandmani, prelazne odredbe i stupanje na snagu.

² Kantoni u Federaciji Bosni i Hercegovini su: 1. Unsko-sanski, 2. Posavski, 3. Tuzlanski, 4. Zeničko-dobojski, 5. Bosansko-podrinjski, 6. Srednjobosanski, 7. Hercegovačkoneretvanski, 8. Zapadnohercegovački, 9. Kanton Sarajevo, 10. Hercegbosanski. Zakonodavnu vlast čini Parlament Federacije BiH, koji se sastoji od Predstavničkog/Zastupničkog doma i Doma naroda. Izvršnu vlast vrše predsjednik i dva podpredsjednika Federacije BiH, kao i Vlada Federacije BiH. Glavni grad je Sarajevo.

³ Regije u Republici Srpskoj su: 1. Banja Luka, 2. Dobojski, 3. Bijeljina, 4. Sarajevsko-romanijska, i 5. Trebinjska, a regije se dalje dijele na opštine. U Republici Srpskoj zakonodavnu vlast vrši Narodna Skupština Republike Srpske i Vijeće naroda. Izvršnu vlast vrše predsjednik i dva potpredsjednika Republike Srpske, kao i Vlada Republike Srpske. Glavni grad je Banja Luka.

⁴ Teritorij Brčkog koji je bio pod arbitražom, nije pripao ni Federaciji ni Republici Srpskoj, već je odlukom Međunarodne arbitražne komisije za Brčko stavljen krajem 2000. godine pod upravu države Bosne i Hercegovine kao zaseban distrikt. Distrikt Brčko ima svoju vlastitu multietničku vladu sa izabranom Skupštinom, Izvršnim odborom, sudstvom i policijskim snagama.

Funkciju vlade vrši Savjet ministara BiH. Visoki predstavnik⁵ međunarodne zajednice je, nakon opštih izbora u BiH održanih u oktobru 2002. godine, donio odluku o novom ustrojstvu Savjeta ministara BiH. Prema toj odluci Savjet ministara ima deset članova: predsjednik, dva potpredsjednika koji su istovremeno ministri i sedam drugih ministara. Mandat predsjednika i članova Savjeta ministara je četiri godine. Svaki ministar ima zamjenika, a uvedena je i funkcija sekretara ministarstva. Raspodjela ovih funkcija se vrši prema nacionalnom kriteriju, tako da se ne bi dešavalo da sve ove funkcije pripadnu predstavnicima jednog ili samo dva naroda (Kešetović ; Korajlić, 2008).

Prema zakonu o ministarstvima i drugim organima uprave, BiH ima devet ministarstava i to:

- Ministarstvo bezbjednosti
- Ministarstvo odbrane
- Ministarstvo pravde
- Ministarstvo civilnih poslova
- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice
- Ministarstvo vanjskih poslova
- Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
- Ministarstvo finansija i trezora
- Ministarstvo komunikacija i saobraćaja.

Predsjedništvo BiH imenuje predsjednika Savjeta ministara, koji preuzima dužnost nakon što Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH potvrdi njegovo imenovanje. Predsjednik predlaže imena kandidata za ministre, a Predstavnički dom ih imenuje.

Parlamentarnu skupštinu Bosne i Hercegovine čine Predstavnički dom i Dom naroda BiH. Dom naroda se sastoji od 15 članova, koji su dvije trećine iz Federacije (uključujući pet Hrvata i pet Bošnjaka) i jedna trećina iz Republike Srpske (pet Srba).

Ustavni sud Bosne i Hercegovine čine Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine. Ustavni sud Bosne i Hercegovine ima devet članova. Četiri člana bira Predstavnički dom Federacije, a dva člana Skupština Republike Srpske. Preostala tri člana bira, predsjednik Evropskog sud za ljudska prava nakon dogovora s Predsjedništvom BiH. Suci koje izabere predsjednik Evropskog suda za ljudska prava ne mogu biti državljani Bosne i Hercegovine ili bilo koje susjedne države.

⁵ Kancelarija visokog predstavnika međunarodne zajednice (OHR) je vodeća međunarodna civilna agencija u Bosni i Hercegovini. Daytonski mirovni sporazum ustanovio je funkciju Visokog predstavnika i zadužio ga da nadgleda implementaciju civilnog aspekta ovog Sporazuma. On je krajnji autoritet, kad je u pitanju intepretacija Sporazuma. Ovlašten je da donosi zakone, ako smatra da je to neopodno, da smjenjuje zvaničnike koji vrše opstrukciju i da koordinira aktivnosti sa drugim međunarodnim organizacijama.

PRAVNI ASPEKTI UPRAVLJANJA U BEZBJEDNOSNIM SITUACIJAMA

Bez obzira koliko analizirali i tragali za rješenjima i najboljom praksom u rješavanju bezbjednosnih događaja, neminovno nam ostaje povratak na područje Bosne i Hercegovine i na analizu postojećih rješenja i dosadašnje prakse. Nastankom bezbjednosnog događaja uslovljava pokretanje brojnih mehanizama u društvu, koji svako iz svoje oblasti djeluje u cilju ublažavanja i smanjivanja šteta.

Brojne su agencije za provedbu zakona, kao i druge službe koje će imati određene obaveze i prava u sistemu zaštite podataka. Posebnu pažnju treba posvetiti bezbjednosnom sektoru. Kada govorimo o pravnom obliku za djelovanje bezbjednosnih službi možemo reći da se uglavnom radi o zakonskim i podzakonskim aktima koji tretiraju navedenu oblast.

Za rad i funkcionisanje bezbjednosnih službi, na vrhu hijerarhijske piramide je zakon, zatim slijede pravilnici koji detaljnije razrađuju zakon, zatim uredbe, upute te različiti standardi.

Zadatak menadžmenta bezbjednosnih službi u smislu pravnog regulisanja je u praćenju i sistemu ranog upozoravanja na sve opasnosti neovlaštenog otkrivanja, savjetovanja i pokretanja inicijativa za izbjegavanje opasnosti, odnosno saradnja sa drugim organizacijama radi prilagođavanja vlastitih instrumenata.

Pravni akti treba da definišu organizacionu nadležnost, ovlaštenja, dužnosti i posebne odgovornosti, odnosno moraju pokazati ko ima ovlaštenja da postupa u bezbjednosnim situacijama.

Nove prijetnje bezbjednosti zemalja, nove tehničko-tehnološke opasnosti, novi načini i nova sredstva za vršenje krivičnih djela, razvoj novih opšteopasnih sredstava i postupaka, međusobna uslovljenost i povezanost infrastruktura pojedinih zemalja, novo organiziranje kriminalnih grupa i djelovanje pojedinaca predstavljaju motiv zemalja za saradnju i razmjenu informacija, te zajedničko djelovanje.⁶ (Krivokapić; Žarković, 1996 str. 44-45)

Koncipiranje menadžmenta u navedenim situacijama, prije svega onoga koji podrazumjeva notu djelovanja prema djelima terorizma, trgovine ili proizvodnje oružjem, eksplozivom ili opasnim materijama, organizovanim ili prekograničnim kriminalom, pod utjecajem je SAD-a, NATO-a i Evropske unije koji su i najzainteresovaniji za ove bezbjednosne probleme.

⁶ „Saradnja između pojedinih policija raznih zemalja odvija se prema unutrašnjim propisima svake države kako u pogledu formi, tako i sadržine. Informacije se odnose kako na način, sredstva, te metode vršenja krivičnih djela od pojedinačnih ili organizovanih izvršilaca krivičnih djela sa elementom inostranosti, isto tako i na metode tehnička sredstva i drugu opremu, te načine organizovanja i druga dostignuća, poboljšanje i druga iskustva policije u suzbijanju određenih vrsta delikata, predmete kao materijalne dokaze od značaja za krivični postupak, fotografije, otiske prstiju, itd., i to, uglavnom kada se protiv stranog državljanina pokrene krivični postupak, ili postoji osnovi sumnje da je izvršilac krivičnog djela“ .

O bezbjednosti se danas više nego ikad čita, piše, diskutuje. Vrlo se često čuju pojmovi individualna, društvena, socijalna bezbjednost, bezbjednost lica i objekata. Od naročitog značaja je pojam nacionalne i državne bezbjednosti. Naše je stanovište da se pod pojmom nacionalna bezbjednost podrazumjeva opstojnost države sa svim njezinim državnim atributima (politička samostalnost, suverenitet, teritorijalni integritet i međunarodni subjektivitet) te redovito, normalno funkcionisanje društveno političkog poretka, tako da se pored angažmana tradicionalnih bezbjednosnih struktura, poput vojske, policije itd., inovira i bezbjednosno samoorganiziranje građana. Državna bezbjednost je segment ovako shvaćena pojma nacionalne bezbjednosti, i to onaj njezin dio kojemu je svrha zaštita konkretna državna i pravno-političkog uređenja, dakle, ne zaštita vladajućih političkih struktura (pojedinaca ili grupa) nego uspostave državne vlasti koji počiva na pozitivnim pravno-političkim rješenjima. Ostvaruje se planiranjem i preduzimanjem prikladnih mjera i radnji sa svrhom otkrivanja, praćenja, dokumentovanja i eliminisanja ugrožavajuće djelatnosti u zemlji i inostranstvu. Te mjere i radnje bi bile: obavještajni i kontraobavještajni poslovi, sprečavanje i eliminisanje terorističkih i separatističkih akcija, međunarodnog terorizma te obezbjeđenja (fizičko-tehničko i drugi vidovi) važnih ličnosti i objekata. Subjekti ove aktivnosti bi bili: policija, obavještajne strukture u širem smislu (dakle, obavještajne, kontraobavještajne i snage za prevratničko djelovanje) te neki drugi organi poput inspekcijских, carinskih itd. Za oblast državne bezbjednosti obično se veže pojam tzv. Političkog kriminaliteta (za kojeg u krivično pravnoj teoriji još uvijek nema jednakih mišljenja na šta se odnosi).⁷ S tim u vezi treba naglasiti da za oblast političkog kriminaliteta važi slijedeće:

- Organizovanost i tajnost je izražena još u većoj mjeri kod ovih krivičnih djela u poređenju sa drugim djelima;
- Politička krivična djela se preduzimaju iz političkih motiva (ugrožavanja političkog poretka države), te nerijetko iza njih stoje druge države i nadnacionalne organizacije;
- Njima se napada na temeljne vrijednosti i fundamente države.

U savremenim državama bezbjednosne aktivnosti organizovano sprovodi veliki broj bezbjednosnih ustanova, koje zajedno čine državno-bezbjednosni sistem. Naime, unutar tog sistema službe su interno specijalizovane za izvršenje pojedinih poslova i zadataka. Zbog izbjegavanja sukoba nadležnosti razgraničen je djelokrug njihovog rada i uspostavljen način međusobne komunikacije i sadejstva, a u odnosu na državnu vlast preciziran je i sistem koordinacije i kontrole rada svake od

⁷ Danas su uglavnom usaglašena stajališta o tzv. Čisto političkim djelima, kojima se napada na opstojnost države i državnog uređenja (špijunaža, terorizam itd.), dok će se za ostala krivična djela reći da imaju politički značaj ukoliko se njima napada na pravno dobro, ali iz političkih motiva (kompleksna krivična djela) odnosno ukoliko su poslužila kao sredstvo za izvršenje čisto političkih krivičnih djela ili stoje u vezi s njima (konveksna krivična djela). Dioba krivičnih djela na politička i nepolitička sa gledišta pravnog sistema nema opravdanja, jer svako djelo može imati politički značaj.

njih. Sve to uslovalo je da nacionalnoj bezbjednosni sistemi u savremenim uslovima izgrade i razviju veoma složenu organizaciju. Zbog toga se savremena organizacija nacionalne bezbjednosti ne može ni zamisliti bez poštovanja određenih principa organizovanja bezbjednosne zajednice. U takve principe spadaju sveobuhvatnost u radu, neprekidnost i intenzitet djelovanja i drugi. Ipak, najvažniji principi organizovanja bezbjednosne zajednice jesu:

Princip zakonitosti rada, kojim se obezbjeđuje da nacionalni bezbjednosni sistem i njegove pojedine organizacije budu zaista u funkciji realizacije političke volje nosilaca vlasti, odnosno u funkciji realizacije uspostavljenog sistema nacionalne bezbjednosti i vitalnih interesa države. Na tom načelu nosioci političke vlasti posebno insistiraju, jer je prisutna tendencija jačanja položaja i uloge nacionalnih službi u društvu, odnosno njihovo uplitanje u čitav proces donošenja i sprovođenja političkih, posebno spoljnopoličkih odluka, čime nacionalne službe postaju gotovo odlučujuća snaga i unutar jednog društva i na planu spoljne aktivnosti određene države. S tim u vezi neophodno je naglasiti da je kontrola zakonitosti rada bezbjednosnih i nacionalnih organizacija u bilo kojoj državi veoma osjetljivo pitanje jer su česte situacije da u datoj državi postoji značajna razlika između formalnih i stvarnih nosilaca političke vlasti. U državama gdje nema takve razlike kontrolu zakonitosti moguće je optimalno sprovesti i rjeđe su situacije nacionalne službe izlaze izvan zakonskog djelokruga rada.

Princip razgraničenja nadležnosti, čijim se poštovanjem obezbjeđuje racionalno korišćenje svih kadrovskih, materijalnih i tehničkih potencijala, odnosno efikasno korišćenje snaga i sredstava nacionalne službe. Zadovoljavanjem tog principa organizovanja svrsishodno se raščlanjuje ukupna aktivnost nacionalnog bezbjednosnog sistema i vrši podjela poslova na njegove dijelove. Uvažavanje tog principa organizovanja uslovljeno je i specijalizacijom i profesionalizacijom koje su izvršene kako unutar pojedinih dijelova tako i na nivou cijelog nacionalnog bezbjednosnog sistema. Taj princip takođe sprečava pojave sukoba nadležnosti između različitih članica nacionalnog bezbjednosnog sistema, ali i sukoba nadležnosti između pojedinih organizacionih cjelina unutar pojedinih bezbjednosnih službi.

Princip koordinacije, kojim se, s obzirom na postojanje više nacionalnih organizacija unutar datog nacionalnog bezbjednosnog sistema, postiže cjelishodno, sistematsko, elastično i stabilno povezivanje svih dijelova tog sistema u skladnu cjelinu. Tako su u svim modernim državama osnovani posebni organi, tijela konsultativnog – političkog i savjetodavnoga – nadzornoga karaktera koja imaju obavezu da planiraju, rukovode, usmjeravaju i nadziru sve bezbjednosne aktivnosti koje sprovode pojedine organizacije, kao i nacionalni bezbjednosni sistem u cjelini. Članovi takvih organa su predstavnici najviše političke vlasti određene države, što je sasvim razumljivo s obzirom na prirodu poslova koje obavljaju nacionalne bezbjednosne organizacije za njih. Radi efikasnijeg djelovanja, formiraju se i posebna tijela stalnog ili privremenog karaktera koja se bave neposrednim koordiniranjem i stručnom kontrolom rada svih nacionalnih bezbjednosnih službi date države, a po svojoj suštini predstavljaju radna tijela prethodno pomenutih organa. Ta tijela su po pravilu ekspertska i čine ih rukovodioci državnih službi i drugih nacionalnih institucija.

Princip integracije rezultata podrazumijeva da svaka nacionalna organizacija treba da ima u svojoj horizontalnoj organizacionoj strukturi posebnu organizacionu cjelinu koja predstavlja mjesto gdje se koncentrišu svi nacionalni podaci, koji se dalje po uspostavljenoj proceduri prerađuju i analiziraju za potrebe nosilaca političke vlasti i distribuiraju prema njima po ustaljenom redoslijedu i potrebama. Takve organizacione cjeline predstavljaju, dakle, svojevrstne banke podataka gdje se objedinjavaju bezbjednosna saznanja koja u vidu specifičnog predznanja koriste nosioci političke vlasti u procesu donošenja konkretnih odluka. Dosljednim uvažavanjem tog principa obezbjeđuje se maksimalna zaštita svih bezbjednosnih saznanja i sprečava njihova eventualna zloupotreba ne samo u operativnom smislu nego i u političkom. (M. Abazović, 2002, str. 4-5).

Princip odgovarajućeg rasporeda snaga podrazumijeva pravilno usmjeravanje bezbjednosnih potencijala u odnosu na specifičnost pojedinih zadataka koje nacionalnim službama daju krajnji korisnici bezbjednosnih saznanja. Poštovanje tog principa uslovljeno je, dakle, potrebama nosilaca političke vlasti, odnosno pitanjem koje vitalne interese država ili drugi odgovarajući entitet nastoj da realizuje na unutrašnjem i spoljnom planu. Na koji način će se praktično manifestovali primjena tog principa organizovanja zavisi od utvrđenih nacionalnih i drugih interesa države.

Princip jedinstvene tehnologije rada podrazumijeva poštovanje određenih faza u realizaciji bezbjednosnih zadataka, kao što su planiranje aktivnosti, prikupljanje neophodnih bezbjednosnih informacija,⁸ njihovo analiziranje, zaštita, njihova distribucija svim unapred određenim korisnicima i druge aktivnosti.

Nosioci tih aktivnosti su odgovarajuće organizacione cjeline u okviru bezbjednosne zajednice.

POLICIJSKI MODELI U BIH

U skladu sa ustavnim uređenjem BiH po Daytonskom ustavu BiH, te ustavnim uređenjem Entiteta BiH (Federacije i Republike Srpske) ustanovljene su policijske snage sa znatnim specifičnostima. U Federaciji je policija organizovana na decentralizovanim osnovama sa blagim elementima koordinacije, dok se u Republici Srpskoj radi o jedinstvenoj centralizovanoj policijskoj organizaciji.

⁸ Informacije D (Information Defence) predstavljaju obavještenja sadržana u Biltenu bezbjednosti britanske vlade, odnosno komiteta koji čini predstavnici vojnih organa i štampe („D“ Notice Committee). Obaveza je korisnika sredstava informisanja da se uzdrže od njihovog objavljivanja, jer se ignorisanje oznake D za datu informaciju smatra kršenjem propisa o zvaničnim tajnama.

Policijski sistem Federacije Bosne i Hercegovine

Na Federalnom nivou postoji Ministarstvo za unutrašnje poslove Federacije (FMUP). Prema zakonu o unutrašnjim poslovima nadležnosti Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova su slijedeće:

- Sprečavanje i otkrivanje krivičnih djela međukantonalnog kriminala, kao i terorizma, neovlaštena trgovina drogom i organizovanog kriminaliteta, pronalaženje i hvatanje učinilaca tih krivičnih djela, te njihovo privođenje nadležnim organima;
- Obezbjedenje određenih ličnosti i zgrada Federacije;
- Zaštita ljudskih prava i građanskih sloboda u oblasti unutrašnjih poslova.

Na ovaj način je područje unutrašnjih poslova Federacije usklađeno sa ustavnim uređenjem Federacije, odnosno sa organizacijom i uređenjem Federacije po kantonalnom teritorijalnom konceptu (ustavno-pravna i teritorijalna organizacija), tako da je došlo do razgraničenja nadležnosti između FMUP-a i Ministarstva unutrašnjih poslova kantona.

Zakonom je naznačeno da broj službenika ministarstva mora odražavati nacionalnu strukturu stanovništva na području Federacije. Uspostavu FMUP-a i njegovu unutrašnju organizaciju utvrđuje Vlada Federacije, pri čemu se mora voditi računa o vanjski i unutrašnjim faktorima koji su relevantni za oblikovanje svake organizacione jedinice. Tu prvenstveno mislimo na sistem izvršne vlasti, uspostava državne uprave Federacije, bezbjednosne prilike, bezbjednosne potrebe, bezbjednosnu politiku, bezbjednosne ciljeve kao vanjske faktore, te oblikovanje doktrina i strategija djelovanja FMUP-a, sa određenim prioritetima u cilju obezbjeđenja povoljnog stanja bezbjednosti. (R. Masleša, 1999, str. 189). U tom smislu su veoma značajna materijalna i tehnička sredstva, metodologija rada s posebnim akcentom na procjenu stanja i procjenu ugroženosti na temelju koje se donose odgovarajući programi i planovi aktivnosti radi eliminisanja svih pojava i ponašanja koje mogu narušiti povoljno stanje bezbjednosti.

Policijski sistem u kantonima

Organizacija policije u kantonima uspostavljena je saglasno podijeljenim nadležnostima između Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva kantona, a u skladu s ustavnim uređenjem kantona (nadležnost, funkcije i organi) po kojem je u nadležnosti kantona uspostava i nadziranje snaga policije sa jedinstvenom federalnom uniformom i kantonalnim oznakama, tako da su u svim kantonima (10) na području Federacije uspostavljena ministarstva unutrašnjih poslova, ali sa izvjesnim divergencijama kada je u pitanju unutrašnja organizaciona struktura. Ne radi se o unificiranom modelu policijskih snaga koji bi funkcionisao u svim kantonima. S ob-

zirom da su poslovi i zadaci u svim kantonima identični mi ćemo navesti osnovne organizacije policije. Naime, u svim kantonima su Skupštine donijele Zakon o unutrašnjim poslovima, kojima se uređuju poslovi, organizacija i nadležnost Ministarstva unutrašnjih poslova, rukovođenim ministarstvom, način vršenja poslova policije, dužnosti i prava ovlaštenih službenih lica, međusobni odnosi i saradnja Ministarstva sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Federacije, ministarstva unutrašnjih poslova drugih kantona i opština unutar kantona, radni odnosi, disciplinska odgovornost i stručno osposobljavanje i usavršavanje službenika ministarstva itd.

Zakonom o unutrašnjim poslovima kantona utvrđena je nadležnost ministarstva. U tom smislu ministarstvo je nadležno za provođenje zakona kantona, Federacije BiH i kantona i ustava kantona Federacije BiH po pitanjima iz oblasti unutrašnjih poslova. U nadležnosti ministarstva su poslovi i zadaci policije, osim poslova koji su u nadležnosti policije Federacije, poslovi i zadaci policije koje ministarstvu povjere federalno ministarstvo, obezbjeđenje određenih ličnosti i objekata kantona kao i poslovi i zadaci koji se odnose na održavanje javnih skupova, lične karte, lično ime, prijavljivanja prebivališta i boravišta, jedinstveni matični broj građana, matične knjige, registraciju motornih vozila, vozačke ispite i izdavanje vozačkih dozvola, nabavljanje, držanje i nošenje oružja i municije. Ministarstvo poslove iz svoje nadležnosti vrši neposredno preko unutrašnjih organizacionih jedinica utvrđenih pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji. U cilju efikasnog izvršavanja poslova i zadataka iz nadležnosti ministarstva u opštinama koje su u sastavu kantona organizovane su policijske uprave kao organizacione jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova. Policijske uprave imaju jednu ili više policijskih stanica, što zavisi od veličine opštine, bezbjednosnih problema i dr. Ministarstva su nadležna da vrše zaštitu života i imovine; sprovoditi Ustav i zakone kantona; neposredno sprovoditi politiku kantona koja se odnosi na oblast unutrašnjih poslova; izvršava kantonalne, federalne i zakone BiH iz svoje nadležnosti. O ovim aktivnostima ministarstvo je dužno izvještavati Skupštinu, predsjednika i Vladu Kantona.

Policijski sistem Republike Srpske

Policijski sistem u Republici Srpskoj je uspostavljen u skladu sa organizacijom sistema uprave, odnosno teritorijalnoj organizaciji vlasti. Organizacija unutrašnjih poslova je determinirana Ustavom i zakonima, te drugim propisima koji regulišu ovu oblast. U tom smislu su utvrđena osnovna polazišta na kojima se zasniva današnja cjelokupna organizacijska struktura. To su: teritorijalnost, centralizirani sistem, funkcionalna efikasnost, rukovodna linijska struktura, centralizirana protočnost informacija i autoritativnost hijerarhijskih nivoa. Iz ovoga jasno proizilazi da je policijski sistem u Republici Srpskoj uspostavljen na strogim jedinstvenim linijskim hijerarhijskim odnosima. Dakle, apsolutna podređenost nižih organizacionih jedinica. Zapravo radi se o krutoj centraliziranoj policijskoj organizaciji sa ele-

mentima militarizacije u pogledu rukovođenja. Zakonom o unutrašnjim poslovima Republike Srpske se decidno preciziraju osnovne organizacije, djelokrug, dužnost, prava i ovlaštenja ovlaštenih službenih lica, saradnja i odnosi ministarstva sa drugim republičkim organima, policijom Federacije Bosne i Hercegovine, policijom drugih država, Bosnom i Hercegovinom, međunarodnim organizacijama, kontrola i javnost rada, disciplinska odgovornost, posebna prava i obaveze iz radnog odnosa, školovanje, stručno osposobljavanje i usavršavanje. Na osnovu ustavnih rješenja, zakonom su precizno utvrđeni djelokrug i osnovne organizacije. Ukoliko izvršimo komparaciju organizacije i funkcionisanja policije u entitetima, onda proizilazi da su na području Federacije zakonom propisane nadležnosti Federalnog Ministarstva, dok su zakonima Ministarstva kantona propisani svi poslovi i zadaci iz njihove nadležnosti. Znači u Federaciji su izvršene podjele nadležnosti, dok su sveukupni policijski poslovi u Republici Srpskoj u isključivoj nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, koje se ogleda u upravnim, krivičnim, preventivnim, prekršajnim, te ostalim funkcijama kojima se obezbjeđuje unutrašnja bezbjednost. Polazeći od toga, da se radi o jedinstvenom centraliziranom policijskom sistemu, sasvim je logično da sve naznačene poslove policije koji su propisani zakonom na teritoriji Republike Srpske, izvršava Ministarstvo unutrašnjih poslova kao jedinstven republički organ sa unutar-organizacionim jedinicama u sjedištu kao i područnim čime se obezbjeđuje centralizirana funkcionalnost, odnosno jedinstvo rukovođenja. Organizacione jedinice koje su uspostavljene van sjedišta (Centri javne bezbjednosti) obavljaju poslove i zadatke u skladu sa Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji ministarstva.

Kontrola nad radom Ministarstva unutrašnjih poslova je povjerena predsjedniku Republike, Narodnoj skupštini, vladi, redovnim sudovima, Ustavnom sudu i građanima. Imajući u vidu ustavnu poziciju i ulogu Predsjednika Republike iz domena odbrane i bezbjednosti, on donosi odluke i smjernice koje su relevantne sa stanovišta bezbjednosti. Prema tome, Ministarstvo je dužno da operacionalizira navedene odluke i smjernice i da blagovremeno izvještava Predsjednika o toku aktivnosti i drugim pitanjima koje se na direktan ili indirektan način odnose na područje unutrašnje bezbjednosti Republike. Ministarstvo je dužno da podnosi godišnji izvještaj o svom radu Narodnoj skupštini Republike Srpske.

Policijski sistem policije Brčko Distrikt

Policija Brčko Distrikta je organizovana u četiri organizacione jedinice:

- jedinica uniformisane policije;
- jedinica kriminalističke policije;
- jedinica saobraćajne policije;
- jedinica za administrativne poslove.

Organizacijska jedinica uniformisane policije obavlja poslove i zadatke redovnog obilaska terena i održavanja reda i mira, zaštitu života i imovine, zaštitu određenih ličnosti i javnih objekata, bezbjednost na javnim skupovima, demonstracijama, kulturnim i sportskim događajima i drugim zakonom dozvoljenim oblicima masovnog okupljanja građana.

Organizacijska jedinica kriminalističke policije obavlja dužnosti koje se odnose na sprečavanje krivičnih djela, otkrivanje krivičnih djela, prekršaja i privrednih prijestupa i istragu pod nadzorom javnog tužioca, specijalne poslove policije, sakupljanje i čuvanje dokaza, pripremanje predmeta na zahtjev javnog tužioca i sudova Distrikta. Organizacijska jedinica saobraćajne policije obavlja dužnosti obezbjeđenja i kontrole saobraćaja na putevima, sprovodi odgovarajuće bezbjednosne aktivnosti u drugim područjima saobraćaja, vodi detaljne zapisnike i statističke podatke o saobraćajnim nesrećama, broju žrtava i aktivnostima saobraćajne policije.

Organizacijska jedinica za administrativne poslove obavlja poslove i zadatke koji se odnose na registraciju motornih vozila, izdavanje dozvola za kupovinu, nabavku i nošenju oružja i municije i registraciju oružja, druge aktivnosti određene zakonom, koje su po svojoj prirodi i uslovima u okviru zadataka ove organizacione jedinice

BEZBJEDNOSTI SISTEM BIH

Bezbjednosti sistem na državnom nivou u najužem smislu čini Ministarstvo bezbjednosti BiH sa svojim upravnim organizacijama, Ministarstvo odbrane BiH i Obavještajno-bezbjednosna agencija BiH.

Ministarstvo bezbjednosti Bosne i Hercegovine nadležno je za zaštitu međunarodnih granica, unutrašnjih graničnih prelaza i regulisanje saobraćaja na graničnim prijelazima BiH; sprečavanje i otkrivanje učinilaca krivičnih djela terorizma, trgovine drogom, falsifikovanjem domaće i strane valute i trgovina ljudima i drugih krivičnih djela sa međunarodnim ili međuentitetskim elementom; međunarodnu saradnju u svim oblastima iz nadležnosti ministarstva. Ministarstvo bezbjednosti je nadležno za zaštitu lica i objekata; prikupljanje i korištenje podataka od značaja za bezbjednost BiH; organizaciju i usaglašavanje aktivnosti entitetskih ministarstava unutrašnjih poslova i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine u ostvarivanju bezbjednosnih zadataka u interesu BiH; provođenje međunarodnih obaveza i saradnju u provođenju civilne zaštite, koordiniranje djelovanje entitetskih službi civilne zaštite u BiH, za usklađivanja njihovih planova za slučaj prirodne ili druge nesreće koje zahvaćaju teritoriju BiH, i donošenja programa i planova zaštite i spašavanja.

Ministarstvo bezbjednosti provodi politiku useljavanja i azila BiH i uređuje procedure u vezi sa kretanjem i boravkom stranaca u BiH.

DRŽAVNA AGENCIJA ZA ISTRAGU I ZAŠTITU BIH

Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA) je osnovana 2002. godine, usvajanjem Zakona o Agenciji za informacije i zaštitu, kojim je ova agencija definisana kao samostalna institucija BiH, odgovorna za prikupljanje i obradu podataka od interesa za provođenje međunarodnih i krivičnih zakona BiH, kao i za zaštitu vrlo važnih ličnosti, diplomatsko-konzularnih predstavništva i objekata institucija Bosne i Hercegovine, te diplomatskih misija. Usvajanjem Zakona o Državnoj agenciji za istrage i zaštitu, u junu 2004. godine, Agencija za informacije i zaštitu je transformisana u Državnu agenciju za istrage i zaštitu, te je dobila policijska ovlaštenja i postala prva policijska agencija koja svoju nadležnost ostvaruje na cijeloj teritoriji BiH. Ovim zakonom SIPA je definisana kao upravna organizacija Ministarstva bezbjednosti BiH sa operativnom samostalnošću, čije su nadležnosti sprečavanje, otkrivanje i istraga krivičnih djela iz nadležnosti Suda BiH, fizička i tehnička zaštita štićenih ličnosti i objekata, zaštita ugroženih svjedoka i svjedoka pod prijetnjom i drugi poslovi iz njenog djelokruga koji su određeni ovim zakonom. Akcije SIPA-e na hapšenju lica osumnjičenih za ratne zločine, uspješno provedene istrage krivičnih djela pranja novca, organizovanog kriminala, terorizma, trgovine ljudima i ostalih krivičnih djela, kao i pružanje podrške i zaštite svjedocima, uspješno obavljanje poslova i zadataka zaštite ličnosti i objekata, formiranje specijalne jedinice, samo su neke od činjenica koje govore o uspješnosti SIPA-e od osnivanja do danas. S obzirom da je kriminal, posebno organizovani, poprimio međunarodni karakter, Državna agencija za istrage i zaštitu sprovodi koordiniranu saradnju sa domaćim i međunarodnim organima za provođenje zakona, kako bi borbu protiv svih vrsta kriminala učinila što efikasnijom, te na taj način podigla stepen globalne bezbjednosti na još veći nivo.

GRANIČNA POLICIJA BIH

Granična policija Bosne i Hercegovine (ranije Državna granična služba BiH) uspostavljena je na temelju Zakona o Državnoj graničnoj službi BiH kojeg je, u skladu sa svojim ovlaštenjima, 13. januara 2000. godine, donio visoki predstavnik u BiH. Sa operativnim radom Granična policija BiH je otpočela 6. juna 2000. godine formiranjem prve jedinice, JGP Aerodrom Sarajevo. Proces preuzimanja poslova nadzora i kontrole prelaska državne granice od entitetskih i kantonalnih MUP-ova tekao je etapno i okončan je 30. septembra 2002. godine inauguracijom Jedinice Granične policije Strmica. Donošenjem novog Zakona o (Državnoj graničnoj službi) Graničnoj policiji BiH u oktobru 2004. godine, Granična policija BiH je definisana kao upravna organizacija u okviru Ministarstva bezbjednosti BiH, s operativnom samostalnošću, osnovana radi obavljanja policijskih poslova vezanih za nadzor i kontrolu prelaska granice BiH i drugih poslova propisanih zakonom. Zakonom o izmjeni Zakona o Državnoj graničnoj službi, koji je stupio na snagu 18. 04. 2007. godine, naziv Državna granična služba BiH promijenjen je u Granična policija Bo-

sne i Hercegovine. Poslovi iz nadležnosti Granične policije Bosne i Hercegovine su: 1. Provođenje odredbi Zakona o nadzoru i kontroli prelaska državne granice kako je propisano tim zakonom; 2. Provođenje odredbi Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu kako je propisano tim zakonom; 3. Sprečavanje, otkrivanje i istraživanje djela koja su propisana krivičnim zakonima u BiH kada: a) su ta krivična djela usmjerena protiv bezbjednosti državne granice ili protiv izvršenja poslova i zadataka iz nadležnosti Granične policije; ili b) se ta krivična djela moraju goniti u skladu sa odredbama o zloupotrebi javnih isprava koje služe kao dokaz identiteta, o putnoj ispravi i obavezi posjedovanja vize, te odredbama o kretanju i boravku stranaca i azilu ukoliko su počinjena prilikom prelaska granice ili su direktno vezana za prelazak državne granice; ili c) ta krivična djela obuhvataju prevoz robe preko državne granice čiji promet nije dopušten, robe bez službenog odobrenja ili u slučaju kršenja važeće zabrane, ukoliko je Graničnoj policiji dodijeljena dužnost nadzora takvog odobrenja i zabrane na osnovu drugog propisa ili administrativnog sporazuma s organima odgovornim za takvo gonjenje. 4. Sprečavanje, otkrivanje i istraživanje drugih krivičnih djela na zahtjev nadležnog organa; 5. Sprečavanje, otkrivanje i istraživanje: a) prekršaja koji su propisani Zakonom o nadzoru i kontroli prelaska državne granice, Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu, te drugim zakonima; ili b) drugih prekršaja na zahtjev nadležnog organa; 6. Pružanje policijske podrške organizacijskim jedinicama u sklopu Ministarstva bezbjednosti u provođenju Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu i drugih važećih propisa iz ove oblasti; 7. Poduzima mjere zaštite vazdušnog civilnog saobraćaja i bezbjednosti prostorija međunarodnih aerodroma u BiH; 8. Osigurava svoje organizacijske jedinice od opasnosti; 9. Daje stručno mišljenje pravosudnim organima ili drugim institucijama na njihov zahtjev, a vezano za vjerodostojnost dokumenata koji su korišteni ili su se namjeravali koristiti za prelazak državne granice. Takvi dokumenti uključuju putne dokumente, dokumente za ličnu identifikaciju i bilo koje druge dokumente koji su vezani za kretanje lica, vozila ili roba preko državne granice. 10. Izvršava i druge poslove propisane zakonom i drugim propisom.

DIREKCIJA ZA KOORDINACIJU POLICIJSKIH TIJELA BIH

Direkcija za koordinaciju policijskih tijela Bosne i Hercegovine je upravno tijelo u sklopu Ministarstva bezbjednosti koje je operativno nezavisno. Prema članu 6. stav 1. Zakona o Direkciji za koordinaciju policijskih tijela Bosne i Hercegovine Direkcija ima slijedeće zadatke i nadležnosti: Komunikacija, saradnja i koordinacija policijskih tijela u BiH; Komunikacija, saradnja i koordinacija policijskih tijela BiH sa relevantnim tijelima u Bosni i Hercegovini u policijskim pitanjima međunarodnog karaktera ili pitanjima od međunarodnog značaja ili o pitanjima u nadležnosti Suda BiH; Komunikacija i saradnja sa relevantnim stranim i međunarodnim tijelima u policijskim stvarima međunarodnog značaja ili od zajedničkog interesa; Komunikacija, saradnja i koordinacija policijskih tijela u BiH i relevantnih tijela u Bosni i Hercegovini sa relevantnim stranim i međunarodnim tijelima; Primjena najboljih evropskih i međunarodnih praktičnih iskustava u rad policije u Bosni i Hercegovini; Standardizacija rada policije u Bosni i Hercegovini; Integracija bezbjednosno

važnih informacija za Bosnu i Hercegovu i za izvršavanje svakodnevnih policijskih dužnosti koje su u nadležnosti policijskih tijela BiH, stalna saradnja sa relevantnim policijskim i drugim tijelima, poduzimanje neophodnih mjera u cilju koordinacije operativnih zadataka policijskih tijela BiH i svakodnevni nadzor bezbjednosne situacije i obavještanje nadležnih policijskih i drugih tijela u BiH; Organizacija i provođenje fizičke i tehničke zaštite lica i objekata u BiH i diplomatskih i konzularnih tijela pod posebnom zaštitom u skladu sa relevantnim zakonima, međunarodnim obavezama i drugim propisima koje je donio Savjet ministara BiH; Prikupljanje, nadzor, analiza i korištenje podataka relevantnih za bezbjednost BiH; Provođenje međunarodnih sporazuma o policijskoj saradnji u nadležnosti Direkcije; Ostale dužnosti propisane zakonima i drugim propisima. Direkcija obrađuje podatke i vodi evidenciju u svojoj nadležnosti u skladu sa važećim propisima.

SLUŽBA ZA POSLOVE SA STRANCIMA BIH

Služba za poslove sa strancima osnovana je Zakonom o Službi za poslove sa strancima ("Službeni glasnik BiH", broj 54/05), kao upravna organizacija u sastavu Ministarstva bezbjednosti BiH, s operativnom samostalnošću radi obavljanja poslova iz nadležnosti koje su propisane pomenutim Zakonom. Služba se prvenstveno bavi nadzorom i kontrolom nad kretanjem i boravkom stranaca u Bosni i Hercegovini, kroz obavljanje administrativno-upravnih i inspeksijskih poslova. Obavljanjem administrativno-upravnih poslova Služba odlučuje o statusu stranaca u BiH, dakle, kroz odobravanje ili odbijanje boravka stranaca u zemlji, kao i o odbijanju boravka, otkazu boravka i udaljenju stranaca iz zemlje. Također, vrši određene bezbjednosne provjere kod odlučivanja o izdavanju viza, a kod dugoročnih boravaka izdaje saglasnost na izdavanje dugoročnih viza. Služba o strancima koji su u ilegalnom boravku, ili je očigledno da stranac neće dobrovoljno napustiti zemlju, odlučuje o smještaju stranaca pod nadzor u Imigracioni centar. U okviru inspeksijske nadležnosti Služba operativnim putem kroz prikupljanje obavještenja i informacija prati i kontroliše zakonitost boravka stranaca u Bosni i Hercegovini. Služba prikuplja podatke o ilegalnim migracijama i ilegalnim migrantima u Bosni i Hercegovini, zatim nadzire i kontroliše boravak stranaca kroz njihovu eventualnu nezakonitost u korišćenju boravka, o ugrožavanju javne bezbjednosti ili ugrožavanja nacionalne bezbjednosti zemlje od određenih kategorija stranaca, kao i drugih inkrimisanih radnji, nakon kojih Služba preduzima represivne mjere i primjenjuje druga zakonom propisana ovlaštenja. Ove nadležnosti Služba izvršava putem obučениh i sertifikovanih ovlaštenih lica - inspektora za strance.

OBAVJEŠTAJNO BEZBJEDNOSNA AGENCIJA BIH

Obavještajno sigurnosna/bezbjednosna agencija BiH odgovorna je za prikupljanje obavještajnih podataka u vezi s prijetnjama po bezbjednost Bosne i Hercegovine, kako unutar, tako i van države. Agencija je odgovorna za analiziranje prikupljenih podataka i njihovo prenošenje ovlaštenim dužnosnicima i tijelima (najviši organi

vlasti i njihovi predstavnici), kao i za prikupljanje i analiziranje i prenošenje obavještajnih podataka sa svrhom pružanja pomoći ovlaštenim službenim osobama, kako je definisano zakonom o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, te ostalim mjerodavnim tijelima u BiH kada je to potrebno radi suzbijanja prijetnji po bezbjednost Bosne i Hercegovine. Zakonom su jasno definisane "prijetnje po bezbjednost Bosne i Hercegovine". U tom kontekstu kao takve smatraće se prijetnje suverenitetu, teritorijalnom integritetu, ustavnom poretku, osnovama ekonomske stabilnosti BiH, kao i prijetnje po globalnu bezbjednost koje su štetne po Bosnu i Hercegovinu (ali i za region, EU i svijet u cjelini). Radi se o prijetnjama sa aspekta terorizma, uključujući međunarodni terorizam, prijetnjama sa aspekta špijunaže usmjerene protiv Bosne i Hercegovine ili štetne po sigurnost BiH na bilo koji drugi način, prijetnjama sa aspekta sabotaža usmjerenih protiv vitalne nacionalne infrastrukture Bosne i Hercegovine ili na drugi način usmjerenih protiv BiH, prijetnjama sa aspekta organizovanog kriminala usmjerenog protiv Bosne i Hercegovine ili štetnog po bezbjednost BiH na bilo koji drugi način, prijetnjama sa aspekta trgovinom drogama, oružjem i ljudima usmjerene protiv Bosne i Hercegovine ili štetno po bezbjednost BiH na bilo koji drugi način, prijetnjama sa aspekta nezakonite međunarodne proizvodnje oružja za masovno uništenje, ili njihovih komponenti, kao i materijala i uređaja koji su potrebni za njihovu proizvodnju, prijetnjama sa aspekta nezakonite trgovine proizvodima i tehnologijama koje su pod međunarodnom kontrolom, prijetnjama sa aspekta radnji kažnjivih po međunarodnom humanitarnom pravu i prijetnjama sa aspekta djela organizovanog nasilja ili zastrašivanja nacionalnih ili vjerskih grupa u Bosni i Hercegovini.

MINISTARSTVO ODBRANE BIH

Shodno odredbama zakona, nadležnosti ministarstva odbrane BiH su slijedeće:

- Stvaranje i održavanje odbrambenoga kapaciteta, kako bi se osigurala zaštita suvereniteta, teritorijalnog integriteta, političke nezavisnosti i međunarodnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine;
- Zastupanje Bosne i Hercegovine u međunarodnim odnosima u vezi sa pitanjima odbrane;
- Nadzor nad svim subjektima Oružanih snaga Bosne i Hercegovine;
- Izradu, pregled i ažuriranje odbrambene politike Bosne i Hercegovine koju odobrava Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, a usvaja Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine;
- Izradu i odobravanje politika i propisa u pogledu organizacije, administracije, obuke, opremanja i upotrebe Oružanih snaga Bosne i Hercegovine;
- Obezbjedenje da Bosna i Hercegovina poštuje međunarodne obaveze u vezi sa pitanjem odbrane i dr.

PRIMJENA PODATAKA U OBLASTI DRŽAVNE BEZBJEDNOSTI

U radu se službi bezbjednosti koristi termin "početni podatak, početno saznanje" itd. Termin "početni podatak" korespondira sa terminom "Izvorni podatak, sirovo obavještenje" koji pretpostavlja postojanje informacije koja je od značaja za službu bezbjednosti, ali povodom koje još nije poduzeta aktivnost u smislu njene provjere. Obavještajni podatak, kao središnjica angažmana službi bezbjednosti je podatak koji je u određenoj mjeri provjeren iz više izvora, obrađen, analiziran, i može služiti za donošenje bezbjednosnih ili eventualno političkih odluka. Kriminalistički podatak obuhvata "tragove i predmete krivičnog djela (signale) kao izvore informacija i idealne odraze u svijesti ljudi kao tragove, koji se mogu manifestovati na verbalan ili neverbalan način." (Modly; Korajlić, 2002, str. 248). Svrha i obavještajnog i kriminalističkog podatka je istraživanje i spoznavanje aspekata i momenata određene bezbjednosne pojave, koja se može ali se ne mora, odnositi na krivično djelo. Kriminalistički će podatak eventualno prerasti u pravno relevantnu činjenicu, što ocjenjuje sud na temelju jasno određenih pravila utvrđivanja dokaza. Obavještajni podatak⁹ (O. Đorđević, 1987, str. 27) međutim također implicira diverzne aktivnosti glede provjere njegove pouzdanosti i tačnosti, ali najčešće ne podrazumjeva onu razinu izvjesnosti i istinitosti koju mora posjedovati činjenica na kojoj se temelji sudska odluka, odnosno ima poglavito operativni značaj. Niti jedan niti drugi ne isključuju mogućnost prerastanja u dokaze. Uloga koju imaju ovi podaci samo je naizgled različita, obzirom da je svrha njihova prikupljanja, kao i procedura prikupljanja i utvrđivanja (donošenja određene odluke u krivičnom postupku, odnosno donošenje odluke bezbjednosno –političkog karaktera) različita, te možemo zaključiti da su oba temelji misaone rekonstrukcije i prognostike protivpravnog ponašanja te da služe kao smjernice za preduzimanje operativnih radnji i mjera.

Kada služba bezbjednosti sazna za određenu informaciju koja je relevantna sa stano- višta njezine aktivnosti, najprije vrši provjeru tih početnih saznanja (cilj je ocijeniti da li je opravdan daljnji angažman službe, ono što se u radu kriminaliste naziva "prelimi- narna kriminalistička diferencijalna dijagnoza"). Nakon tih početnih provjera, slijedi dalji angažman, koji inovira kompleks mjera i metoda koje su manje ili više karakte- ristične za ovaj segment državnog aparata. Na bazi se prikupljenih činjenica postav- ljaju tzv verzije (radne pretpostavke) o krivičnom djelu i počiniocu, odnosno nosioca protivdržavne djelatnosti. O određenom se događaju postavlja onoliko verzija koliko se realno čini mogućim alternative o djelu i počiniocu (pluralitet verzija). Kriminalist gotovo ništa ne isključuje, sve je podložno provjeri. Tokom svog rada, zaposlenici, po-

⁹ Obavještajni podatak je pored tajnog, i svaki drugi podatak iz kojeg se može saznati namjera protivnika, njegovi potencionalni i vitalni interesi. Obavještajni podatak se razlikuje od ostalih po tome što za određenu državu ima poseban značaj, što se pribavlja posebnim metodama, što ga najčešće koriste vodeće političke strukture u donošenju političkih odluka i slično. S pravom se smatra da takav podatak (informacija) predstavlja indikator bezbjednosnih pojava.

licijski-državni službenici Agencija za sprovođenje zakona BiH, dužni su da procijene bezbjednosni značaj podataka¹⁰ sa kojima rade. (O. Krstić, 2003, str. 163). Ukoliko ocijene da određeni podatak ima bezbjednosni značaj, dužni su da ovlaštenim licima predlože da se ti podaci označe određenim stepenom tajnosti.

Stepen štete koju bi otkrivanje tajnog podatka moglo da nanese državi, entitetima, ili institucijama, određuje bezbjednosni značaj podatka i stepen zaštite koji će se primjenjivati. Sistem klasifikacije, koji se sastoji od stepena tajnosti i odgovarajućih oznaka, predstavlja mehanizam kojim se omogućava primjena odgovarajućih mjera zaštite. Prilikom određivanja stepena tajnosti, rukovodi se članom 19. Zakona o zaštiti tajnih podataka:

- a) VRLO TAJNO određuje se za podatke čije bi neovlašteno otkrivanje ugrozilo integritet Bosne i Hercegovine i nanijelo državi nepopravljivu štetu;
- b) TAJNO se određuje za podatke čije bi neovlašteno otkrivanje nanijelo izuzetno štetne posljedice po bezbjednosne, političke, ekonomske ili druge interese Bosne i Hercegovine;
- c) POVJERLJIVO se određuje za podatke čije bi neovlašteno otkrivanje nanijelo štetu bezbjednosti ili interesima Bosne i Hercegovine;
- d) INTERNO se određuje za podatke čije bi neovlašteno otkrivanje moglo da šteti djelovanju državnih, entitetskih ili organa, organizacija i institucija na ostalim nivoima državne organizacije Bosne i Hercegovine.¹¹

ZAKLJUČAK

Iz naprijed navedenog možemo zaključiti da je potrebno puno usklađenog napora od strane samih građana, političara i predstavnika međunarodne zajednice u cilju ispravljanja osnovnih grešaka u strukturi države i strukturi političkog sistema Bosne i Hercegovine. Niti jedna zemlja na svijetu nema tako zbunjujući politički sistem kao BiH, niti bi i jedna zemlja mogla izdržati takav sistem. Dakle, prvenstveno treba popraviti strukture države BiH i učiniti ih samoodrživim. BiH nije unapred osuđena na budućnost ratova i krvoprolića, a ni narod BiH nije takav po prirodi. Zamislimo onda kakvi su problemi kada treba objediniti sve strukture BiH u prevazilaženju kriza i pred kakvim će se problemima naći menadžeri kojima bude povjerena ta odgovorna dužnost, da rukovode akcijama kako na entitetskom, tako i na državnom nivou.

¹⁰ Moguće je uspješno planirati i usmjriti prevenciju inkriminisanog ponašanja uz pomoć prognoziranja na osnovu raspoloživih i analiziranih informativnih podataka, koji se odnose na stanje i kretanje kriminaliteta i identičnih devijantnih pojava ispoljenih pre primene prognostičkih metoda i tehnika.

¹¹ Članovima 13. i 14. Zakona o zaštiti tajnih podataka, jasno je određeno koja su lica ovlaštena za određivanje stepena tajnosti INTERNO, POVJERLJIVO, TAJNO I VRLO TAJNO

- Svaka država, shodno svojim vitalnim interesima, ima definisanu političku strategiju, odnosno glavne ciljeve kojim teži. U funkciji realizacije tih ciljeva bezbjednosnih agencija BiH, kao specijalizovane agencije državnog aparata, prikupljaju potrebne podatke i izvršavaju druge zadatke koji im se stave u nadležnost. Prema tome, bezbjednosne agencije BiH prvenstveno vrše sistematsko prikupljanje podataka - primjenom svojih specifičnih metoda u procesu operativne aktivnosti. Ta aktivnost se planski usmjerava, kako bi se prikupljanjem podataka iz različitih izvora dobila potpuna i jasna predstava bezbjednosnog sistema BiH. Iz toga se zaključuje da predmet operative aktivnosti određuju ukupna politička zbivanja, akcije i strategije određene države, dok rezultat odnosno proizvod tako definisanog operativnoga djelovanja, predstavljaju podaci - stepena tajnosti koji doprinose realizaciji strateških, operativnih i taktičkih ciljeva date države. Ključne BiH pretpostavke za sinhronizaciju rada bezbjednosne zajednice BiH podrazumjevaju proces analiziranja potencijalno opasnih situacija da bi se predvidjela i definisala sva područja potencijalnih problema i razvile konkretne akcije kako bi se oni ublažili. S tim u vezi se moraju uzeti u obzir slijedeći faktori:
- Koji taktički elementi i agencije za podršku ili drugi kadrovi će reagovati na situaciju?, ko će imati ukupnu komandu na licu mjesta?, koja su pravila angažovanja, koja je politika za upotrebu sile?, koji resursi su potrebni i kako će se nabaviti?, kako će se ostvariti koordinacija i saradnja među agencijama koje učestvuju?, koje linije komuniciranje će biti potrebne.

Cilj je da se planira što je moguće više unaprijed tako da se komandovanjem i rukovođenjem na licu mjesta može usmjeriti na konkretne probleme tog incidenta. Nijedan obim planiranja ne može vas pripremiti za sve moguće situacije. Međutim, planiranje za vanrednu bezbjednosnu situaciju vam omogućava da se dobro upoznate s širokim rasponom faktora koji su dio bilo koje taktičke operacije. Ono će takođe omogućiti da se razvijaju analitičke vještine koje će jako dobro doći u bavljenju bilo kojom neočekivanom bezbjednosnom situacijom.

Literatura:

1. Abazović, M. Državna bezbjednost - uvod i temeljni pojmovi, FKN, Sarajevo, 2002.
2. Đorđević, Obren. Osnovi državne bezbednosti - opšti deo, VŠUP, Beograd, 1987.
3. Datzer, D. Kriminalistika u radu službi državne bezbjednosti, Kriminalističke teme, III, 2004, str. 49-66.
4. <http://www.vijeceministara.gov.ba/bosanskilministarstva/sigurnosti/indeks.php>
5. <http://www.sipa.gov.ba/>
6. <http://www.granpol.gov.ba/>
7. <http://www.dkpt.ba/>
8. <http://www.sps.gov.ba/>
9. <http://www.osa-oba.gov.ba/>
10. <http://www.policijabdbih.gov.ba/ba>

11. <http://www.vijeceministara.gov.ba/bosanskilministarstva/odbrana/indeks.php>
12. Krstić, O. Prognostika kriminaliteta, Beograd, 2003.
13. Krivokapić, V i Žarković M. Kriminalistika taktika. Beograd, 1996.
14. Masleša, R. Teorije i sistemi sigurnosti. Sarajevo. Magistrant, 2001.
15. Masleša, R. Policija organizacija i funkcioniranje u demokratskom društvu. Sarajevo, 1999.
16. Marković, V. Teorija bezbednosti sa metodologijom istraživanja bezbednosnih pojava. Jugoart, Zagreb, 1988;
17. Milošević, N. i Milojević, S. Osnovi metodologije bezbednosnih nauka. Beograd: PA, 2001.
18. Modly, D. i Korajlić, N. Kriminalistički rječnik. Tešanj: Centar za kulturu i obrazovanje, 2002.
19. Savić, A. Uvod u državnu bezbednost. Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova, 2000.
20. Službeni glasnik br. 36/08
21. Službene novine Federacije BiH broj 1/96
22. Zakon o zaštiti tajnih podataka (Službeni glasnik BiH br. 54/05 i 12/09);
23. Zakon o Policiji Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Sl. glasnik br. 2/00, 5/01, 2/02, 17/02, 6/03, 15/04, 42/04, 11/05 i 33/05.

Summary

Security community of BiH implies the protection of national unity, internal stability of the legal and political system and society in whole. Such a level of protection is being achieved by timely detection and elimination of relevant existing or forthcoming phenomena and processes, which can negatively affect the security of the state itself. Otherwise, endangering the safety is, as a rule, organized and conspiratorial, i.e. secretive or covert (disguised), and it is committed by individuals, groups of individuals, organizations and institutions that directly organize or carry out intelligence or subversive activities in the country or abroad.

The aim of this paper is following: comprehension of the place, role and task of the state security system within the state administration, specifically exploring the actual factors and processes that endanger national security i.e. the security of the state and its citizens; gaining awareness of the complexity, sources and forms of threats; and closer consideration of the essence, content, organization and functioning of the BiH security community system as necessary for the synchronization of work.

Key words: *security community, data, information, security system, political and legal system, he plurality of versions, mental reconstruction, police.*

SELEKCIJA Ljudskih RESURSA I POTENCIJALA ZA POTREBE POLICIJE PRIMJENOM PSIHO-MOTORIČKIH TESTOVA

Admir Hadžikadunić, Mustafa Šuvalija, Jasna Bajraktarević

Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Adresa za korespondenciju:

Admir Hadžikadunić

Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Zmaja od Bosne 8

71000 Sarajevo

ahadzikadunic@fkn.unsa.ba

Copyright © 2013 Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije Univerziteta u
Sarajevu

Sažetak

Primjena motoričkih i psiholoških testova kao instrumenta u cilju selekcije ljudskih resursa i potencijala za potrebe policije, omogućuje nam utvrđivanje stepena potrebnih vještina i sposobnosti pri odabiru ljudskih potencijala i resursa. Isto tako instrumenti koji se koriste za procjenu nivoa motoričkih sposobnosti i psiholoških karakteristika mogu biti polazna osnova za kreiranje postupaka unapređenja postojećih ljudskih potencijala i resursa. Sa obzirom da kompleksnih istraživanja za procjenu motoričkih sposobnosti pri selekciji ljudskih potencijala i resursa za potrebe policije još uvijek nema, koristi se hipotetski model sastavljen od motoričkih sposobnosti snage, brzine, koordinacije, fleksibilnosti, ravnoteže, preciznosti i izdržljivosti. Kada je u pitanju procjena psiholoških karakteristika pri selekciji policijskih službenika, raznovrsnost metoda psihološke procjene otvara mogućnost ispitivanja širokog spektra psiholoških karakteristika, a time i identifikiranja pojedinaca sa nepoželjnim i poželjnim karakteristikama, te prepoznavanje onih koji su najpodobniji za policijski posao. S obzirom da svaka od mjera procjene ili mjeri druge karakteristike ili ima određene metodološke prednosti i nedostatke u poređenju sa drugom, sličnom mjerom, za što potpunije rezultate neophodna je primjena što više različitih vidova psihološke procjene, zbog čega najveću prepreku što potpunijoj psihološkoj procjeni pri selekciji policajaca predstavljaju finansijska i vremenska ograničenja.

Ključne riječi: Motoričke sposobnosti, psihološke karakteristike, selekcija, policija

UVOD

Gotovo je nemoguće, ili je veoma teško predvidjeti bilo koju čovjekovu aktivnost ukoliko ne raspoložemo dovoljnim brojem informacija o njegovim bitnim karakteristikama i sposobnostima, i to kako o biološko-fiziološkim, tako i psihološkim karakteristikama, što nas u velikoj mjeri približava antropološkom poimanju ljudskih osobnosti i nastojanju da se svaka ljudska aktivnost posmatra kao rezultat aktivizacije veoma složenog, visoko organizovanog bio-psihosocijalnog sistema (Šoše i Rađo, 1998). Ovakvo metateorijsko pristupanje, ipak može dati određena rješenja u pogledu selekcije ljudskih resursa i potencijala za potrebe policije, jer pojedina područja antropologije nemaju podjednako dobro razvijene postupke i metode za procjenu osnovnih latentnih dimenzija¹ potrebnih za obavljanje pojedinih ljudskih aktivnosti, ili su ti postupci toliko zahtjevni u pogledu vremena ili ekonomske cijene takvih mjerenja, da je veoma teško doći do dovoljnog broja podataka koji bi omogućili dovoljno tačan uvid u realnu strukturu latentnih dimenzija koje su potrebne za obavljanje složenog policijskog posla. Metode koje se koriste prilikom selekcije ljudskih resursa i potencijala za potrebe policije, prepoznata je u davnoj prošlosti, međutim, ti su selekcijski postupci bili utemeljeni na praktičnom iskustvu. Prvi selekcijski postupci zasnovani na naučnim činjenicama, provode se u novom savremenom dobu, a odnose se prije svega na motoričke², funkcionalne sposobnosti³, antropološke karakteristike⁴ i konaktivne karakteristike⁵, te specifična policijska znanja i vještine. Elementi koji se trenutno u praksi koriste za selekciju ljudskih resursa za potrebe policije, ali i za inicijalno razvrstavanje (klasifikaciju)

¹ Na području kineziologije, veoma često se susrećemo sa pojavama koje nisu direktno mjerljive i koje zahtijevaju primjenu tačno određenih metoda pomoću kojih možemo doći do podataka o zaista bitnim antropološkim osobinama ili karakteristikama pojedinaca i grupa ljudi.

² Pojam motoričkih sposobnosti, najčešće preveden u termin fizičke sposobnosti, pojavio se u radovima teoretičara tjelesnog odgoja krajem XIX i početkom XX vijeka. Osim termina "fizičke sposobnosti" u upotrebi su bili i drugi kao npr. "kretne osobine", "fizički kvaliteti", "kretni kvaliteti" i drugi. U posljednje vrijeme najčešće se primjenjuje termin motoričke sposobnosti koji se barem u eksperimentalnim istraživanjima, obično svodi na operacionalno definisane latentne dimenzije izvedene iz nekog sistema mjernih instrumenata (Šoše i Rađo, 1998).

³ Prilagođenost organizma kao cjeline sistematskim fizičkim opterećenjima ostvaruje se povećanjem funkcionalnih mogućnosti svih organskih sistema ponaosob, a posebno funkcije kardiorespiratornog sistema (Šoše i Rađo, 1998).

⁴ Dimenzije i proporcije čitavog tijela ili pojedinih tjelesnih segmenata. Klasične antropometrijske dimenzije obuhvataju tjelesnu visinu i masu, dužinu ruku i nogu, raspon ruku, debljine kožnih nabora, obime i koštane raspone tjelesnih segmenata. Pojedine ljudske djelatnosti posjeduju definisan antropometrijski profil (npr. poželjna tjelesna visina) (Ostojić, 2006).

⁵ Osobine ličnosti koje su uključene u područje konaktivnih dimenzija (u najširem smislu) antropološkog prostora, dosta su teške za precizno teorijsko objašnjenje ali su one, istovremeno, od posebnog značaja za razumijevanje i predviđanje čovjekovog ponašanja. Već je postala gotovo banalna konstatacija da se realizacija čovjekovih intelektualnih potencijala ne može uspješno ostvariti ukoliko cijela ličnost nije emocionalno stabilna, socijalno prilagođena i integrisana (Šoše i Rađo, 1998).

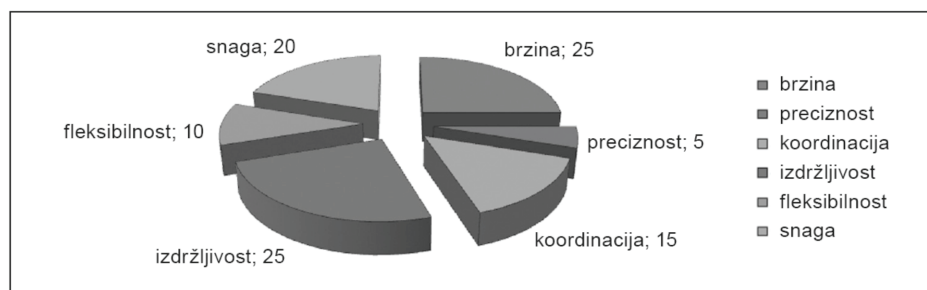
policijskih službenika su stepen motoričkih i funkcionalnih sposobnosti, zdravstveni status pojedinca (određen rezultatima prethodnog sistematskog zdravstvenog pregleda), i stepen obrazovanja. Funkcionalno - motoričke sposobnosti osiguravaju elementarnu sigurnost u selekciji kandidata za pojedine dužnosti i to prvenstveno u pogledu opisa zadataka koji oni obavljaju. Analiza psiholoških karakteristika, kao i intrinzične i ekstrinzične motivacije za policijsku službu gotovo da je potpuno zanemarena. Ljudi u aktivnostima kojima se bave, ostvaruju svoje ciljeve pod utjecajem osobnih (intrinzičnih) i vanjskih (ekstrinzičnih) motivacijskih faktora, ili ih ne postižu zbog amotivacije što je za policijski sistem izrazito važno. Procjena psiholoških karakteristika pri selekciji ljudskih resursa i potencijala za potrebe policije je procjena radne sposobnosti policajaca kroz formalno, specijalizirano ispitivanje kandidata, službenika koja rezultira objektivnim dokazima da kandidat jeste, ili nije u stanju sigurno ili efikasno obavljati definirani posao, i da taj uzrok može biti pripisan psihološkom stanju ili oštećenju. Osnovna svrha psihološke procjene kandidata je sposobnost utvrđivanja, da li kandidat može sigurno i efikasno obavljati najvažnije dužnosti u okviru njegovog ili njenog posla.

Motoričke sposobnosti

Svaki čovjek može da učini neke pokrete (npr. može podići neki teret, pretrčati određenu distancu, itd.). Oni se odlikuju nizom kako kvalitativnih tako i kvantitativnih karakteristika. Uobičajeno je da motoričkim sposobnostima nazivamo posebne vidove čovjekovih mogućnosti za kretanjem. Ovako definisane motoričke sposobnosti razlikuju se od motoričkih navika⁶ i motoričkih vještina, iako je naravno, manifestacija motoričkih sposobnosti moguća samo preko nekog konkretnog motoričkog akta. Klasičan racionalan pristup problemu motoričkih sposobnosti uglavnom se sastojao u određivanju motoričkih faktora, koji su definisani kao latentne motoričke strukture odgovorne za virtualno beskonačan broj manifestnih motoričkih reakcija. Ovakav pristup počeo je pod uticajem psihometrijskih metoda, primijenjenih u analizi kognitivnih sposobnosti i konativnih dimenzija, a tek tokom i poslije II svjetskog rata dao je rezultate koji su omogućili početke formiranja nomotetičkih teorija motoričkih sposobnosti. Istraživanje, koje je sprovedeno na uzorku od 293 vojnika, primjenjeno je 30 testova primarne motorike, kao i neki situaciono motorički testovi. Ovim istraživanjem je izolovano osam faktora, od kojih je sedam bilo moguće interpretirati (izdržljivost u snazi, sposobnost lokomocije na terenu, dinamička snaga, eksplozivna snaga i koordinacija kretanja). Autor je procijenio rezultate ispitanika na primarnim dimenzijama i te rezultate podvrgao daljnjoj analizi. U prostoru drugog reda izolovao je tri faktora: brzinska snaga, opća koordinacija i sposobnost lokomocije preko prepreka, koji su u prostoru trećeg reda

⁶ Naučeni pokret, naučeno kretanje, uvježbani pokret (Zaciorski, 1957)

određivali generalni motorički faktor, interpretiran kao motorička efikasnost. (Me- kot, 1972). Očito je samo da su neke od dimenzija izolovanih u ovom istraživanju one koje realno egzistiraju u motoričkom prostoru, dok su ostale artefakt izbora dijela mjernih instrumenata povezanoga sa specifičnošću izabranoga uzorka ispi- tanika. Sa stanovništva proučavanja kinezioloških zakonitosti na području moto- ričkih sposobnosti, posebno su interesantni nalazi do kojih se došlo, prvenstveno zbog toga što su postupci mjerenja motoričkih sposobnosti, za sada u dobroj mjeri zavisi od karakteristika populacije na kojoj se mjerenje sprovodi. Prilikom analize motoričkih sposobnosti za potrebe policije, s obzirom da kompleksnih istraživanja još uvijek nema, najčešće se predlaže i primjenjuje hipotetski model (grafikon 1), sastavljen od motoričkih sposobnosti snage⁷, brzine⁸, koordinacije⁹, fleksibilnosti¹⁰, ravnoteže¹¹, preciznosti¹² i izdržljivosti¹³.



Grafikon 1. Hipotetska struktura bazičnih motoričkih sposobnosti policijskih službenika interventne policije (Jozić i Zečić, 2012)

⁷ Snagu čovjeka moguće je odrediti kao njegovu sposobnost da savlada spoljašnji otpor ili da mu se suprotstavi pomoću mišićnih naprezanja. (Zaciorski, 1975).

⁸ Pod brzinom, kao motoričkoj sposobnosti, podrazumijevamo sposobnost čovjeka da izvede pokrete za najkraće vrijeme u datim uslovima. Pri tome se pretpostavlja da izvršenje zadatka ne traje dugo i da ne dolazi do Zamora. (Zaciorski, 1975).

⁹ Koordinacija, okretnost je svaki vojni pokret usmjeren ka riješavanju nekog konkretnog zadatka (tzv. .motornog zadatka). Složenost motornog zadatka uslovljeni su mnogim razlozima, a naročito potrebom da se usaglase pokreti koji se vrše istovremeno ili jedan za drugim. (Zaciorski, 1975).

¹⁰ Fleksibilnost, gipkost je sposobnost da se izvede pokret što je moguće veće amplitude. Mjerilo za gipkost je maksimalna amplituda pokreta. (Zaciorski, 1975).

¹¹ Ravnoteža je sposobnost da se zadrži tijelo u ravnotežnom položaju i da se koriguje pokretima uz djelovanje gravitacije zemljine teže, koja otežava da se održi ravnotežni položaj i djelovanjem spoljašnjih nadražaja (aktivnih remetećih faktora). (Hadžikadunić i Turković, 2013).

¹² Preciznost se manifestuje u pogađanju ili vođenju nekog predmeta do cilja, koji se nalazi na nekoj udaljenosti. Preciznost ciljanjem definsan je kao faktor koji je odgovoran za sposobnost pogađanja cilja vođenjem projektila. Preciznost gađanjem faktor je definsan kao sposobnost pogađanja cilja izbačenim projektilom. (Hadžikadunić i Turković, 2013).

¹³ Izdržljivost je sposobnost da se neka aktivnost vrši duže vremena bez sniženja njene efikasnosti. (Zaciorski, 1975).

Značaj motoričkog kretanja u selekciji policijskih službenika

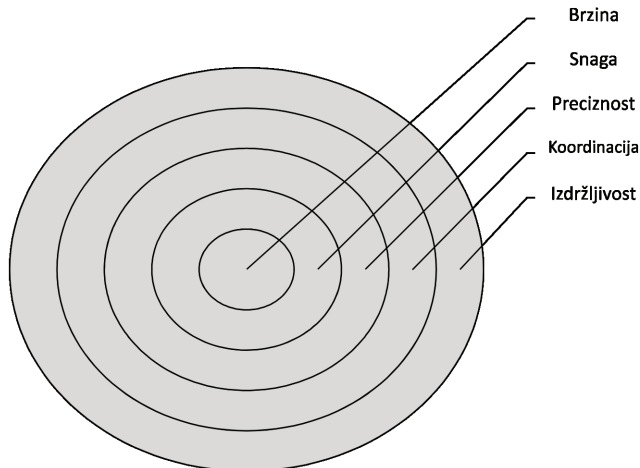
Motorička kretanja pri redovnim zadacima koji pripadnici policije svakodnevno obavljaju, mogu se staviti u kompleksne polistrukturalne aktivnosti, a ovisno o situaciji u kojima se nađu pripadnici policije. Ove aktivnosti mogu imati veliki dio monostrukturnih cikličnih i acikličkih aktivnosti. Kompleksne aktivnosti čine kompleks jednostavnih ili složenijih gibanja, a u uslovima saradnje, kooperacije članova nekog tima. U sportu ovoj grupi aktivnosti spadaju timski sportovi (nogomet, rukomet, košarka, odbojka). Polistrukturalne aktivnosti čine kretne strukture koje se izvode u varijabilnim ili promjenjivim uslovima. U sportu ovoj grupi aktivnosti pripadaju borilački sportovi. Monostrukturne aktivnosti čine kretne strukture koje se sukcesivno ponavljaju, a cikličkog su ili acikličkog karaktera. U sportu ovdje spadaju trčanje, plivanje kao cikličke aktivnosti te atletska skakanja i bacanja, dizanje utega kao acikličke aktivnosti (Milanović, 1997). Ako sa ovim pojmovima uporedimo poslove pripadnika policije, vidimo da je njihov rad pretežno timski rad, gdje svatko unutar jednog tima ima svoj zadatak koji doprinosi glavnom cilju – uspješno izvedenom zadatku, a neophodna je saradnja između članova tima da bi se to moglo i ostvariti. Sama kretanja čitavog tima složenog su karaktera i zahtijeva dobru međusobnu „uigranosti i saradnju“, što se postiže taktičkom obukom. Aktivnosti pripadnika policije su monostrukturne cikličke i acikličke aktivnosti. To su cikličke aktivnosti tipa hodanja i trčanja, ali može doći do prevladavanja neke aktivnosti u cjelokupnoj situaciji, npr. trčanje prilikom potjere, spašavanje utopljenika gdje će biti potrebno plivati, ili upotreba alpinističke opreme kao jedna monostrukturna aciklička aktivnost koja isto može biti samo jedan dio cjelokupne akcije ali možda glavno i jedino sredstvo prilikom situacija kada je potrebno penjati se ili spuštati putem takve opreme da bi se zadatak uspješno obavio (Šopar, 2004).

Procjena motoričkih sposobnosti u selekciji policijskih službenika

Selekcija ljudskih resursa i potencijala, primjenom motoričkih testova kao instrumenta selekcije, je postupak izbora određenih kandidata za određenu policijsku aktivnost, pri čemu se vrši procjena mogućnosti realizacije dostignuća kandidata u vršenju dužnosti za određenu policijsku aktivnost u budućnosti i to temeljem četiri ravnopravna faktora: poznatost finalnog cilja selekcije kandidata, tj. modela policijskih aktivnosti, procjena poznatosti motoričkih sposobnosti i vještina kandidata, procjena poznatosti postupka transformacije motoričkih sposobnosti i vještina budućeg kandidata i procjena svojstva kandidata nad kojima je izvršena selekcija. Kada govorimo o primjenjivosti motoričkih testova u selekciji ljudskih resursa i potencijala za potrebe policije, moramo naglasiti da je njegova primjenjivost veoma beznačajna, ako nije poznat model policijskih aktivnosti. Bez modela policijskih aktivnosti, nije moguće izvršiti adekvatan odabir, odnosno selekciju potencijalnih kandidata, jer nije poznato kakav “materijal” treba uzeti u postupak, da bi se moglo

očekivati ostvarivanje policijskih strategija. Kako bismo uspješno izvršili selekciju kadrova za potrebe policije, moramo izvršiti strukturalnu analizu motoričkog djelovanja pripadnika policije i na temelju toga napraviti model pojedinih policijskih organizacijskih struktura (grafikon 2.). Strukturalna analiza omogućuje uvid u strukturu aktivnosti koje obavljaju pripadnici pojedinih organizacijskih jedinica policije i kretnje koje se pri tom izvode. Na osnovu toga možemo veoma kvalitetno kreirati bateriju testova za procjenu motoričkih sposobnosti pripadnika policije. U selekciji ljudskih resursa za potrebe policije, trebaju da dominiraju testovi koji procjenjuju motoričke sposobnosti, motoričke navike (vještine), odnosno motoričko ponašanje, potencijalnih kandidata. Testiranje motoričkih sposobnosti je sistematsko korištenje odgovarajućih testova da se kvantifikuje motoričko ponašanje, sposobnosti i vještina (navika, motorički stereotip, motoričko znanje) u cilju predikcije motoričkog izvođenja ispitanika. Motoričkim testiranjima procjenjuju se veoma kompleksne sposobnosti čovjeka. Mjerenje manifestacija motoričkih sposobnosti podrazumijeva različite postupke u cilju dobijanja nekih kvantitativnih podataka. (Hadžikadunić i Turković, 2013). Treba zapaziti da se radi o procjeni motoričkih sposobnosti na osnovu odgovarajućih manifestnih indikatora (motoričkih zadataka u odgovarajućim motoričkim testovima), jer su motoričke sposobnosti latentnog karaktera i zbog toga se mogu mjeriti. Ti postupci podrazumijevaju indirektna mjerenja, pa je potrebno imati više indikatora (motoričkih instrumenata, testova) o nekoj motoričkoj sposobnosti (Malacko i Rađo, 2004). Kada se govori o motoričkim mjerenjima, misli se na različite postupke realnog mjerenja na osnovu motoričkih testova. Kada se govori o motoričkim mjerenjima, uobičajeno je da se koristi termin “motoričko testiranje”, “motorički test” ili samo “test”. Pojam “test” se poistovjećuje sa pojmom “mjerni instrument”. On se odnosi na bilo koje sredstvo ili način koji se koristi da izazove odgovore (reakcije) na osnovu kojih se čovjekovo ponašanje dovodi sa nečim u nekakve relacije. Ako takvo sredstvo služi za procjenu individualne sposobnosti, tada se ono naziva “test postignuća ili uspjeha”. Pomoću takvih testova vrši se dijagnoza motoričkog statusa ispitanika u aktuelnom trenutku. U češćoj upotrebi je podjela motoričkih testova u odnosu na tzv. bazičnu i specifičnu motoriku čovjeka. Bazična motorika podrazumijeva prisutnost onih motoričkih sposobnosti koje ima svaki čovjek, a specifična one koje su rezultat relativno dužeg bavljenja nekim kineziološkim aktivnostima. Prema tome, testove za procjenu motoričkih sposobnosti za potrebe kandidata koji ulaze u policijsku strukturu možemo generalno podijeliti u dvije grupe: za procjenu bazičnih motoričkih sposobnosti i za procjenu specifičnih motoričkih sposobnosti. Završetkom opšte policijske obuke (koja je po svom sadržaju jednaka za sve kandidate), nastupa razdoblje klasifikacije ili razvrstavanja kandidata u pojedine policijske specijalnosti. Razvrstavanje kandidata, nije ništa drugo nego kineziološka orijentacija i moguće je da je to trenutak kada kineziologija kao naučna disciplina može preuzeti gotovo najvažniju ulogu. U postupku klasifikacije ili razvrstavanja, kreiraju se specifične (ciljane baterije testova koje kroz jasno definirane normative osiguravaju usmjeravanje kandidata ka onim

policijskim dužnostima u kojima se njihov antropološki potencijal može maksimalno iskoristiti i ostvariti. U tom osjetljivom zahvatu kineziologija ne može i ne smije djelovati izolirano jer je taj postupak interdisciplinaran, i zahtjeva uključivanje i drugih naučnih disciplina.



Grafikon 2. Hijerarhijski artikulisane motoričke dimenzije u policijskim organizacijskim strukturama – jedinica za podršku / Specijalna jedinica (Kazazović, 2008)

Osnovne karakteristike psihološke procjena u selekciji policijskih službenika

U širem smislu, psihološka procjena predstavlja proces dobijanja informacija o određenoj osobi iz više različitih izvora (što često podrazumijeva i psihološke testove) te integriranje tih informacija u smislenu interpretaciju. Radi se o pokušaju sticanja uvida u psihičke snage, slabosti, deficite i resurse nekog pojedinca. Ako je osoba koja je predmet procjene klijent u psihoterapijskom procesu, onda se taj proces naziva kliničkom procjenom. Termin “psihološka procjena” ne treba miješati sa terminom “psihološko testiranje”, jer je testiranje pojam koji se odnosi na specifičniji proces u kojem se koristi jedna vrsta mjernih instrumenata – psihološki testovi, te za koji su relevantne psihometrijske karakteristike testa i aktivnosti kao što su primjena i bodovanje testa te interpretacija dobijenih rezultata (Domino & Domino, 2006; Wright, 2011).

Osnovne odlike psihološke procjene za potrebe policije, mogu se razmatrati kroz četiri međusobno povezana pitanja: kada, zašto, šta i kako? S obzirom na hronološki redoslijed vršenja psihološke procjene (kada?), psihološku procjenu možemo podijeliti na procjenu pri zapošljavanju (odnosno prije zapošljavanja) policajaca i procjenu policajaca koji imaju zasnovan radni odnos. Druga vrsta često podrazumijeva psihološku procjenu radne sposobnosti, koja, kada su u pitanju policajci, iz niza različitih razloga može biti ugrožena. Međunarodno udruženje policijskih komesara definira psihološku procjenu radne sposobnosti policajaca kao formalno,

specijalizirano ispitivanje zaposlenih službenika koja rezultira: objektivnim dokazima da zaposlenik nije u stanju sigurno ili efikasno obavljati definirani posao i razumnom osnovom za uvjerenje da uzrok može biti pripisan psihološkom stanju ili oštećenju. Osnovna svrha procjene radne sposobnosti je utvrditi da li uposlenik može sigurno i efikasno obavljati najvažnije dužnosti u okviru njegovog ili njenog posla (International Association of Chiefs of Police, 2009). Povod za traženje psihološke procjene radne sposobnosti može biti neka primjetna negativna promjena u ponašanju i radu policajca, kao što je započinjanje interpersonalnih konflikata, neposlušnost, pretjerana upotreba bolovanja, seksualno neprikladno ponašanje, bizarno ili prijeteće ponašanje i slično. Ništa od navedenog ne mora biti siguran znak postojanja psihičkog problema, ali može poslužiti kao dobar razlog za traženje dodatnih provjera (Fischler, 2001).

Kada je u pitanju psihološka procjena za potrebe policije, treba reći da se radi o praksi sa relativno dugom historijom, čija je važnost prepoznata već u 19. stoljeću (Drees, Ones, Cullen, Spielberg i Viswesvaran, 2003, prema Forero, Gallardo - Puyol, Maydeu – Olivares i Andres - Pueyo, 2009). Od tog vremena pa do danas, njena sofisticiranost se povećavala zahvaljujući naprecima koji su pravljani na polju psihometrije i psihologije uopšte, te usljed promjena u zahtjevima vezanim za policijski posao. Vjerovatno najvažnija takva promjena jeste razvoj paradigme rada policije u zajednici, koja je ionako zahtjevan policijski posao učinila složenijim i zahtjevnijim (Frank, Henson, Reyns i Klahm, 2008), s obzirom da principi rada policije u zajednici nalažu da policajci, osim što moraju štiti zakon, trebaju služiti i kao savjetnici te pružati podršku i biti predvodnici u novim inicijativama na nivou zajednice (Kastrelar i Gaines, 2011). Ipak, najvažniji razlog primjene psihološke procjene u selekciji ljudskih resursa i potencijala za potrebe policije je želja da se spriječi upošljavanje pojedinaca koji mogu ugroziti svoju i sigurnost drugih ljudi (što se, između ostalog, odnosi i na osobe koji nisu u stanju da se dobro nose sa stresom). Važnost ove vrste prevencije posebno dolazi do izražaja kada imamo na umu da, kako kažu Cochrane, Tett i Vandecreek (2003, str. 512), „osim vojske vjerovatno ne postoji nijedna druga profesija koja ima ovlasti da koristi silu prema drugima ukoliko je to potrebno i da narušava privatnost građana“. S druge strane, problemi i nedostaci koje policijski službenici mogu ispoljavati nisu ograničeni samo na ugrožavanje sigurnosti; prema Shusman, Inwald i Landa (Shusman, Inwald i Landa, 1984, prema Cochrane i sur., 2003) oni mogu uključivati i odsustvo sa posla (koje rezultira manjkom osoblja, pretjeranim plaćanjem prekovremenog rada i smanjenjem povjerenja među službenicima), troškove u novcu i vremenu koje sa sobom nose disciplinske procedure te loš publicitet i sudske tužbe od strane građana koje mogu biti rezultat neodgovornog i neprimjerenog policijskog ponašanja. Loš publicitet, čini se, može imati posebno negativne posljedice u kontekstu pokušaja primjene paradigme rada policije u zajednici; neprimjerenost i neprofesionalno ponašanje policajaca može dovesti do toga da zajednica izgubi povjerenje u policiju i u cjelini je počne posmatrati u lošem svjetlu, za oporavak od čega joj mogu biti potrebne godine (Lee, 2007). Ono

što je prethodno kazano za ugrožavanje sigurnosti važi i za ostale navedene probleme: određen broj takvih i sličnih neželjenih pojava mogu biti izbjegnute primjenom psihološke procjene u periodu selekcije (Hancock i McClung, 1984, prema Cochran i sur., 2003). Ovim je djelimično odgovoreno i na pitanje zašto se vrši psihološka procjena potencijalnih policajaca. Naime, pojedinačni ciljevi procjene u selekciji mogu se, prema klasičnom modelu, svrstati u dvije šire kategorije: isključivanje, odnosno identificiranje pojedinaca koji su u mentalnom smislu „nestabilni“ (dakle, koji bi mogli ispoljavati neke od prethodno navedenih problema, ili neke druge) s ciljem njihovog isključivanja iz daljeg razmatranja za upošljavanje, i uključivanje, odnosno pronalaženje pojedinaca koji imaju osobine poželjne za policijskog službenika (Toldson, 2006). Model isključivanja je skoro dva stoljeća bio dominantni model u selekciji kandidata za rad u policiji (Comeau i Klofas, 2010), a danas je prisutan kao osnova psihološke procjene pri selekciji budućih policajaca. Međunarodno udruženje policijskih komesara (IACP, 2009, 1), u dokumentu „Smjernice za predposleničku psihološku procjenu“, definiciju psihološke procjene zasniva na modelu isključivanja (iako je na njega ne ograničava). Također, psihološka procjena može biti izvršena nakon određenih događaja visokog stresnog potencijala, kao što su pucnjave, svjedočenje brutalnim ubistvima, svjedočenje zločinima protiv djece ili smrt kolege (Amendola, 2007). Stres je ustvari i najvažniji faktor koji može dovesti do ugrožavanja radne sposobnosti policajaca u psihološkom smislu, i to ne samo kada nastaje zbog „jednokratnog“ djelovanja pojedinačnih visokostresnih događaja. Usljed učestale izloženosti stresorima različitog intenziteta, mehanizmi nošenja sa stresom kod policajaca vremenom mogu oslabiti; prema Anshel (Anshel, 2000, prema Lee, 2007), kontinuirani stres slabi moć prosudbe, vodi anksioznosti i depresiji te slabi samopouzdanje i osjećaj samokontrole u životu. Sve to može olakšati pojavu ponašanja koja ugrožavaju sigurnost i samih policajaca pogođenih stresom (što u ekstremnim slučajevima može značiti samoubistvo) i osoba iz njihovog okruženja, koje se mogu naći na meti njihovog, stresom izazvanog, agresivnog, kažnjavajućeg i neprijateljskog odnosa (Amendola, 2007). Psihološka procjena prije zapošljavanja je specijalizirano ispitivanje psihološke podobnosti prijavljenog kandidata za radno mjesto policijskog službenika. Ova radna mjesta uključuju, ali nisu ograničena na, položaje koji službenicima daju ovlaštenje da vrše hapšenja ili pravno ovlaštenje da zadrže ili pritvore pojedince.

Psihološka podobnost minimalno podrazumijeva odsustvo mentalnih ili emocionalnih stanja relevantnih za posao a za koja je razumno očekivati da će ometati sigurno i efikasno djelovanje. Postoje najmanje dva razloga zbog kojih isključivanje, odnosno negativna selekcija, onako kako se obično provodi nije idealan model procjene pri selekciji ljudskih resursa i potencijala za potrebe policije. Prvo, iako se na ovaj način otkrivaju pojedinci sa ozbiljnim psihičkim problemima, malo pažnje se pridaje ispitivanju manje ekstremnih problema vezanih za ličnost povezanih sa nemarnim i nepredvidivim ponašanjem (Toldson, 2006). Drugim riječima, sama svrha negativne selekcije nije do kraja ostvarena. Zatim, kako negativna selekcija ima

za cilj samo eliminirati one koji nisu podobni za rad u policiji, njenom primjenom ne mogu u punom kapacitetu biti ostvareni ciljevi psihološke procjene koje nameće filozofija rada policije u zajednici, a prema kojima nije više važno samo prepoznati policajce koji bi mogli ispoljiti problematično ponašanje, već prepoznati i one koji su najkvalifikovaniji za obavljanje te dužnosti (Carter i Radelet, 1999; prema Frank i sur., 2008). Greene i Heilburn (2011) tvrde da je model isključivanja ipak i dalje najzastupljeniji jer ne postoji jedinstveno mišljenje oko toga kako izgleda profil idealnog policajca, iako se najčešće kao poželjne karakteristike navode: dobra prilagođenost (odnosno dobra sposobnost nošenja sa stresom), nekorumpiranost, orijentiranost na ljude (odnosno interes za ljude i saosjećanje sa njima), nesklonost pretjerano emocionalnom reagovanju (prije svega odsustvo impulsivnih, pretjerano agresivnih reakcija i drugih odgovora u kojima emocije nadjačavaju disciplinu stečenu treningom), posvećenost poslu (koja se može ogledati u, naprimjer, nekašnjenju ili redovnom dolaženju na posao), discipliniranost (odnosno sposobnost da se radi timski, što uključuje i sposobnost da se daju naredbe podređenim i primaju naredbe od nadređenih službenika), te logičko mišljenje (koja policajcu omogućava da, naprimjer, ispita mjesto zločina i razvije hipoteze o tome šta se desilo i kakve karakteristike bi prestupnik mogao imati).

Elementi psihološke procjene u selekciji policijskih službenika

Šta je to što se provjerava psihološkom procjenom naznačeno je u ranije datoj definiciji preduposleničke procjene IACP-a: psihološka podobnost, koju Hibler i Kurke (Hibler i Kurke, 1995, prema Cochrane i sur., 2003: 512) definiraju kao „prisustvo ličnih faktora koji doprinose ljudskoj pouzdanosti i odsustvo onih koji stvaraju nepouzdanost“. Hibler (Hibler, 1995, prema Guller, 2003) smatra da grupa karakteristika čije prisustvo može biti relevantno za donošenje zaključaka o pouzdanosti uključuje: ograničenja vezana za inteligenciju i obrazovanje, prisustvo neprikladnih stavova i vrijednosti, neadekvatne osobine vezane za upotrebu moći i kontrole, loše rasuđivanje, loša samodisciplina, slaba motiviranost i problemi vezani za lični integritet i etiku. Sličan niz osobina navodi Fischler (Fischler, 1984, prema Guller, 2003), tvrdeći da se radi o specifičnom skupu faktora relevantnih za kvalitet rada policajaca koje svaki selekcijski proces mora ispitati: inteligencija, poštenje i integritet, nepostojanje rasne ili etničke pristranosti, sposobnost da se prihvati supervizija od strane drugog, odgovornost i pouzdanost, odsustvo i impulsivnosti i pasivnosti, te odsustvo autoritarnih tendencija.

Kako se vrše provjere prisustva ovih i drugih faktora relevantnih za psihološku podobnost? Prema Greene i Heilburn (2011), psihološka procjena se obično provodi na tri načina: intervjuiranjem, situacijskim procjenama (promatranjem kandidata u situacijama koje su podešene tako da liče na stvarne situacije sa kojima se policajci susreću u svom poslu) i primjenom psiholoških testova. Od tri metode, najčešće se

koristi intervju (Ibidem). Provodi ga obično psihijatar ili klinički psiholog, a kao što je i generalno slučaj u psihološkoj procjeni, tradicionalni pristup u intervjuiranju se fokusira na pronalaženje psihopatologije dok noviji trendovi preusmjeravaju pažnju na traženje osobina koje su prediktori dobrog rada i ponašanja, kao što su zrelost, stabilnost i interpersonalne vještine (Fulero i Wrightsman, 2009). Prednost intervjuja je to što dozvoljava uvid u određene pokazatelje koji nisu dostupni kada se primjenjuju druge metode, kao što su neverbalna komunikacija ili prikladnost emocija koje ispoljava osoba koju se intervjuira (Silverstein, 1985, prema Fulero i Wrightsman, 2009). Glavni nedostaci intervjuja su upitna pouzdanost i valjanost (Greene i Heilburn, 2011), te činjenica da ne postoji univerzalni format policijskog intervjuja (Fulero i Wrightsman, 2009). I jedan i drugi problem mogu biti, barem donekle, prevaziđeni većim struktuiranjem intervjuja; postoje dokazi da bi struktuirani intervju bio pouzdaniji (Rogers, 2001, prema Greene i Heilburn, 2011), a neki predlažu da, u smislu sadržaja koji se ispituje, intervju uvijek pokriva pitanja relevantna za kriterije posla (Hibler i Burke, 1995, prema Fulero i Wrightsman 2009). Međutim, na ovaj način bi se izgubile neke karakteristike intervjuja zbog kojih je i popularan, kao što je fleksibilnost; naprimjer, neki psiholozi i psihijatri žele da imaju prostora za razgovor o temama za koje bi se kroz razgovor sa kandidatom moglo ispostaviti da su u tom konkretnom slučaju relevantne, a koje ne bi bilo moguće pokriti ukoliko struktura intervju ne ostavlja tu mogućnost. Uprkos nedostacima, intervju je koristan jer povećava volju za saradnjom kod kandidata, jer je ekonomičan i pomaže u boljem usmjeravanju procjene (Fulero i Wrightsman, 2009, Greene i Heilburn, 2011). Selekcija novih uposlenika smatra se težim procesom odlučivanja u poređenju sa nekim drugim sličnim procesima vezanim za policijske službenike, kao što je naprimjer unaprjeđenje, jer nema puno podataka o kandidatu i o kvalitetu njegovog prethodnog rada (Cochrane i sur., 2003). To je možda i razlog zbog kojeg situacijski testovi intuitivno mogu činiti poželjnim mjernim sredstvom, jer se sastoje od zadataka koji su slični onima na koje policajci nailaze u toku obavljanja posla. Postoje dokazi da situacijske vježbe mogu nešto bolje predvidjeti uspjeh na poslu u poređenju sa drugim mjerama (Hunter i Hunter, 1984, prema Greene i Heilburn, 2011). Međutim, postoje i mišljenja da njihova prediktivna vrijednost nije veća od, naprimjer, testova ličnosti. S obzirom da oduzimaju mnogo vremena i da su skupi, koristi ih mali broj policijskih odjela. Koriste se i za predviđanje uspjeha na policijskoj akademiji i za predviđanje uspjeha na poslu, i to kao dodatak psihološkim testovima. U svrhu procjene policajaca najčešće se koriste dvije vrste psiholoških testova: testovi kognitivnih tj. intelektualnih sposobnosti te testovi crta ličnosti, integriteta i emocionalne stabilnosti (Fulero i Wrightsman, 2009; Greene i Heilburn, 2011). Historijski gledano, testovi kognitivnih sposobnosti bili su glavna psihološka mjera koja je korištena pri selekciji policajaca (Forero i sur., 2009). Za njih se smatra da ukazuju na sposobnost kandidata da obavlja neke nužne aktivnosti kao što su učenje novih informacija, pisanje izvještaja, rješavanje problema, itd. (Provinnes, 2009). Prvo testiranje inteligencije policajaca uradio je 1917. godine Lewis Ter-

man, autor Stanford - Binetovog testa inteligencije (Scrivner, 2006, prema Fulero i Wrigthsman, 2009) na uzorku od 30 policajaca (i vatrogasaca) u San Jose-u, našavši da je prosječni IQ 84, na osnovu čega je dao preporuku da se na posao ne primi niko ko ima IQ manji od 80 (Spielberger, 1979, prema Fulero i Wrigthsman, 2009). Na tradicionalnim testovima kognitivnih sposobnosti obično se procjenjuju matematičke, verbalne i intelektualne vještine te poznavanje pravnog sistema, državnih propisa i dužnosti policijskog službenika (Beutler i sur., 1985, prema Ono, Sachau, Deal, Englert i Taylor, 2011). Neki odjeli se fokusiraju na opštu inteligenciju, neki na specifične sposobnosti, a neki mjere i opšte i specifične sposobnosti; kada su u pitanju konkretni instrumenti, najčešće korišteni test kognitivnih sposobnosti u svrhe selekcije policajaca je Wonderlic test osoblja (Wonderlic Personnel Test) (Provines, 2006). Razlozi zbog kojih se upotreba testova kognitivnih sposobnosti smatra poželjnom jeste činjenica da su oni generalno efikasan prediktor uspjeha na poslu (Ono i sur., 2011), te to što, kada je konkretno policijski posao u pitanju, inteligencija dosta dobro korelira sa uspjehom policijskih regruta na programima obuke (Greene i Heilburn, 2011) i što je u negativnoj korelaciji sa odstranjivanjem policajaca sa posla (što znači da inteligentniji policajci imaju manje šanse da budu odstranjeni sa posla) (Provines, 2006). S druge strane, istraživanja ukazuju na to da testovi inteligencije nisu dobri prediktori uspješnosti u policijskom poslu (Brewster i Stolloff, 2003, prema Greene i Heilburn, 2011). U SAD su testovi inteligencije 1960-ih godina, zbog toga što se smatralo da u pogledu zapošljavanja imaju negativne posljedice na kandidate koji su pripadali etničkim manjinama, dobili "konkurenciju" u testovima ličnosti (Bartol, 1996, prema Lee, 2006). Minnesota multifazični inventar ličnosti (Minnesota Multiphasic Personality Inventory - MMPI) je najčešće korišteni test ličnosti u selekciji policajaca (Greene i Heilburn, 2011). Prva verzija MMPI pojavila se 1940-ih godina sa namjerom da se koristi u svrhu identificiranja psihotičnih i neurotičnih posjedina (Fulero i Wrigthsman, 2009). Test se sastoji od četiri validacijske skale i deset kliničkih, i to (ovim redoslijedom): Hipohondrija, Depresija, Histerija, Psihopatska devijacija, Maskulnost - femininost, Paranoja, Psihastenija, Shizofrenija, Hipomanija i Socijalna introverzija (Kaczmarek i Packer, 1997). Revizija izvornog MMPI, inicirana kao odgovor na kritike upućivane MMPI testu koje su se, između ostalog, odnosile na anahronost vokabulara te nereprezentativnost normativnog uzorka, proizvela je MMPI-II, čiji je vokabular moderniziran, određene testne čestice izmijenjene / dodane / izbrisane, te dodan određen broj novih skala (Kaczmarek i Packer, 1997). Nakon objavljivanja MMPI-2 1989. godine (Butcher i sur., 1989, prema Ben-Porath, 2012), pojavile su se još dvije revizije MMPI testa: MMPI - 2 Reconstructed Clinical Scales (MMPI-2 rekonstruirane kliničke skale) iz 1998. godine te MMPI-2 Restructured Forms (MMPI-2_RF; MMPI-2 restruktuirana forma) iz 2008. godine (Ben-Porath, 2012). Iako je upotreba MMPI testova u policijskoj selekciji dosta raširena, različita istraživanja su dala različite rezultate u pogledu njihove u korisnosti za identificiranje kandidata nepodobnih za policijsku službu (Greene i Heilburn, 2011). Naprimjer, u istraživanju

koje su proveli Beutler, Storm, Kirkish, Scogin i Gaines (Beutler, Storm, Kirkish, Scogin i Gaines, 1985, prema Greene i Heilburn, 2011) MMPI se pokazao kao dobar prediktor za opomene, žalbe i suspenzije policajaca. Također, u istraživanju Bartola (Bartol, 1991, prema Fulero i Wrightsman, 2009) pokazalo se da tzv. indeks nezrelosti, koji je ustvari kombinacija MMPI skala Psihopske devijacije, Hipomanije i Skale laži, bio dobar prediktor odstranjivanja sa posla. Bartol dodaje da je rezultat na L skali (Skali laži, jednoj od skala validacije) veći od osam jedan od najboljih prediktora loše izvedbe policajaca i da na policajce koji imaju visok rezultat na ovoj skali postoje česte pritužbe u smislu da ispoljavaju loše rasuđivanje na terenu, posebno kada su pod velikim stresom i kada se nađu u kriznim situacijama (kada, čini se, ne mogu nezavisno i dovoljno brzo donositi prikladne odluke). Istraživanje prediktivne valjanosti MMPI-2 testa koje su proveli Weiss, Davis, Rostow i Kinsman (Weiss, Davis, Rostow i Kinsman, 2003, prema Weiss i Weiss, 2011), na uzorku od 1,347 policijska službenika, također je pokazalo povezanost visokog rezultata na Skali laži sa problemima u budućem radu. Weiss i Weiss (2011) tvrde da, bez obzira što u kliničkom intervjuu mogu ostaviti normalan utisak, osobine kao što su poricanje, visoko mišljenje o vlastitim vrlinama i nedostatak svijesti o vlastitim nedostacima ovakve kandidate čine neprikladnim za visokostresne policijske zadatke, te da njihov rezultat na Skali laži može odražavati pokušaje da sakriju probleme vezane za psihološku prilagodbu. S druge strane, Forero i sur. (2009) navode da određena istraživanja (npr. Tett i sur., 1991 te Varela, Boccaccini, Scogin, Stump, i Caputo, 2004) sugerišu slabu prediktivnu moć MMPI testa u selekciji zaposlenika, i to posebno kada su u pitanju policijski službenici. Slično ovim rezultatima, velika metaanaliza upotrebe MMPI-2 u selekciji policajaca koju je uradio Aamodt (Aamodt, 2004, prema Weiss i Weiss, 2011) pokazala je slabu prediktivnu vrijednost svih osnovnih skala MMPI-2 za veliki broj kriterijskih varijabli, te shodno tome skromnu sposobnost ovog testa da razlikuje dobre i loše kandidate za posao u policiji. Jedan od mogućih uzroka ovakvih rezultata je činjenica da je MMPI instrument za detektiranje psihopatologije, s obzirom da ne postoji razlog zbog kojeg je opravdano očekivati da stopa psihopatologije bude veća u populaciji osoba koje se prijavljuju na posao nego u opštoj populaciji (Costello, Schoenfeld, i Kobos, 1982, prema Forero i sur., 2009). Eliminacija kandidata sa ekstremnim skorovima na MMPI-2 ipak se čini relativno opravdanim postupkom, iako, zbog prethodnih provjera koje kandidati prolaze, osobe koje bi postigle takve ekstremne rezultate obično bivaju eliminirane iz procesa selekcije u ranijim fazama, zbog čega većina onih koji dobiju priliku da rade MMPI-2 postižu kliničke (iako ne nužno i validacijske) rezultate unutar normativnog raspona (Weiss i Weiss, 2011). Prema nekim istraživačima, veću prediktivnu vrijednost u selekciji policajaca i od MMPI i MMPI-2 ima Inwald inventar ličnosti (Inwald Personality Inventory - IPI) (Lee, 2007). Za razliku od MMPI koji je opšti instrument, IPI je konstruiran specifično za ispitivanja ličnosti i ponašajnih obrazaca kandidata za rad u policiji (Inwald, 1992, prema Fulero i Wrightsman, 2009). Čestice za ovaj test formirane se na osnovu 2500 intervjua obavljenih sa pri-

javljenim kandidatima za rad u policiji (Inwald, 1992, prema Kaczmarek i Packer, 1997). Sastoji se od 26 skala koje, polazeći od premise da su prethodna ponašanja dobar indikator budućih ponašanja ispituju sadašnja i prošla ponašanja za koje se smatra da mogu biti relevantni u predviđanju ponašanja kandidata koji se prijavljuju na posao u policiji. Skale uključuju mjere ispoljenog ponašanja podijeljene na: Alkohol, Droge, Saobraćajni prekršaji, Problemi na poslu, Sukobi sa zakonom i društvom, Zloupotreba odsustva. Test također mjeri i stavove, uključujući: Zloupotreba psihoaktivnih tvari, Antisocijalni stavovi, Hiperaktivnost, Rigidni tip i Tip A. Također, IPI mjeri interpersonalne konflikte (Nedostatak asertivnosti, Interpersonalne poteškoće, Nepotrebna sumnjičavost, Porodični sukobi, Seksualni problemi i Sukobi sa supružnikom / partnerom) kao i internalizirane konflikte (Zdravstveni problemi, Tretmanski programi, Anksioznost, Fobična ličnost, Opsesivna ličnost, Depresija, Samotnjak i Neobična iskustva / misli, te Štićenje (skala laži). Kada je u pitanju ispitivanje ponašanja, IPI mjeri neobična ponašanja povezana i sa težim i ona povezana sa manjim problemima u prilagodbi. Tvrdi se također da IPI može razlikovati pojedince koji samo imaju društveno neprihvatljive stavove od pojedinaca koji se ponašaju na društveno neprihvatljiv način. Možda je najveća specifičnost IPI to što ovaj test direktno ispituje i registrira ponašanja koja ispitanici sami priznaju, umjesto da, kao što je obično slučaj sa testovima ličnosti, pruža mogućnost prognoziranja tih ponašanja na osnovu statističkih indikatora vezanih za ličnost (Fulero i Wrightsman, 2009; Greene i Heilburn, 2011; Kaczmarek i Packer, 1997). I u pogledu korisnosti IPI u selekciji policajaca postoje različita mišljenja. Jedan broj istraživanja ukazuje da se radi o dobrom prediktoru budućeg uspjeha u policijskom poslu; npr. Mufson i Mufson (Mufson i Mufson, 1998, prema Twersky-Glasner, 2005) tvrde da sljedeće IPI skale predstavljaju dobre prediktore uspjeha na poslu i prekidanja radnog odnosa: Nepotrebna sumnjičavost, Anksioznost, Seksualni problemi, Depresija, Fobična ličnost, Droge i/ili Alkohol, Porodični konflikti, Štićenje, Rigidni tip, Samotnjački tip, Zdravstveni problemi, Zloupotreba odsustva, Antisocijalni stavovi, Hiperaktivnost i Neobična iskustva. Scogin et al (Scogin i sur., 1997, prema Kaczmarek i Packer, 1997) tvrde da primjena kombinacije IPI skala i MMPI skala može dobro predvidjeti ocjene supervizora, saobraćajne opomene i pritužbe građana. S druge strane, Kaczmarek i Packer (1997) smatraju da IPI nije pogodno sredstvo za selekciju pri zapošljavanju policajaca zbog ateoretske prirode IPI skala i činjenice da ovaj test ne mjeri crte ličnosti i kliničke poremećaje na sveobuhvatan način. Također, Fulero i Wrightsman (2009) tvrde da, unatoč pojedinim dobrim rezultatima IPI testa, njegova pouzdanost nije uvijek dobra, potkrepljujući to nalazom Inwald (Inwald, 1992, prema Fulero i Wrightsman, 2009) prema kojem Kronbah-alfa koeficijent IPI testa za muškarce iznosi između 0,32 i 0,82 a za ženske kandidate između 0,32 i 0,80. Ono što je, u kontekstu rada policije u zajednici, zajednički nedostatak MMPI i IPI jeste što se radi o mjerama psihopatoloških tendencija i abnormalnog ponašanja, odnosno činjenica da su to u osnovi instrumenti koji se koriste za negativnu selekciju (Provines, 2006). S obzirom da je kvalitet rada ono

što je u tom kontekstu najvažnije, 1990-ih godina došlo je do promjene fokusa u psihološkoj selekciji sa identificiranja nepodobnih na identificiranje onih kandidata koji su najbolji za obavljanje dužnosti (Carter i Radelet, 1999, prema Frank i sur., 2008). Kako ima dosta pokazatelja koji sugerišu korisnost upotrebe nekliničkih mjera ličnosti pri izboru policijskog osoblja (Forero i sur., 2009), u svrhu selekcije najboljih pojedinaca mogu se koristiti mjere normalne ličnosti (Provines, 2006). Jedna od ovakvih mjera jeste i petofaktorski model ličnosti, koji obuhvata crte savjesnosti, neurotociзма (tj. emocionalne stabilnosti), ekstraverzije, prijatnosti i otvorenosti za iskustva (Digman, 1990, prema Ono i sur., 2011). Ovi faktori su se u različitim istraživanjima pokazali kao dobri prediktori rada policijskih službenika; naprimjer, u meta-analizi koju su uradili Barrick i Mount (Barrick i Mount, 1991, prema Kaczmarek i Packer, 1997), svi osim otvorenosti za iskustvo su imali umjerenu ali značajnu korelaciju sa izvedbenim kriterijima, dok su u istraživanju Cortina i sur. (Cortina i sur., 1992, prema Kaczmarek i Packer, 1997), ista četiri faktora bila u korelaciji sa kriterijima uspjeha na obuci u policijskoj akademiji. Također, pojedini nalazi ukazuju da je NEO-PI-R (Costa i McRae, 1992, prema Kaczmarek i Packer, 1997), test konstruiran da mjeri dimenzije ličnosti prema petofaktorskom modelu, pogodan instrument za selekciju policijskih službenika (Kaczmarek i Packer, 1997).

ZAKLJUČAK

Motoričke sposobnosti nemoguće je posmatrati odvojeno od psiholoških karakteristika, s obzirom da od njih u velikoj mjeri zavisi kvalitet korištenja motoričkih sposobnosti ali i intenzitet i usmjernost motivacije za njihovo korištenje. Zbog toga procjena psiholoških karakteristika, iako manje egzaktna od procjene motoričkih sposobnosti, nije ništa manje važna. U situaciji u kojoj ne postoji jedan način psihološke procjene koji samostalno ima dovoljan prognostički potencijal, najbolji pristup podrazumjeva bi korištenje i intervjua, i psiholoških i situacijskih testova. Rezultati ove tri vrste procjene jedni bi za druge predstavljali dobar interpretacijski okvir, zbog čega bi konačni ishod procjene bio potpuniji te i u dijagnostičkom i u prognostičkom smislu precizniji. Dodatna istraživanja su neophodna da bi se utvrdilo u kojoj mjeri i na koji način rezultati motoričke procjene i rezultati psihološke procjene mogu međusobno igrati takvu ulogu, odnosno koliko bolje možemo razumjeti rezultate motoričkih testova na osnovu rezultata psihološke procjene i obrnuto. S obzirom na to da mnoge motoričke vještine i psihološke karakteristike u značajnoj mjeri zavise od istih bioloških karakteristika (npr. hormonski status) te da je razvoj pojedinih psiholoških karakteristika i motoričkih sposobnosti usko povezan, mogućnosti za takvo integriranje ovih podataka nisu zanemarive. S obzirom na bolje metrijske karakteristike mjera motoričkih sposobnosti, procjene, takva integracija bi svakako više koristila preciznijoj interpretaciji rezultata psihološke procjene.

Literatura

1. Amendola, K. L. (2007). Psychological Fitness for Duty. U Greene, J. R., *The Encyclopedia of Police Science* (3rd ed., str. 1065-1068). New York: Routledge.
2. Ben-Porath, Y.S. (2012). *Interpreting the MMPI-2-RF*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
3. Cochrane, R. E., Tett, R. P. i Vandecreek, L. (2003). Psychological Testing and the Selection of Police Officers: A National Survey. *Criminal Justice and Behavior*, 30(5), str. 511-537.
4. Comeau, M. i Klofas, J. (2010). *The Police Recruitment Process: Rochester, NY*. (CPSI Working Paper # 2010-06). Pristupljeno na stranici Center fo Public Safety Initiatives: <http://www.rit.edu/cla/cpsi/WorkingPapers/2010/2010-06.pdf>
5. Domino, G. i Domino, M. L. (2006). *Psychological Testing: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Fischler, G. L. (2001). Psychological Fitness-For-Duty Examinations: Practical Considerations for Public Safety Departments. *Illinois Law Enforcement Executive Forum*, 1, str. 77-92.
7. Forero, C. G., Gallardo - Puyol, D., Maydeu - Olivares, A. i Andres - Pueyo, A. (2009). A Longitudinal Model for Predicting Performance of Police Officers Using Personality and Behavioral Data. *Criminal Justice and Behavior*, 36(6), str. 591-606.
8. Frank, J., Henson, B., Reyns, B. i Klahm, C. (2008). Selection and Hiring of Quality Police Officers. Pristupljeno na stranici Office of Criminal Justice Services: http://www.ocjs.ohio.gov/Hiring_Quality_Officers.pdf
9. Fulero, S. M. i Wrightsman L. S. (2009). *Forensic psychology* (3rd ed.) Belmont, CA: Wadsworth, Cengage Learning.
10. Greene, E. i Heilburn, K. (2011). *Wrightsman's Psychology and the Legal System* (7th ed.). Belmont, CA: Wadsworth, Cengage Learning
11. Guller, M. (2003). *Predicting Performance of Law Enforcement Personnel using the Candidate and Officer Personnel Survey and Other Psychological Measures* (Doctoral dissertation). Pristupljeno na: <http://domastr.01.shu.edu>
12. Hadžikadunić, A. i Turković, S. (2013). Selekcija ljudskih resursa za potrebe policije primjenom bazično motoričkih testova. Treća međunarodna konferencija »Sportske nauke i zdravlje. Panevropski Univerzitet 15.03.2013. godine. Banja Luka.
13. International Association of Chiefs of Police, Police Psychological Services Section (2009a). *Pre-Employment Psychological Evaluation Guidelines*. Pristupljeno na: http://theiacp.org/psych_services_section/pdfs/Psych-PreemploymentPsychEval.pdf
14. International Association of Chiefs of Police, Police Psychological Services Section (2009b). *Psychological Fitness-for-Duty Evaluation Guidelines*. Pristupljeno na: http://theiacp.org/psych_services_section/pdfs/Psych-FitnessforDutyEvaluation.pdf
15. Jozić, M., Zečić, M. (2012). Trening opće i specifične obuke s naglaskom na agilnosti, apsolutnoj jakosti i relativnoj repetitivnoj jakosti za pripadnike Interventne policije MUP-a RH. *Kondicijska priprema sportaša 2010.*, KIF u Zagrebu, Udruga kondicijskih trenera hrvatske, Zagreb. str. 243-247.

16. Jurina, M. (1994). Rukovođenje i organizacijsko ponašanje. Zagreb. MUP RH
17. Kaczmarek, A. i Packer, J. (1997). Determination of a Job-Related Test Battery for the Psychological Screening of Police Applicants (Report Series No. 124.2). Pristupljeno na stranici Australia New Zealand Policing Advisory Agency: <http://www.anzpa.org.au/upload/ANZPIRe/ACPR/ACPR-RS-124.2.pdf>
18. Kastrelar, V. E. i Gaines, L. K. (2011). Community Policing: A Contemporary Perspective. Waltham, MA: Elsevier
19. Lee, C. (2006). Psychological Testing for Recruit Screening. *TELEMASP Bulletin*, 13(2), str. 1–7.
20. Lee, T. L. (2007). Psychological Standards. U Greene, J. R., *The Encyclopedia of Police Science* (3rd ed., str. 1069-1073). New York: Routledge
21. Malacko, J., Rađo, I. (2004). Nove tehnologije u sportu. Fakultet sporta i tjelesnog odgoja. Sarajevo.
22. Milanović, Vuleta, Šimec (1997). Dijagnostika treniranosti sportaša. U D. Milanović i S. Heimer (ur.), *Zbornik radova Međunarodnog savjetovanja «Dijagnostika treniranosti sportaša» <u sklopu> 6. Zagrebačkog sajma športa, Zagreb, 1. ožujka 1997* (str. 116-125). Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu.
23. Milanović, M., Gabelica-Šupljak, M. (1997). Psihodijagnostika u funkciji procjene psihosocijalnog statusa članova sportske ekipe. Psihosocijalna dijagnostika u sportu. U D. Milanović i S. Heimer (ur.), *Zbornik radova Međunarodnog savjetovanja «Dijagnostika treniranosti sportaša» <u sklopu> 6. Zagrebačkog sajma športa, Zagreb, 1. ožujka 1997* (str. 203). Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu.
24. Ono, M., Sachau, D. A., Deal, W. P., Englert, D. R. i Taylor, M. D. (2011). Cognitive Ability, Emotional Intelligence, and the Big Five Personality Dimensions as Predictors of Criminal Investigator Performance. *Criminal Justice and Behavior*, 38(5), str. 471-491.
25. Ostojić, S (2006). *Leksikon sportske medicine i fiziologije vježbanja*. Agencija Matić. Beograd.
26. Provines, J. L. (2006). *Investigation of Police Officer Selection Procedures* (Doctoral dissertation, Wichita State University). Pristupljeno na: <http://soar.wichita.edu>
27. Pušeljić, M., Magošić, F. i Nađ, I. (2008). *Organizacija i funkcionisanje policije*. Zagreb: MUP RH.
28. Sergej, M. (2006). *Leksikon sportske medicine i fiziologije vježbanja*. Beograd: Agencija "Matić".
29. Šopar, J. (2004). *Specifična i situacijska kondicijska priprema specijalnih postrojbi vojske i policije*. (Diplomski rad). Zagreb: Kineziološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
30. Šoš, H. i Rađo, I. (1998). *Mjerenje u kineziologiji*. Sarajevo: Fakultet za fizičku kulturu.
31. Toldson, I. A. (2006). *Profiling Police: Evaluating the Predictive and Structural Validity of an Actuarial Method for Screening Civil Liabilities Among Police Officer Candidates*. Pristupljeno na stranici National Criminal Justice Reference Service: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/214121.pdf>
32. Twersky - Glasner, A. (2005). Police Personality: What Is It and Why Are They Like That? *Journal of Police and Criminal Psychology*, 20(1), str. 56–67.

33. Weiss, P. A. i Weiss, W. U. (2011). Criterion-Related Validity in Police Psychological Evaluations. U Katieff, J. (ed.), Handbook of Police Psychology (str. 125–133). New York: Routledge.
34. Wright, A. J. (2011). Conducting Psychological Assessment: A Guide for Practitioners. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
35. Zaciorski (1975). Fizička svojstva sportiste. Savez za fizičku kulturu Jugoslavije. Beograd, 1975.

Abstract

The use of physical and psychological tests as an instrument to determine human potentials and resources in the police, enables us to define the level of the necessary skills and abilities. Some other methods that are used to determine the level of the necessary physical and psychological characteristics can be the basis for the improvement of already existing human potentials and resources. Since there is no exact research to evaluate physical and psychological abilities in order to select human potentials and resources, hypothetical model is being used. It consists of physical abilities related to strength, speed, coordination, balance, precision and endurance. When it comes to psychological assessments in police officer selection, the diversity of assessment methods allows for an examination of a variety of psychological characteristics, and consequently the identification of candidates with undesirable and those with desirable characteristics, but also those who are most suitable for the police job. Since each of the psychological measures either measures different characteristics or has certain methodological advantages and disadvantages compared to another, similar measure, a more complete assessment in police officer selection would require an astr. lication of a wide variety of different types of assessment, which is why its chief constraints are related to time and funding.

Key words : *Physical abilities, psychological characteristics, selection, police.*

PEDOFILIJA, JEDAN OD OBLIKA SEKSUALNE PERVERZIJE

Selma Stočanin

Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Adresa za korespondenciju:

Selma Stočanin

Fakultet za kriminalistiku,
kriminologiju i sigurnosne
studije Univerziteta u Sarajevu

Zmaja od Bosne 8

71000 Sarajevo

Copyright © 2013 Fakultet za
kriminalistiku, kriminologiju i
sigurnosne studije Univerziteta u
Sarajevu

Sažetak

Suprotno popularnom vjerovanju, nisu svi seksualni počinitelji kojim su meta djeca pedofili, i nisu svi pedofili počinitelji seksualnih delikata. Pedofilija je seksualni poremećaj koji je, tek zadnjih par godina sve više u fokusu stručnjaka, što je doprinijelo intenzivnijem istraživanju. U okviru sagledavanja uzroka pedofilije u posljednje vrijeme se razmatraju određene promjene na mozgu kod tih osoba. Sjedinjene Američke Države, kao zemlja sa najvećim brojem počinjenih seksualnih krivičnih djela na štetu djeteta, velika novčana sredstva ulažu kako bi se otkrio uzrok pedofilije, kao i načini liječenja. U skladu sa naporima kojima se ulažu da se dobiju takvi rezultati, ovaj rad je usmjeren na objedinjavanje svih postojećih informacija o pedofiliji, pojavi koja počinje, nažalost, i na području Bosne i Hercegovine biti sve aktuelnija. U radu će pored definicija pedofilije, klasifikacije i kategorizacije pedofila, njihovih osobina, biti prikazani najnoviji rezultati istraživanja o uzrocima ove pojave, kao i pripremnim radnjama pedofila, znakovima koji upućuju na seksualno zlostavljanje djece, te mjerama prevencije o kojima trebaju biti upoznati i djeca i roditelji.

Ključne riječi: *Seksualne perverzije, pedofilija, preventivne mjere*

UVOD

Najčešće korišten izraz za seksualno zlostavljanje djece je pedofilija. Pedofilija označava poremećaj seksualnog izbora, kod kojeg osoba doživljava djecu predpubertetske dobi kao seksualno uzbuđujuću. Pedofilija ne znači krivično djelo, već psihički poremećaj koji se, možda, kod većine pedofila nikada ne pretvori u akt. Seksualno zlostavljanje djece je najteži oblik zlostavljanja jer u sebi najčešće sadrži i druge oblike zlostavljanja, fizičko i emocionalno. Obavijeno je velom tajne, koje ostaje duboko zakopano u duši djeteta, ostavljajući trajne psihofizičke i socijalne posljedice na njegov dalji razvoj. Seksualno zlostavljanje djece, najčešće, se dešava u krugu porodice i u najvećem broju slučajeva zlostavljači su muškarci (otac, očuh, brat, rođak, itd.). No, zlostavljanja se mogu dešavati i van kuće, a potencijalni zlostavljači su treneri, komšije ili učitelji. Prema istraživanju bosanskohercegovačkih dnevnih novina "Dnevni list" iz februara 2009. godine na temu "Trebali oštrije kažnjavati pedofiliju?", očituje se zabrinutost građana zbog niskih kazni za seksualne napasnike djece. Gotovo u svih dvanaest gradova u kojima je sprovedeno istraživanje, više od 95% svih ispitanika je odgovorilo da ih treba oštrije kažnjavati. Također, javlja se potreba jačeg angažmana vlasti, škola i porodica, ali i zakonsko povećanje sankcija za počinitelje.

SEKSUALNE PERVERZIJE

"Seksualne perverzije su bilo koji oblik seksualnog ponašanja koji značajno odstupa od važećih normi i u datoj kulturi se primjenjuje kao patološki." L. Kron

Kada se govori o seksualnim deliktima, poremećaji seksualnog nagona imaju značajnu ulogu, jer veliki broj tih poremećaja može da dovede do kriminogene radnje, te postaju predmet kriminalističke obrade.

Poremećaji se najčešće pojavljuju kod osoba sa izraženim psihičkim poremećajima, kod psihopata, mentalno retardiranih i sl. Patologija seksualnog nagona, prema J. Veselu, a prenosi Ramljak dijeli se na sljedeća dva pojavna oblika: (Ramljak A., 1999, str. 372)

- kvantitativni poremećaji¹ i
- seksualne inverzije- perverzije.

¹ Kvantitativni poremećaji seksualnog nagona dijele se u dvije suprotne kategorije poremećaja: hiperseksualnost (satirijaza - ekstremno povišen seksualni nagon kod muškaraca i nimfomanija - ekstremno povišen seksualni nagon kod žena) i hiposeksualnost (frigidnost- vezan za ženske osobe kod kojih je ugašen libido i impotencija - nesposobnost postizanja erekcije, uz sasvim očuvan libido).

POJAM SEKSUALNIH PERVERZIJA

Seksualno ponašanje je ustvari naučeno ponašanje, gdje individua razvija svoju percepciju seksualnog zadovoljavanja, to jest šta je društveno prihvatljivo u okviru njezgovog ili njenog okruženja. Ljudska seksualnost, nije više zasnovana na jednostavnom ponašanju, već je bazirana na naučenom ponašanju, aktivnosti i ispunjenju. Seksualna perverzija ili nastranost je patološka seksualna pojava koja se ispoljava u načinu doživljavanja orgazma. Radojčić B. seksualne perverzije i seksualne devijacije pojmovno poistovjećuje, smatrajući ih parafilijama² kao oblicima seksualnog ponašanja u kojima do seksualnog zadovoljstva ne dolazi normalnim seksualnim dijalogom. (Radojčić B., 1977, str. 9)

Kron L. vrlo jednostavno definiše seksualne perverzije kao bilo koji oblik seksualnog ponašanja koji značajno odstupa od važećih normi i u datoj kulturi se procjenjuje kao patološki. (Kron L., 1989, str. 72) Seksualne perverzije prema Logi S. obuhvataju sljedeće forme: (Loga S., 1999, str. 39-40)

- Egzibicionizam³- poremećaj seksualnog nagona, gdje subjekt doživljava seksualno uzbuđenje pokazujući polni organ nepoznatim osobama (obično suprotnog spola) na javnim mjestima, bez želje ili namjere za bližim kontaktom. Obično čin pokazivanja genitalija je praćen masturbacijom.
- Voajerstvo je ponavljana ili stalna želja za posmatranjem ljudi pri seksualnom ili intimnom ponašanju.
- Homoseksualnost je seksualna nastranost gdje je seksualni nagon upravljen ka partneru istog spola.
- Pedofilija je seksualna nastranost gdje je seksualni nagon upravljen prema djetetu, obično u predpubertetskoj ili ranoj pubertetskoj dobi.
- Transvestizam je doživljaj seksualnog zadovoljstva pri oblačenju odjeće suprotnog spola.
- Fetišizam je izvrćen seksualni nagon, kada se doživljava zadovoljstvo opštenjem sa objektima koji su seksualno neutralni (rukavica, cipele, itd.).
- Sodomija (zoofilija) je seksualna perverzija koja podrazumijeva odnos sa životinjama.
- Nekrofilija je zadovoljavanje seksualnog nagona na lešu osobe suprotnog spola.

² Parafilije se odnose na neljudske objekte, patnju ili ponižavanje osobe ili njezinog partnera, djecu ili druge osobe koje to ne žele. Radi se isključivo o snažnim seksualnim maštanjima i potrebama koje su kod mnogo osoba kod kojih se parafilija javlja prelaze u djelo. Što se tiče kaznenog gonjenja tiče vrlo često gone pedofilija, sadizam, ozljeđivanje kod mazohizma. Podaci istraživanja govore da među parafilnim osobama protežu muškarci, a kada je riječ posebno o parafilijskoj pornografiji - 50% osoba koje su tome sklone je oženjeno. (Kozarić- Kovačević D., Grubišić- Ilić, G., 1998, str. 191)

³ Ovaj termin prvi je u medicinu uveo Laeg Lasegue 1877. godine.

- Sadizam⁴ je pojava kada dolazi do zadovoljavanja seksualnog nagona kada se istovremeno partner podvrgne mučenju.
- Mazohizam⁵ je seksualna nastranost gdje dolazi do spolnog zadovoljstva u prilikama kada se doživljava bol, trpljenje, ponižavanje i uvrede.

John Money uveo je termin "ljubavna mapa" da bi opisao fenomen seksualne perverzije. "Ljubavna mapa nije prisutna po rođenju. Kao urođeni jezik, razlikuje se u nekoliko godina. To je razvojna slika ili obrazac u vašem umu (mozgu) i zavisi od onoga što ulazi kao specijalna čula. Ona opisuje vašeg idealnog ljubavnika i šta vi kao par radite zajedno u idealnoj, romantičnoj, erotičnoj i seksualnoj vezi. Ljubavna mapa prvo postoji u mentalnim slikama, u snovima i fantazijama, a tek onda se prenosi na radnje sa partnerom ili partnerima." Dovođenje programiranja ljudskog mozga zavisi od postnatalnih dovođenja iz okoline kroz specijalne osjete, posebno dodira, pogleda i sluha. Tokom postnatalne faze, ljudski mozak je podložan imanju programiranog, povećanog i uljepšanog sex-erotičnog, što će se tokom puberteta⁶ manifestovati kao parafilija. Na ove primjere ljubavne mape utiču kako biološki aspekti, tako i faktori sredine. (Gebeth V., 1996, str. 161)

Sjeme seksualne perverzije je usađeno ranije u psihi seksualnog prijestupnika. Međutim, seksualne perverzije se ne manifestuju sve dok prijestupnik ne uđe u pubertet, sjeme je gajeno kroz fantaziju, masturbatorne aktivnosti, kao i situaciono glumljenje ovih perverzija sa dobrovoljnim partnerom. Kada počinitelj stvarno počini krivično djelo, seksualna tema tog djela kao i aktivnosti koje on veže za svoje žrtve su već više puta bile obrađene u umu tog počinitelja. Seksualni događaj je kulminacija počiniteljevog psihosocijalno i psihoseksualnog stanja i razvoja, koji uključuje vanjske i biološke faktore.

"Mogao bih pripremiti dječaka i zamišljati da sam ga već pripremio u svojoj mašti, i tako nastaviti. To je skoro, kao uporaba priručnika "korak po korak pripremiti dječaka", a umjesto napisanog teksta koji je ispred mene, ja sam sve to imao u glavi i pripremao dječaka na jedan način i činio stvari o kojima sam već razmišljao, a kada bi se približavao presudan trenutak, započeo bi držeći dijete u krilu i ako nije ništa primijetio u mojoj fantaziji, znao bih da mogu prijeći na sljedeći stupanj, što može biti fotografisanje dječaka u njegovim kupaćim gaćicama. Tad bih ga mogao još malo milovati i dobiti erekciju i ako je to u redu, možda bih pričekao dok se on ne presvuče iz jednih kupaćih gaćica u druge i onda bih napravio još nekoliko fotografija." (Wyre, 1987.)

⁴ Termin dolazi od imena Markiza de Sadea, koji je zbog svojih seksualnih perverzija proveo 32 godine u zatvoru.

⁵ Termin je prvi upotrijebio Kraft Ebing, prema njemačkom književniku Leopold von Sacher Mazoch koji je u svom djelu "Venera u krznu" (opisuje mazohističku vezu stanovitog Serverina i lijepe, slobodoumne udove Wande von Dunajew čiji rob postaje) opisivao ovu vrstu seksualne perverzije.

⁶ Pubertet se kod djevojčica javlja između 10 i 15 godina, dok kod dječaka nešto kasnije, između 12. i 17. godine

PEDOFILIJA

Pedofilija potiče od grčke riječi *paidós* - dijete i *filéo* - volim, ljubim, a predstavlja spolnu nastranost, tj. seksualna sklonost prema djeci istog ili suprotnog spola. Radi se o djeci predpubertetske dobi. Američko udruženje psihijatara u svom Dijagnostičkom i statističkom priručniku za mentalne poremećaje (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorder) iz 1994. godine definira pedofiliju kao čin zamišljenog uključivanja u seksualne aktivnosti s prepuberalnim djetetom kao preferirani ili jedini način doživljavanja seksualnog uzbuđenja. (Modly D., Korajlić N., 2002, str. 441)

Seksualna zlostavljanja djece (pedofilija) definira se kao interaktivni odnos između djeteta do 14 godine i odrasle osobe, kod kojeg je dijete objekt za seksualno zadovoljavanje ili objekt za ispunjavanje seksualnih potreba odrasle osobe. (Joachim Schneider H., 1999, str. 183) Pedofilija je spolna nastranost, seksualna sklonost prema dječacima, odnosno uopće prema djeci istog ili protivnog spola. (Klaić B., 1978 str. 1023) Pedofilija kao aberantan oblik seksualne inverzije u kojem je libidonozni objekt okrenut prema djetetu, krivično sankcionirano djelo, sa vrlo teškim i pogubnim srozavanjem takve nastrane osobe. (Ramljak A., 1999, str. 379). Kako navode Modly, Šuperina, Korajlić, "Pedofil je u pravilu punoljetna osoba koja se uključuje u bilo koju vrstu seksualne aktivnosti s osobama koja se uključuje u bilo koju vrstu seksualne aktivnosti s osobama koje su legalno definirane kao djecu. Pedofile nazivaju i "zlostavljači djece" (eng. Child Molester). (Korajlić N., Muharremi D., 2011, str. 625)

Tradicionalna kriminologija je gledala na pedofiliju kao na nešto što je rijetko. Istovremeno, psihoanaliza je otkrila dječiju seksualnost i seksualnu fantaziju, na osnovu čega se počelo prihvaćati mišljenje kako postoji mnoštvo lažnih optužbi. Počinitelji su najčešće bili neznanici, duševno oboljele i poremećene osobe. Delikti su se većinom pojavljivali u nižim slojevima. Psihičke posljedice prema žrtvi smatrane su nevažnim zbog dječijeg psihičkog fleksibiliteta, tako da se terapijski postupak sa žrtvom nakon proživljenog delikta nije smatrao obaveznim i potrebnim. Recidivizam seksualnih počinitelja držao se niskim. Savremena kriminološka i viktimološka istraživanja temeljito su izmijenila pojavnu sliku seksualnog zlostavljanja djece. Seksualni delikti usmjereni prema djeci često se događaju, nedovoljno su istraženi, teško ih je kontrolisati, a počinitelji su u samo rijetkim slučajevima psihički nemoralni. Posljedice su kod većine djece, nakon viktimizacije znatne i dugotrajne. Zbog toga je tretman žrtve neophodan. Seksualni zlostavljači naginju povratu, a liječenje je vrlo teško i usmjereno na umanjivanju nesocijalnog ponašanja. Pedofilski postupci mogu biti tjelesni, ali i netjelesni. Lakši oblici kontakta bez tjelesnog dodira uključuju: pokazivanje pornografskih slika djetetu; otkrivanje genitalija, masturbiranje pred djetetom, itd. Teži oblici kontakta uključuju tjelesni dodir. To su slijedeći postupci: seksualno dodirivanje i maženje, oralno- genitalni kontakti i analni kontakti, pokušaj silovanja i silovanje. Danas u svijetu postoje dva dobro organizovana oblika pedofilije. Prvi je poznat kao seksualni prstenovi⁷, a drugi kao dječija prostitucija⁸.

⁷ Seksualni prstenovi su najviše rasprostranjeni u zemljama Zapadne Evrope, gdje se djeca vrbuju preko njihovih roditelja ili staratelja ili preko djece koja su već uvedena u takav seks- prsten.

⁸ Sa dječjom prostitucijom povezan je i seks- turizam. Dječja prostitucija i seks- turizam predstavljaju

Za pedofilske aktivnosti sve češće se koristi Internet mreža, što predstavlja poseban problem s obzirom na njen slab nadzor. Pedofili obično posjeduju velike zbirke dječije pornografije, i oni time hrane svoju bolesnu maštu. Pedofili se, kada se radi o dječijoj pornografiji, dijele na tri različita tipa: (Modly D., 1999, str. 111)

- 1) zatvoreni (sakupljač skriva svoju sklonost od očiju javnosti i obično ne uznemirava djecu, on jednostavno vrijedno sakuplja i obogaćuje svoju kolekciju, ali to zadržava samo za sebe);
- 2) izolovani (sakupljač uznemirava djecu i pokazuje svoj materijal žrtvama),
- 3) djelitelj (voli se družiti s drugim pedofilima i uznemirava djecu).

Podaci govore da je dva puta više heteroseksualnih, nego homoseksualnih pedofila. Većina njih se zadržava na nivou raznih fantazija, dok je drugi dio aktivan u nastojanju da ostvari svoje želje. Heteroseksualni pedofili biraju djevojčice od 8 do 10 godina, dok homoseksualni pedofil bira stariji uzrast. Djevojčice su pet puta češće žrtve od dječaka.

Većinom su zlostavljači muškarci i to djeci poznate osobe. Rijetko koriste silu, već nagovaranje i potkupljivanje. Smatra se da su pedofili osobe koje teže povratku u idilu djetinjstva, nalazeći zadovoljstvo u slatkim snovima najranije dobi. Zbog toga im seksualnu punoću ne mogu pružiti drugi, osim djece. (Milosavljević M., 1999, str. 6)

KLASIFIKACIJA PEDOFILA

Burgess, Groht i Holmstrom su 1978. godine napravili tipologiju pedofila, te unutar tipologije naveli podtipove s različitim obilježjima. Tako postoje dva tipa pedofila, a to su:

1. situacijski pedofili,
2. preferencijski pedofili.

Situacijski pedofil

To su osobe koje nemaju stvarni seksualni interes za djecu, ali u određenim životnim situacijama, osobito stresnim, mogu eksperimentirati s djecom. Postoje sljedeće podvrste situacijskih pedofila: (Korajlić N., Muharremi D., 2011, str. 628-629)

- a) Regresivni pedofil se okreće djeci kao objektima seksualnog zadovoljavanja na trenutnoj osnovi. On uspostavlja s odraslima normalne lične i seksualne

kompleksan međunarodni problem. Sam akt dječje prostitucije obuhvata svaki akt primanja, obezbjeđenja ili ponude seksualnih usluga od djece ili podsticanje djece da glume u seksualnim scenama uz naknadu ili nagradu, ili bilo koji drugi akt koji su uključeni u ovaj zločin, čak i uz pristanak djeteta. Bosna i Hercegovina je u cilju borbe protiv ovog oblika seksualnog iskorištavanja djece i unapređenja svog zakonodavstva, 2002. godine ratifikovala Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i pornografiji. Ovo je najznačajniji međunarodni dokument koji se odnosi na prodaju djece, dječju prostituciju i dječju pornografiju.

odnose. Psihološki pod uticajem nekog situacijskog stresa (razvod braka, problemi na radnom mjestu), ovaj tip izvršitelja doživljava dijete kao pseudo odraslu osobu. Često je ovaj tip zlostavljača oženjen i živi sa porodicom. On obično zlostavlja djecu koju ne poznaju. Tako su djeca žrtve situacije (mogućnosti). Iako su žrtve uglavnom djevojčice, mogu biti i dječaci kad su dostupni. Ovaj tip pedofila u pravilu ne mijenjaju prebivalište, zaposleni su, oženjeni i žive normalan porodični život.

- b) Moralno nekritični pedofil zlostavlja sve dostupne osobe, a djeca su samo jedna od kategorija mogućih žrtava. On nema poseban interes za djecu kao seksualne partnere. Ovaj tip pedofila motivisan je seksualnim eksperimen-tiranjem. Upušta se u različite neuobičajene seksualne aktivnosti. U njim mogu uključiti i svoju biološku ili usvojenu djecu.
- c) Neadekvatni ili naivni pedofil pati od nekog oblika mentalnog poremećaja, npr. retardacija, senilnosti i sl., koji ih onemogućava da razlikuju dobro od lošeg u odnosu na seksualne aktivnosti s djecom. Okolina ih smatra čudnim i bizarnim. Često su usamljeni, jer nisu u stanju uspostaviti odgovarajući odnos s drugima. Ovaj tip pedofila ne nanosi žrtvama tjelesne ozljede. Najčešće eksperimentira s djecom neke seksualne aktivnosti kao što su: maženje, držanje u krilu, ljubljenje, ali se ne upušta u spolni odnos (vaginalni, analni, oralni).

Neka tipična obilježja različitih vrsta situacijskih zlostavljača⁹

	Regresivni	Moralno nekritični	Seksualno nekritični	Neadekvatni
Osnovna obilježja	Loše vještine suočavanja s problemima	Koristi ljude	Seksualno eksperimentiranje	Socijalna neprilagođenost
Motivacija	Supstitucija	Zašto ne?	Dosada	Nesigurnost i znatiželja
Odabir žrtve	Dostupnost	Ranjivost	Novo i različito	Neprijeteće
Modus operandi	Prinuda	Mamljenje, sila ili manipulacija	Uključivanje u postojeće aktivnosti	Eksploatacija veličine, prednost
Pornografske kolekcije	Moguće	Detektivski magazini	Vrlo vjerovatno	Vjerovatno

Tabela 1.

Preferencijski pedofil

Ovo je vrlo opasan tip pedofila, jer percipiraju djecu kao izvor užitka. Oni preferiraju djecu kao partnera u postizanju seksualnog zadovoljavanja.

- a) Sadistički pedofil je tip pedofila koji je razvio značajnu povezanost između seksualnog zadovoljavanja i fatalnog napada, jer napad ovih pedofila uvijek završava smrću žrtve. Oni biraju kao žrtve djecu koju ne poznaju. Oni

⁹ Milosavljević M., 1999; 104

se prikradaju žrtvama, a rijetko ih zavode. Često nasilno otimaju djecu na mjestima gdje se djeca okupljaju. Slijedi nanošenje boli i na kraju usmrćenje. Ovaj tip pedofila ne poznaje ljubav prema djeci na tradicionalan način. Njih jedino interesira nanošenje boli i usmrćivanje žrtve, nad kojima osjećaju veliku nadmoć. Nerijetko nakon usmrćivanja sakate žrtve, pa čak i dok su žive. Ako su žrtve dječaci mogu im odrezati penis i staviti u usta ili anus. Kad je riječ o djevojčicama, koje su također brutalno napadnute, fizičko nasilje je posebno usmjereno na genitalije. Delikte unaprijed planiraju i ritualiziraju. (Korajlić N., Muharremi D., 2011, str. 627)

- b) Zavodnički pedofil- on mami djecu pažnjom, darovima, privlačnošću, itd. Oni se mogu djetetu udvarati duže vrijeme, čak nekolicini djece istovremeno. Oni traže pažnju od djece. Ovaj tip izvršitelja nije prošao razvojnu fazu u kojoj, kao dijete smatra drugu djecu atraktivnom i poželjnom. On je postao fiksiran na rani stadij psihoseksualnog razvoja. Za razliku od regresivnog tipa pedofila, ovom tipu pedofila na treba nikakav prethodni povod za seksualno zlostavljanje djece, njihov interes za djecu je stalan i kompulzivan.
- c) Fiksirani pedofil je tip pedofila koji ima vrlo malo ili uopće nema nikakvih aktivnosti s vršnjacima, a uglavnom je riječ o samcima i smatraju ih nezrelim. Ovaj tip pedofila se osjeća neugodno u društvu drugih odraslih osoba. On odabire djecu kao seksualne objekte, jer su djeca manje zahtjevnna, pogodnija za dominaciju i manje kritična prema aktivnostima kojima su podvrgnuta. On nema namjeru fizički ozlijediti dijete. Djetetu kupuje darove kao sredstvo mamljenja i na taj način polako postaje blizak s djetetom. Običava primjenjivati oralno- genitalni sex, a stvarni spolni odnos se događa nakon dosta vremena.

Neka tipična obilježja različitih vrsta preferencijskih zlostavljača ¹⁰

Obilježje	Nezreli izvršilac	Regresivni izvršilac	Sadistički izvršilac	Fiksirani izvršilac
Opasan za dijete	NE	NE	DA	NE
Agresivna ličnost	NE	NE	DA	NE
Antisocijalna ličnost	NE	NE	DA	NE
Seksualna preferenca djeca	NE	DA	DA	DA
Nepoznato dijete	NE	NE	DA	NE
Snošaj	NE	DA	DA	NE
Prikradanje iz susjedstva	DA	NE	NE	NE
Otmica	NE	NE	DA	NE
Korištenje kompjutera	NE	NE	DA	DA
Veći broj žrtava	NE	NE	DA	DA
Namjera fatalnog nasilja	NE	NE	DA	NE
Upotreba zavođenja	NE	DA	NE	DA

Tabela 2.

¹⁰ Milosavljević M., 1999; 110

Eksploativni pedofil

Vremenom je navedenoj tipologiji dodan i treći tip pedofila, a to je eksploativni tip pedofila.

Ovaj tip pedofila traži djecu primarno za zadovoljenje svojih seksualnih potreba. On iskorištava djetetovu slabost na bilo koji način na koji može, i koristi se raznim strategijama i trikovima kako bi ih pridobio. Obično ne poznaje svoju žrtvu i uglavnom je nastoji izolirati od drugih i iz njezinog obiteljskog okruženja. Žrtvu vidi jedino kao seksualni objekt. Ovaj tip pedofila u pravilu ima dugu povijest kriminalnog ili antisocijalnog ponašanja. Vrlo je neugodan u društvu i često ga oni koji ga poznaju izbjegavaju. Vrlo je impulzivan, iritabilan i sklon naglim promjenama raspoloženja. (Korajlić N.; Muharremi D., 2011, str. 629)

KATEGORIJE PEDOFILA I NJIHOVE OSOBINE

Stručnjaci pedofile svrstavaju u nekoliko kategorija, tako da razlikujemo heteroseksualne, homoseksualne i biseksualne. Nekoliko je istraživanja pokazalo da čak 5% sveukupne populacije čovječanstva ima pedofilne maštarije, a to pokazuje i raširenost dječije pornografije, te trgovina djecom. Psiholozi tvrde kako pedofili najčešće imaju narcističke i antisocijalne karakteristike, te da im manjka empatije prema žrtvama.

Zlostavljač djece je na televiziji često prikazan kao “prljavi starac“. Međutim, statistički podaci daju u potpunosti drugačiju sliku, sliku koja je u stvarnosti mnogo učestalija. (Charles E. O’Hara, Gregory L. O’Hara, 2003, str. 388-389)

- 1) **Spol.** Većina zlostavljača djece su muškarci, dok žene rijetko kad izvrše ovo djelo.
- 2) **Godine.** Iako zlostavljači djece mogu biti bilo koje dobi- starosti, od tinejdžera do starih ljudi, većina uhapšenih počinitelja ima ispod 35 godina.
- 3) **Inteligencija.** Inače, koeficijent inteligencije kod napadača je normalan. Ludilo ili mentalna retardacija nije više zastupljena, nego što je u općoj populaciji.
- 4) **Zapošljenje.** Pedofili mogu biti zaposleni na raznim mjestima i to kao osobe koje obavljaju različite poslove. Međutim, većina pedofila će tražiti zaposlenje i volontirati u organizacijama za mlade, samo da bi bili bliže i u većem kontaktu sa djecom.
- 5) **Poznanstvo sa žrtvom.** U većini slučajeva pedofil je svojoj okolini poznat kao tih i fin susjed, dobar sa djecom, itd. Inače je jako dobar prijatelj susjedi- ma koji imaju djecu, ali onog spola i godina koje njih zanimaju. Može proširiti svoj krug poznanika, postajući član tajnih časopisa dječije pornografije. Ono sadrži adrese pedofila sa kojima se može dopisivati i biti u kontaktu.

- 6) **Izbor žrtve.** Zlostavljača djece može privući samo djevojčica, samo dječak ili oboje. No, u većini slučajeva djevojčice su žrtve. One su posebno ranjive u disfunkcionalnoj porodici, gdje može postati zlostavljana od strane oca, očuha ili starijeg brata.
- 7) **Seksualna orijentacija.** Većina seksualnih napadača su heteroseksualci. Oko polovine napadača će se oženiti. Često će nastaviti incestne radnje sa sinom ili kćerkom, dok održavaju normalan odnos sa svojim ženama. Ostala polovina su pravi pedofili, odnosno, seksualno ih privlače djevojčice, dječake ili oboje, dok nemaju želje za odnose sa odraslim. Muškarci postaju pedofili, ne zbog nedostatka prilika za seksualne kontakte sa odraslima, već zbog nemogućnosti izbora. Interesantna opservacija je da pedofile koje privlače dječaci će često postati heteroseksualci u svom odraslom razdoblju, ili će možda odbaciti sve seksualne aktivnosti sa odraslim muškarcima.

ISTRAŽIVANJA O PEDOFILIJU

U prošlosti su mnogi stručnjaci mislili da pedofilija proizilazi iz psiholoških uticaja u ranoj fazi života, ali sada stručnjaci smatraju da je to duboko ukorijenjena predispozicija koja se ne mijenja.

Znanstvenici u centru Toronta otkrili su niz asocijacija koje ukazuju da pedofilija ima biološke korijene. Među uvjerljivije nalaze ubraja se i činjenica da je 30% pedofila ljevoruko ili obostrano, trostruko od opšte stope, jer ruka koja dominira je uspostavljena kroz kombinaciju genetike i okoline utrobe. Znanstvenici ove asocijacije vide kao snažan pokazatelj da je nešto drugačije oko pedofila na rođenju. Istraživači su također utvrdili da su pedofili skoro milimetar kraći u prosjeku od ne-pedofila i zaostaju u prosječnom IQ je za 10 poena - otkrića koja su u skladu sa razvojnim problemima, bilo prije rođenja ili u djetinjstvu.

Pedofilija posljedica moždanog poremećaja

Prema istraživanju Centra za bolesti zavisnosti i mentalno zdravlje (CAMH)¹¹, pedofilija je najvjerovatnije uzrokovana lošim vezama u mozgu. U istraživanju, u kojem je učestvovalo ukupno 127 muškaraca, su primijenjene magnetna rezonanca i sofisticirane računarske analize kako bi se uporedile grupe pedofila sa grupama kriminalaca čiji zločini nisu bili seksualne prirode. Ustanovljeno je da pedofili imaju znatno manje "bijeje mase", supstance odgovorne za povezivanje različitih dijelova mozga. Ovo otkriće, objavljeno u Časopisu za psihijatrijska istraživanja, u suprotnosti je sa široko prihvaćenim vjerovanjem da je pedofilija posljedica rane traume i zlostavljanja u djetinjstvu, te predstavlja do sada najjači

¹¹ <http://www.latimes.com/> (27.08.2013.)

dokaz da je pedofilija manifestacija poremećaja u razvoju mozga. Prethodna istraživanja istog tima naučnika su dala značajne sugestije ka ovom zaključku. Pedofili imaju niži IQ, tri puta veću vjerojatnoću da su ljevoruki, a čak su i nižeg rasta od onih koji nisu pedofili.

Psiholog James Cantor iz CAMH kaže da: “Nijedan nalaz is ovog istraživanja nije u prilog nekog tvrdjenja da pedofili ne treba da budu krivično odgovorni za svoja nedjela. Nemogućnost odabira normalnog seksualnog interesovanja ne znači da ne možete da birate šta ćete činiti”. Nalazi istraživanja upućuju i na neophodnost posvećivanja veće pažnje načinu na koji mozak upravlja seksualnim interesovanjima.

Ono na čemu James Cantor ustrajava je to da uzroci pedofilije leže u biološkom faktoru. U izjavi za The Daily Beast je rekao: “Bez obzira na lanac događaja koji vodi do pedofilije, prva karika u tom lancu je, čini se, prije rođenja“. Uzrok se može naći u procesu “majke- stres, dok je majka još uvijek trudna, ili kombinacija majke- stres ili loša prehrana, stres ili domaćinstvo u djetinjstvu“. Ako se uzme jedan od tih sastojaka, može se razbiti lanac i razumjeti cijeli sistem koji se završava u pedofiliju.

Zahvaljujući identifikaciji pedofilije putem MRI i IQ studija, mnogi stručnjaci kažu da je to mentalna bolest i, baš kao i kliničke depresije ili bipolarnog poremećaja, može se tretirati i možda jednog dana izliječiti.

Razbijanje mitova o pedofilima

Kada se govori o pedofilima uvijek se nameće jedno pitanje: “Razlikuju li se pedofili od ostale populacije”? Ukoliko se gledaju socijalne ili demografske karakteristike, sa sigurnošću se može reći da se pedofili ne razlikuju od ostale populacije, oni mogu biti bilo kojeg zanimanja, obrazovanja, socioekonomskog statusa, vjere i nacionalnosti.

Na osnovu izdvojenog profila osoba i karaktera pedofila pokazalo da su počinitelji seksualnih delikata na štetu djeteta najčešće muškarci 90%-tnim udjelom, pa prema tome čine glavninu počinitelja, iako i žene sve češće čine ovaj delikt. Počinitelji su najčešće između dvadesetšeste i četrdesete godine, dok je udio maloljetnih počinitelja 11,6%. (Burger, E., Reiter, K., 1993, str. 104) Rezultati jednog od najbrojnijih istraživanja provedenog na pedofilima koji su priznali počinjeno krivično djelo, pokazali su u čemu se razlikuju pedofili od ostale populacije. U djetinjstvu pedofila bila je prisutna visoka razina obiteljske i roditeljske patologije, uključujući nasilje, iskustvo psihičke i fizičke zlostave, zanemarivanja, te seksualno zlostavljanje. Polovicu od svih počinitelja seksualno su zlostavljali, trećina ih je bila fizički zlostavljana, a 1/5 do 2/5 svih počinitelja bila je i fizički i seksualno zlostavljana. (Lang, R.A., Langevin, R., 1991, str. 61- 67) Većina počinitelja i žrtava (oko 70-90%) poznaju se od prije. Počinitelji su velikim dijelom članovi obitelji (otac, djed, skrbnik, očuh, majčin ljubavnik), rođaci (ujak, stric), susjedi, podstanari, prijatelji obitelji, dadilje, odnosno osobe zadužene za odgoj i obrazovanje (nastavnik, svećanik, liječnik). U usporedbi sa prijateljima i znancima, stranci koji djetetu prilaze na igralištu u parku

ili u osobnom automobilu, čine svega 10- 30% počinitelja. (Finkelhor, D., Hotaling, I.A., Lewis, C., Smith, C., 1995, str. 14, 19-28) Mnoga su istraživanja pokazala da su počinitelji seksualnih delikata na štetu djece na neki način društveno deficitarni, imaju mali broj prijatelja i uopće mali broj socijalnih kontakata.

Posebno pate od nedostatka socijalne vještine, pokazuju visoku razinu povučeno-
sti, nedostaje im sposobnost procjenjivanja, a imaju i nisku razinu samopouzdanja. Pokazalo se da su počinitelji koji seksualno zlostavljaju djecu emocionalno nezrele osobe, pojedincu, čije ponašanje služi kao kompenzacija za njegovu ili njezinu relativnu bespomoćnost u zadovoljavanju vlastitih bio-psiho-socijalnih životnih zahtjeva. Djeca koja su manje zahtjeva i lakša za kontrolisanje služe im u namjeri da zadovolje svoju potrebu za intimnošću, za prepoznavanjem, prihvaćanjem, potvrđivanjem, povezanošću, moći i kontrolom.

Mitovi i činjenice o seksualnom zlostavljanju¹²

MITOVI	ČINJENICE
Zlostavljači su djeci nepoznati ljudi	80- 90% zlostavljača su djeci poznate osobe
Seksualno se zlostavljani tinejdžeri koji sebe znaju zaštititi	Seksualno su zlostavljana djeca svih dobnih skupina, preko 1/3 žrtava su djeca do 5 godina
Djeca često lažu o seksualnom zlostavljanju	Djeca najčešće nemaju iskustva ni vokabular da bi točno opisali seksualnu aktivnost odraslih; ne lažu s namjerom da si stvore problem
Incestuozni zlostavljači zlostavljaju djecu samo u vlastitoj obitelji	Ispitivanja pokazuju da 50% incestuoznih zlostavljača zlostavljaju djecu i izvan svojih obitelji
Ako zlostavljač ne koristi silu, znači da je dijete dobrovoljno sudjelovalo u seksualnoj aktivnosti	Zlostavljač koriste verbalne prijetnje kako bi dijete naveo na seksualnu aktivnost, dijete nije us tanju dati zreli pristanak na seksualnu aktivnost
Seksualni zlostavljači su mentalno poremećeni, homoseksualni ili mentalno retardirani	Većina seksualnih zlostavljača funkcionira izvanredno u mnogim područjima života, heteroseksualci su i normalnog intelektualnog mehanizma
Svi zlostavljači su muškarci	Zlostavljači su oba spola
Zlostavljači su bijelci, srednje klase, urednog IQ-a	Zlostavljači dolaze iz svih klasa, svih rasa i svih IQ-a
Zlostavljanje je motivirano seksualnom potrebom	Seks nije primarna motivacija zlostavljanja, već agresija i izražavanje moći
Zlostavljanje je najčešće iznenadno	Zlostavljanje je planirano
Seksualno zlostavljačko ponašanje prestaje sazrijevanjem	Podaci govore da 50% adolescenata zlostavljača postaju odrasli zlostavljači

Tabela 3.

¹² Kozarić- Kovačević, D., 2001; 91-94

PRIPREMNE RADNJE PEDOFILA

Potrebno je praviti razliku između tri oblika seksualnog zlostavljanja¹³: 1. zlostavljanje bez kontakta (pokazivanje pornografskih slika, spolnih organa, masturbiranje pred djetetom); 2. seksualno maltretiranje koje podrazumijeva čitav niz deliktih radnji koje su na štetu djeteta, a obuhvataju i tjelesni kontakt (različiti oblici spolnog dodirivanja, npr. bludne radnje), 3. najteži oblik seksualnog iskorištavanja kada dođe do vaginalnog ili analnog spolnog odnosa (obljuba). (Ward T., Hudson S.M., Marshall W. L, Seigret R., 1995, str. 320)

Dakle, koje krivično djelo će počinitelj počiniti na štetu djeteta ovisi o njegovom seksualnom opredjeljenju i tipu pedofila.

Pripreme radnje se odnose na procese i strategije koje zlostavljači koriste da izaberu ciljano dijete, da stvore šansu da se povežu i ostvare seksualni čin, plan da dijete pruži što manji otpor i da ubijedi ili ucjeni dijete da ne oda njihovu "malu tajnu". Pet studija koje su istraživale pripreme radnje pedofila otkrile su zapanjujuće sličnosti strategija koje koriste i koje su dio pozitivnog aspekta normalnog odnosa odrasli-dijete bez zloupotrebe. Za većinu pedofila je otkriveno da su radili sami sa individualnom djecom. Zlostavljači djece su preferirali svoju vlastitu djecu ili lijepu, mladu, malu, tihu, povjerljivu, usamljenu djecu kojima je nedostajalo samopouzdanja i koja su fizički sama ili iz rasturenih porodica. Pedofili su često posjećivali mjesta gdje su djeca najviše išla, kao što su: škole, šoping centri, zabavni parkovi i igrališta, gdje su odabirali dijete koje im se sviđa. Kao primarno sredstvo za uspostavljanje seksualnog kontakta, prijavljeni su slučajni dodiri i dječije igre koje postanu pojačano seksualne; uspostava povjerenja kroz prijateljstvo; otvoreni pristup; pokazivanje žrtvama pornografskog materijala za odrasle; nagrade i slatkiši; ispravljanje moralnih standarda; prijetnje; strah i fizička sila. U jednoj studiji od pedofila je zatraženo da sačini strategijski model o tome kako napastovati dijete. Odgovori su uključivali: upotrebu pornografije; zadiranje u privatnost; sažaljenje; komplimenti; slučajni dodiri; birati djecu sa porodičnim problemima; prijateljski nastupi; koristiti ljubav kao mamac; podržavati roditelje; obmanjivanje djeteta kao da ima izbor, te promoviranje straha i uvjerenja djeteta da ništa nije pogrešno. Procjena rizika je bio drugi bitan faktor kod odlučivanja da li ili ne silovati određeno dijete.

Najčešći način na koji su počinitelji pridobijali djecu je podmićivanje, rijetko se radilo o prijetnji. U skladu sa izjavama počinitelja nanošenje fizičkih ozljeda relativno je rijetko. Najčešće zlostavljaju jedno dijete, iako ima slučajeva kada istodobno zlostavljaju više djece. U istraživanju koje je provedeno u zatvoru u Ohaju, SAD, i na osnovu izjava počinitelja došlo se do rezultata da se prosječno zlostavljaju tri dječaka, a dvije djevojčice. Počinitelji su nastojali doći do onog djeteta koje je imalo

¹³ **Seksualno zlostavljanje djeteta** može se opisati kao svaka seksualna aktivnost ili ponašanje koje može **emocionalno ili fizički** ozlijediti dijete, te svaka seksualna aktivnost ili ponašanje kojim se iskorištava dijete radi zadovoljenja seksualnih ili emocionalnih potreba druge osobe. (<http://sezamweb.net/hr/seksualno-zlostavljanje-i-incest/>- 23.08.2013.)

sve one osobine koje su oni preferirali. Tu se pokazala velika razlika od počinitelja do počinitelja. Dvije petine počinitelja naveli su djecu koju odgajaju samohrani roditelji. (Budín L.E., Johnson C.F., 1991, str. 78)

Karakteristično je to da su počinitelji polovicu svojih žrtava pronalazili u blizini svoje kuće, trećinu u susjedstvu, petinu na obiteljskim zabavama i osminu na dječjim igralištima. Samo je petina zlostavljanih žrtava pronađena daleko od kuće počinitelja. (Budín L.E., Johnson, C.F., 1991, str. 77-78) U procesu zavođenja 90% slučajeva povjerenje djeteta zadobiveno je prijateljstvom. Ostali načini zavođenja uključuju igranje 55%, davanje novca 45% i biranje djece koja su ranije bila zlostavljana od drugih zlostavljača. Vidljivi darovi poput igračkaka, slatkiša, cigareta, piva i droge puno su rjeđi, nisu uobičajni. Manje od četvrtine izjavilo je da su primjenjivali prijetnju kako bi dijete potakli i na suradnju i na šutnju. Oni koji su koristili prijetnju najčešće su prijetili batinama, iako manje od 50%. Navedene su i prijetnje uništavanja voljenih stvari i članova obitelji te prijetnje samoj žrtvi i noževima i oružjem (pištoljima).

Na programu za liječenje pedofila u Seattlu, muškarci koji su uglavnom imali iskustvo u zlostavljanju prosječno 7 žrtava, iako je raspon žrtava bio od 1 do 40, zatražili su od njih da napišu "priručnik" o tome kako seksualno zlostavljati dijete. Među primjerima koje su naveli bili su i ovi: (Conte J.R., Wolf S., Smith T., 1989, str. 293-301)

- a) Kada dijete dovedete u kuću imajte pornografske časopise koji će vam biti razbacani po kući. Pričajte o seksu i gledajte reakciju djeteta. Kada otiđe spavati provirite kroz vrata njegove spavaće sobe. Ponašajte se kao da je to sve normalno i prirodno. Budite osjećajni i dajte mu puno komplimenata. Slučajno ga dotaknite.
- b) Budite prijatelji s nekim u čijoj blizini se nalaze djeca koja imaju problem s alkoholom i drogama. Zatim s nekim tko ima čvrstu kontrolu nad djecom, koja će biti oštro kažnjena ako se loše ponašaju. Takvoj djecu uvijek možete pružiti posebnu pažnju.

Djeca će biti oduševljena time i vrlo lahko će pasti pod vašu kontrolu i moći ćete njima manipulirati. Također možete iskoristi povjerenje roditelja i biti dadilja. Bit ćete sami s djetetom.

Nakon što pronađu potencijalnu žrtvu, većina počinitelja pomisli na to da će biti uhvaćeni, tako da taj strah utiče na njihovu odluku kada i kako počiniti krivično djelo: "Birao sam žrtve za koje sam smatrao da me neće prijaviti." Dosta počinitelja opisalo je kako su uspostavili vezu s djetetom prije nego su započeli spolni odnos: "Prvo smo se igrali, zatim pričali, ja sam pružao neizmjereno puno pažnje. Ono što je važno je navesti dijete da se osjeća sigurno pričajući sa mnom. Onda bi počeo na različite načine dodirivati ga po leđima i glavi. Važno je provjeriti na šta je sve dijete spremno prije nego se povuče." (Burger E., Reiter K., 1993, str. 300)

ZNAKOVI KOJI UPUĆUJU NA SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE DJECE

Znakove koji upućuju na seksualno zlostavljanje, možemo podijeliti u dvije grupe: fizičke i bihevioralne.

Fizički pokazatelji seksualnog zlostavljanja uključuju poteškoće pri uriniranju i iritaciju, modrice, poderotine oko genitalija i/ili rektalnog područja. Venerične bolesti i trudnoća, naročito u dobi prije 13 godina, su takođe pokazatelji. (Korajlić N., Muharremi D., 2011, str. 621) Postoje još neki fizički pokazatelji seksualnog zlostavljanja u koje spadaju: otežano hodanje ili sjedenje; osjećaj gušenja; česte psihosomatske smetnje, glavobolje, bolovi u trbuhu; svrbež u genitalnom području; ozljede na grudima i bradavicama; iznenadno gubljenje ili dobivanje na tjelesnoj težini i dr.

Bihevioralni pokazatelji seksualnog zlostavljanja mogu uključivati nedostatak želje da se dijete presvuče za časove fizičke aktivnosti ili da u njima učestvuje; povlačenje, fantaziranje, ili infantilno ponašanje; bizarno seksualno ponašanje, seksualna sofisticiranost neadekvatna za dječiji uzrast, ili neobično ponašanje ili znanje o seksu; loši odnosi sa vršnjacima; delinkvencija ili bježanje od kuće; i izvještaji da je dijete bilo seksualno napadnuto. (Korajlić N., Muharremi D., 2011, str. 621)

ZAKLJUČAK

S obzirom na činjenicu da među svim krivičnim djelima na štetu djece seksualno zlostavljanje ima najveću tamnu brojku kriminaliteta, smatra se da su djeca najmanje zaštićena upravo od te vrste zlostavljanja. Razlozi tako velikog broja neotkrivenih slučajeva mogu biti sljedeći: a) zlostavljano dijete se, pod prijetnjom počinitelja boji priznati roditeljima ili drugoj osobi što mu se dogodilo; b) ponekad je dijete premalo da bi shvatilo značenje samog čina, pa o njima ne govori; c) roditelji se srame prijaviti da se njihovom djetetu tako nešto iz uvjerenja da će dijete doživjeti još teže traume, a počinitelj možda neće biti uhvaćen i kažnjen; d) najviše slučajeva seksualnog zlostavljanja djece događa se u samoj porodici djeteta, a stručnjaci nemaju pristup intimnom području porodice koja zadržava pravo na privatnost.

Pet je glavnih načina na koje je moguće otkriti je li dijete seksualno zlostavljano: a) kroz spontani razgovor sa djetetom; b) kroz poremećaje, odnosno promjene u ponašanju djeteta; c) kroz tjelesne znakove i simptome djeteta; d) prilikom istrage o drugim oblicima zlostavljanja ili zanemarivanja djeteta; e) kroz sumnju roditelja, rodbine ili drugih odraslih osoba. (Sladović Franz B., 2002, str. 2) Zbog svih poteškoća vezanih za otkrivanje seksualnog zlostavljanja važno je da stručnjaci koji dolaze u profesionalni dodir s djecom budu upućeni u znakove i simptome seksualnog zlostavljanja djece, odnosno u neposredne posljedice koje ono ima na dijete kako bi što prije reagirali.

Kada su u pitanju počinitelji ovakvih krivičnih djela, to jest pedofili, mogu se u potpunosti odbaciti priče da su to prljavi starci koji vrebaju djecu u vrtićima i par-

kovima. Dokazno je da su to u većini slučajeva “obični” ljudi, da počinitelji mogu biti i žene i muškarci, da su normalnog IQ-a, da su zaposleni na raznim mjestima, da žrtvu u većini slučajeva dobro poznaju i da su to ljudi na koje se nikada ne bi posumnjalo da bi mogli tako nešto učiniti. Veoma je mali broj počinitelja koji imaju neki oblik retardacije, nizak IQ-u i da su i sami u djetinjstvu bili žrtva nekog oblika seksualnog nasilja. Kada su u pitanju preventivne mjere za sprečavanje seksualne eksploatacije djece, može se reći da postoji veliki broj tih mjera.

Treba naglasiti da preventivne mjere djeca najbolje razumiju i pamte kada im roditelji objašnjavaju, ali ništa manje nisu važne ni objašnjenja i upozoravanja od strane vaspitača u vrtićima i nastavnika u školama.

Neke od preventivnih mjera koje djeca trebaju znati su: ako su na javnom mjestu, a odvojili su se od roditelja, ne trebaju lutati unaokolo tražeći ih. Trebaju otići do stražarnice ili ureda za sigurnost ili službe za “Gubljenje-pronalazjenje” i odmah reći nadležnoj osobi da su izgubili mamu ili tatu i da trebate pomoć da ih pronađete; ne trebaju ići u auto ili bilo gdje, sa bilo kojom osobom, osim ako nisu dobili dopuštenje od roditelja; ako ih neko prati pješice ili autom, trebaju se odmaknuti se od njega ili nje. Ne trebaju se približavati autu da razgovaraju sa ljudima koji su u njemu; ako neko pokuša da ih odvede bilo gdje, trebaju se brzo udaljiti od njega (ili nje); pokušati koristiti “sistem prijatelja” i nikada da ne idu sami; uvijek pitati roditelje za dozvolu da idete van dvorišta ili mjesta gdje se igrate, kada idete kod nekoga kući; nikada ne stopirati i ne voziti se kući s nekim, osim ako su roditelji rekli da možete; ako neko bude želio da uzme njihovu sliku, trebaju reći NE i reći roditeljima ili učitelju; niko ih ne treba dodirivati po dijelovima tijela ispod kupaćeg kostima, itd.

Preventivne mjere koje se preporučuju roditeljima su: uvijek treba znati gdje se djeca nalaze, biti blizak i upoznati se sa njihovim prijateljima kao i sa dnevnim aktivnostima.; biti osjetljiv prema promjenama u ponašanju djece; biti oprezni i spremni na mladu ili odraslu osobu koja će pokloniti neuobičajenu količinu pažnje vašoj djeci ili će im davati neodgovarajuće ili skupocjene poklone; učiti djecu da vjeruju svojim osjećanjima i uvjerite ih da su u pravu kada kažu NE onome za što osjete da nije u redu; pokušati uvijek imati zdravu komunikaciju sa djecom, tako da vam se mogu obratiti ako ih nešto muči. Zaključak ne bi bio potpun, a da se ne spomene jedan od najvećih problem modernog doba, u kojem se djeca najveće žrtve. Naime, pedofili se u forumima (chat rooms) djeci u početku predstavljaju kao njihovi vršnjaci, šalju im viceve i šale kako bi dijete potaknuli na otvoreniji razgovor, a kako se razgovori nastavljaju i stepen povjerenja između njih i djece raste. Uskoro traže i susret. Ispituju ih o mjestu prebivališta i adresi, roditeljima, školi koju pohađaju, a traže sve one informacije koje im se čine korisnim da bi mogli prići što bliže toj djeci. Navode ih na razgovor o seksu kroz šalu, a potom od njih traže fotografije ili nagovaraju djecu na fotografiranje provokativnih scena. Nerijetko, pedofili im šalju pornografske slike kako bi ih uvjerali da je to sasvim uobičajeno i da bi trebali i oni probati isto. Nažalost, djeca često nisu u stanju ocijeniti ko su osobe s kojima kontaktiraju tako

da oni neoprezniji lahko odaju svoje lične podatke koji ih poslije mogu dovesti u situaciju da postanu žrtve. Na sreću, Bosna i Hercegovina je poduzela korake kako bi u što većem broju spriječila ovaj način iskorištavanja djece.

Tako je, usvojila i ratifikovala Konvenciju o cyber kriminalu¹⁴, prilagodivši je svojim zakonskim okvirima, koji zabranjuje proizvodnju, nuđenje, distribuiranje, pribavljanje i posjedovanje dječije pornografije u informatičkom sistemu ili na mediju za pohranu informatičkih podataka. No, pored zakona, ključni faktor u zaštiti djece od ovog sve rastućeg oblika seksualnog iskorištavanja čine roditelji. Roditelji trebaju usmjeriti pažnju o dostupnosti Internet stranica djetetu, tj. stranice koje dijete posjećuje, da li ima svoj profil na nekim društvenim stranicama (npr. FACEBOOK-u, TWITTER-u), ko su im prijatelji na tim profilima, itd. Dakle, može se reći da pored države koja igra važnu ulogu u prevenciji od bilo kojeg oblika seksualno iskorištavanja djeteta, najvažniju ulogu imaju roditelji koji trebaju poduzeti različite mjere prevencije, kako bi zaštitili svoju djecu.

Može se reći da upotpunjenju i zaokruženju teme ovog rada najbolje odgovaraju riječi Gabriela Mistrala: "Krivi smo za mnoge propuste i pogreške, ali naš je najveći zločin zlostavljanje djece, negiranje temelja života. Mnoge stvari mogu čekati, ali djeca ne mogu. Njima ne možemo odgovoriti sutra, oni traže danas".

Literatura

1. Budin, L.E., Johnson, C.F., (1991), Sex abuse prevention programs: offenders attitudes about their efficacy; Child Abuse and Neglect
2. Burger, E., Reiter, K., (1993), Seksualno zlostavljanje djece i mladeži, Stuttgart, Berlin
3. Conte, J.R., Wolf, S., Smith, T., (1989), What sexual offenders tell us about prevention strategies, Child Abuse and Neglect
4. Finkelhor, D., Hotaling, I.A., Lewis, C., Smith, C., (1995), Sexual Abuse in a National Survey of Adult Men and Women, Prevalence, Characteristics and Risk Factor. U: Child Abuse and Neglect
5. Gebeth, V., (1996), Partucal homicide Investigation, 3rd edn., New York, CRS Press
6. Klaić, B., (1978), Riječnik stranih riječi, Zagreb
7. Kozarić- Kovačević, D., (2001), Medicinski i pravni mehanizmi za zaštitu od zloporabe sredstva ovisnosti i zlostavljanja, Odjel za psihijatriju i Nacionalni centar za psihotraumumu u suradnji sa UNICEF, Ured za Hrvatsku,, Zagreb

¹⁴ Konvenciju o cyber kriminalu Vijeća Evrope Bosna i Hercegovina je zajedno s Pratećim protokolom potpisala 09.02.2005. godine, ratificirala 19.05.2006. godine, a isti su stupili na snagu 01.09.2006. godine. (Analiza kapaciteta, procedura i nedostataka u sistemu zaštite djece od dječije pornografije u Bosni i Hercegovini, Preporuke za razvoj modela u borbi protiv dječije pornografije u Bosni i Hercegovini, 2008)

8. Korajlić, N., Muharremi, D., (2011), Heuristička kriminalistika, Travnik: Univerzitet
9. Kron, L., (1989), Psihološka tumačenja i istraživanja ličnosti sekularnih prestupnika, Beograd, JRKK
10. Lang, R.A., Langevin, R., (1991), Parent-child relations in offenders who commit violent sexual crimes against children, Behavioral Sciences and the Law
11. Loga, S., (1999), Sudska psihopatologija, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo
12. Modly, D., (1999), Krivična djela protiv dostojanstva osobe i morala na štetu djece i maloljetnika- uloga stvarnih dokaza, Interno izdanje, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo
13. Milosavljević, M., (1999.), Seksualno zlostavljanje djece, Sarajevo: Forum demokratske alternative BiH: Heinrich Boll Stiftung, Regionalni ured Sarajevo
14. Modly, D., Korajlić, N., (2002), Kriminalistički riječnik, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj
15. O'Hara, C.E., O'Hara, G.L., (2003), Fundamentals of criminal investigation, Seventh edition
16. Radojčić, B., (1977), Psihopatologija, Beograd- Zagreb, Medicinska knjiga
17. Ramljak, A., (1999), Medicinska kriminalistika, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo
18. Ramljak, A., Petrović. B., (2005), Viktimološki pojmovnik, Sarajevo : Udruženje/Udruga diplomiranih kriminalista u Bosni i Hercegovini
19. Schnelder, H., J., (1999), Seksualna zaporaba djece- nova viktimološka i kriminološka saznanja, Split
20. Sladović- Franz, B., (2002), Početni intervju s djetetom u slučajevima sumnje na seksualno zlostavljanje, Stručni članak, Studijski centar socijalnog rada, Zagreb
21. Ward, T., Hudson, S.M., Marshall, W.L, Seigret, R., (1995), Attachment style and intimacy deficit in sex offenders, Sexual Abuse, A Journal of Research and Treatment 7

Abstract

Contrary to popular belief, not all sex offenders that target children are pedophiles, and not all pedophiles are offenders of sexual delicts. Pedophilia is a sexual disorder that is, until the last few years more and more the focus of experts, which contributed to more intensive research. In the identification of causes of pedophilia lately discusses specific changes in the brain in these individuals. United States, as the country with the highest number of sexual offenses committed against children, large funds are invested in order to find the cause of pedophilia, as well as treatments. In line with the efforts that have been invested to obtain such results, this paper focuses on the integration of all existing information about pedophilia, which starts up, unfortunately, in the territory of Bosnia and Herzegovina to be all actual. The paper next to the definition of pedophilia, classification and categorization of pedophiles, their features, will be presented the latest results of research on the causes of this appearance, as well as the preparatory activities of pedophiles, signs pointing to child sexual abuse and prevention measures that you should be familiar with both children and parents.

Key words: *Sexual perversion, pedophilia, preventive measures*

Dr. sc. Malin Akerstrom

BETRAYAL AND BETRAYERS

IZDAJA I IZDAJNICI: SOCIOLOGIJA IZDAJE

Dr. sc. Azra Adžajlić-Dedović

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu

Malin Akerstrom profesorica je sociologije na Univerzitetu Lund u Švedskoj, sa posebnim interesom za formalne i neformalne oblike socijalne kontrole nasilja predstavljene u njenom doktorskom radu kroz tretman zatvorenika i nasilje u zatvorima. Ona je također članica Švedskog savjeta za prevenciju zločina, a bila i je gostujući profesor na Univerzitetu Kalifornija (USA). Pri tome, u naučnom fokusu Malin Akerstrom u kontinuitetu je izdaja, koju uvažena profesorica predstavlja kroz istraživanja provedena u švedskom pravosudnom sistemu, analizirajući istovremeno suradnju svih institucija koje dolaze u kontakt, kako sa žrtvama, tako i sa zatvorenicima, u švedskim zatvorima.

Knjiga nosi naziv „IZDAJA I IZDAJNICI : SOCIOLOGIJA IZDAJE“ i obuhvaća 149 stranica gusto pisanog teksta, bez proreda, pisanog fontom veličine 11, a autorica je u popisu literature navela više od 100 recentnih literaturnih izvora, koji su korišteni u izradi knjige. Prezentirana knjiga predstavlja anлізу različitih formi izdaje: izdaje pouzdanog diplomate koji povjerljive informacije prenosi neprijateljima države, radnika koji ne želi da se pridruži štrajku, informatora ili izdajnika u kriminalnoj grupi, pouzdanog kolege koji odluči izdati mračne tajne na svom poslu i drugih saradnika neprijatelja za vrijeme konflikta (rata) – kolaboracionista. Pored ovih formi izdaje autorica u knjizi predstavlja i druge oblike izdaja u svakodnevnom životu. Sa sociološkog aspekta pri tome je tangira više dimenzija ovog problema od samokontrole ili samodiscipline koju oni kojim su tajne povjerene moraju imati kako bi ih sačuvali, zatim fascinacije izdajom ILI ODNOSOM DRUŠTVA PREMA IZDAJNICIMA, do sociološkog elementa izdaje kao neuhvatljive imaginacije predstavljene kroz djelovanje masovnih elektronskih medija. Knjiga kroz izdaju nudi odgovore o odnosu pojedinca prema kolektivnom ili drugim kolektivima, kao i njenim refleksijam u odnosu na pojedince, grupe, kolektiv ili druge kolektive.

U prvom poglavlju pod nazivom „IZDAJA I IZDAJNICI“ Malin Akerstrom kroz komparaciju dvije studije slučaja predstavlja izdaju službenih lica i izdaju u svakod-

nevnom životu kako bi izvela zaključak o sveprisutnosti izdaje u našim životima kojim upravljaju interesi kao osnovni regulatori društvenih odnosa. Pri tome u posebnom podnaslovu predstavlja TAJNE kao tvorce društvenih veza, odnos društva prema izdaji, oblike izdaje, intenziviranje i ublažavanja utjecaja izdaje na društvene relacije, odnose i njene dosege.

Sljedeća važna tema je „TREĆA STRANA“ ili odnos društva prema izdajniku koje ga prihvata kao pouzdanog saveznika ili prezrenog suradnika, ili predstavljanje izdaje sa moralnog aspekta. Autorica pri tome posebnu pažnju posvećuje preziru, istezanju morala kako bi se opravdala izdaja, doušnicima, ili informatorima, kao poslu, i redefinjiranju izdaje sa sociološkog i viktimološkog aspekta.

Nakon toga, autorica, u poglavlju pod nazivom „HEROJI ILI IZDAJNICI : DRUŠTVENE ULOGU OMOGUĆAVAJU DVA DRAMATIČNA I SUPROSTAVLJENA TIP“⁴, kroz interesantne slučajeve izdaje publicirane u medijima raspravlja o dvostrukoj ulozi izdajnika koji za jedne postaju heroji, a za druge „neprijatelji države“, ili „izdajnici radnih organizacija“, ili „izdajnici porodice“. Radi toga se u narednom poglavlju pod nazivom „NEUTRALNOST KAO IZDAJA“ ona osvrće na neutralnost kao društveni stav koji doprinosi izdaji ili je u vezi sa izdajom osobe, porodice, radne organizacije ili društva i države u cijelosti. Pri tome posebnu pažnju posvećuje predstavljanju neutralnosti kao principa na kojim je bazirana pravednost kroz ulogu medijatora ili medijaciju kao alternativni način rješavanja društvenih konflikata.

U poglavlju pod nazivom „IZBJEGAVANJE IZDAJE“ autorica objašnjava kako opće društvene sile smanjuju izdaju, te kako je moguće prevenirati izdaju ubuduće, osvrćući se pri tome na šutnju, samokontrolu, kontrolu drugih, dileme u kontekstu svijesti, sumnji, pomoći okoline, pregovaranja i pregovarača. Nakon toga, Malin Akerstrom kroz analizu jednog konteksta ili doušnika-informatora o zločinu predstavlja posebne dvije grupe zatvorenika: seksualne prestupnike i informatore - kako bi identificirala karakteristike i društvene odnose unutar grupe posebno obrađujući njihov status „izopćenika u zatvorima“.

Na kraju knjige, autorica nastoji definirati značaj i ulogu tajnosti i tajne u narušavanju društvenih odnosa predstavljajući isto kroz izdaju i izdajnike kao posebne društvene grupe koje egzistiraju u svim društvenim sferama, osvrćući se pri tome na posljedice izdaje u kontekstu trajnog narušavanja društvenih odnosa, kao i u odnosu na izdajnika. Pri tome, Malin Akerstrom nudi rješenja ili moguće načine prevencije, uz uvažavanje različitih teorijskih koncepata koje koristi za podupiranje svojih argumenata ili sa kojim polemiše do kraja knjige.

Knjiga predstavlja vrijedno i značajno naučno-stručno djelo iz područja vrlo aktualne problematike sociologije izdaje. Rukopis je didaktički uspješno oblikovan jer je pisan jasnim, odmjerenim i konciznim stilom, i predstavlja cjelovitu studiju o posve ozbiljnim činjenicama, s ozbiljnim zaključcima najširih razmjena i – mogli bismo reći – ponekad gotovo s vizionarskim predviđanjima zbivanja.

Posebna vrijednost ove jedinstvene knjige ogleda se u tome što naglašava, objašnjava i podučava da čovjek u sebi ima dovoljno snage da gradi bolje društvo i društvene odnose, ili da kvalitetno živi i svojim postupanjem direktno utiče na sprječavanje kako nasilja tako i drugih nepravilnosti u društvenim odnosima na svakom mjestu i u svako vrijeme. Pored korisnih učinaka u već pomenutom smislu, vjerujem da će ova knjiga biti poticaj i primjer da se i iz drugih oblasti pored sociologije pojave djela ovako koncipirana i po mom uvjerenju izuzetno korisna za dalji razvoj kako pojedinaca tako i (globalnog) društva ubuduće.

Dr. sc. Goran Bašić

WHEN COLLABORATION BECOMES STRUGGLE

A sociological analysis of a project in the Swedish juvenile care

KADA SURADNJA POSTAJE BORBA

Sociološka analiza kao projekt u švedskoj maloljetničkoj zaštiti

KONFLIKTI KAO OBJAŠNJAVAJUĆE UPOREDBE

Goran Bašić docent je sociologije na Univerzitetu Lund u Švedskoj, sa posebnim interesom za sociologiju konflikata. Do spoznaja o konfliktima kroz dosadašnje naučne i naučno-istraživačke radove došao je kroz istraživanja provedena u švedskom pravosudnom sistemu, analizirajući istovremeno suradnju svih institucija koje dolaze u kontakt sa zatvorenicima u švedskim zatvorima.

Sveobuhvatni cilj studije je analizirati prepričane i obzervirane konflikte koji se mogu identifikovati u Švedskoj institucionalnoj njezi omladine (Swedish youth care). Metodološki pristup u izradi ovog doktorskog rada je INTERVJU u kojem je u projektu intervjuisan 151 učesnik: omladinci, roditelji, socijalni radnici, osoblje u zatvorenim institucijama, koordinatori, i to u namjeri da se odgovori na sljedeća pitanja: (1) Koji konflikti i alijanse su pronađeni u empirijskom materijalu? (2) Kako se ti konflikti i alianse manifestuju? (3) Kako su ti konflikti i alijanse nastali? Navedeni intervjui su provedeni kako bi se spoznali uzroci na koje treba djelovati kako bi poboljšali koordinaciju između socijalnih usluga i švedskog Nacionalni odbor institucionalne skrbi, te kako bi njihovi dosadašnji napori postali učinkovitiji.

Rad je svojevrsna analiza konfliktnih odnosa predstavljena nakon izvršene komparacije dobijenih saznanja od intervjuisanih. U njoj autor daje odgovore na pitanja koja se trebaju riješiti kako bi život u društvu krenuo „normalnim“ tokom, jer društvo, i ljudi koji žive u njemu, stoje na raskrsnici i pitaju se što učiniti dok odgovori mogu izazvati nepoželjne učinke. Rezultati analize predstavljeni su kao

odgovori na četiri posebna naučna pitanja i to o konfliktima između organizacija, kao i između maloljetnika i roditelja, zatim kroz susretanje konflikata i posljedice. Reformi sistema ustanova i službi za rad sa djecom u sukobu sa zakonom suprotno uobičajenom scenariju treba pristupiti sa ukidanjem ustanova za zavodski tretman uz hitan razvoj alternativnih programa zaključci su koji proizilaze iz ove studije. Goran Bašić kroz istraživanje uviđa da je nasilje kroz zatvore kao formalni oblik socijalne kontrole proizvelo novo nasilje i u konačnici uticalo na njegovo multipliciranje, što je suprotno i pogrešno u kontekstu rehabilitacije i reintegracije maloljetnika kao počinitelja zločina. Navedeno ne samo da doprinosi etiketiranju i daljoj stigmatizaciji onih koji su došli u sukob sa zakonom već isto preživljavaju i oni iz njihovog najbližeg okruženja kroz procedure i tretmane u koje su zbog odgovornosti, a radi dobrobiti maloljetnika, uključeni.

Izuzetan metodološki pristup, kao i zadivljujući broj recentnih izvora korištenih prilikom izrade studije, bitno su uticali na kvalitet zaključaka koji su prezentirani u ovom radu, a saznanja do kojih je autor došao sigurno će bitno utjecati na smanjenje ovih konflikata ubuduće.

Dr. sc. Khalid a. al Quraishi

INTELEKTUALNI TERORIZAM: DEFINICIJA, OBLICI I NAČIN PREVENCIJE

Dr.sc. Khalid a. Al. Quraishi profesor je na Islamskom univerzitetu „Al-Imam Muhamed b. Saud“ u Kraljevini Saudijskoj Arabiji. Knjiga „INTELEKTUALNI TERORIZAM: DEFINICIJA, OBLICI I NAČINI PREVENCIJE“ objavljena je nakon Međunarodne konferencije o stavu islama prema terorizmu i predstavlja komparativnu studiju šerijatskog sa međunarodnim pravom sa fokusom na intelektualni terorizam u namjeri da se ponudi jasna definicija terorizma, njegova klasifikacija prema pojavnim oblicima i najbolji načini prevencije. Naučni značaj rada ogleda se u najboljim načinima prevencije nasilja nad elementarnim ljudskim pravima nad kojim se vrši nasilje kroz intelektualni terorizam, a to su pravo na privatni život - koji je sastavni dio prava na život bez kojeg nema niti ostalih prava, zatim pravo na slobodu govora, mišljenja, uvjerenja i vjerovanja. Pri tome identifikacija onoga što jeste intelektualni terorizam sa aspekta islama i šerijatskog prava ukazuje na načine udaljevanja od onoga što islam jeste, jer su predstavljene radnje ili oblici intelektualnog terorizma povreda prava drugih i predstavljaju skrnavljenje islama koje je istovremeno i povreda svih prethodno navedenih ljudskih prava.

Ako se osvrnemo na sadržaj uviđamo da je autor, Dr. sc. Khalid a. Al. Quraishi, kroz četiri poglavlja nastojao istaći po njemu najznačajnije segmente rada, pa je tako u prvom dijelu ili „Uvodu“ nastojao predstaviti svrhu i značaj knjige, nakon

čega je u „Uvodnom dijelu“ predstavio etimološko određenje terorizma ili saznanja do kojih je došao u namjeri da na najbolji način definira terorizam nakon izvršene komparativne analize mnogobrojnih pojmovnih određenja koja su u direktnoj i indirektnoj vezi sa šerijatskim i međunarodnim pravom. Treći dio, za autora je prvi, nosi naziv „Oblici intelektualnog terorizma“ i u njemu autor kroz jedanaest poglavlja predstavlja oblike ispoljavanja ili vršenja intelektualnog terorizma, a to su za njega: optuživanja drugih bez jasnih dokaza, klasifikacija ili „etiketiranje“ u kontekstu širenja sumnji i dezinformacija kroz pogrešne i netačne interpretacije božje riječi, zatim, pogrešnu upotrebu nekih općih shvatanja, glasine, omalovažavanje i ismijavanje, obeshrabrivanje i zastrašivanje, radikalizam, hvalisanje i omalovažavanje, ogovaranje i trač, generaliziranje pogreške, odbacivanje drugih i uzurpiranje njihovih prava. Na kraju, u četvrtom dijelu koji je za autora drugi i nosi naziv „Načini prevencije od intelektualnog terorizma i izbjavljenje“ on predlaže najbolje načine prevencije prema uputama koje su proizišle iz časnog Kurana. Prema tome, jasno je da se uvaženi profesor Dr.sc. Khalid a. Al. Quraishi sudeći prema sadržaju opredijelio za jasnu identifikaciju problema i da se u knjizi na teorijskoj ravni suočio sa onim što je intelektualni terorizam vezujući ga za njegovo mjesto i ulogu u kontekstu globalnoga terorizma, ali ostajući pri tome duboko svjestan posljedica koje iz jednog i drugog proizilaze i nudeći najbolje načine kako bi se isti preduprijedili ili onemogućili ubuduće.

Ova knjiga iako nastala u namjeri razbijanja predrasuda i tabua u vezi sa terorom i terorizmom u kontekstu islama i šerijatskog prava predstavlja KROZ ISLAMSKO ISTINE ILI ISPRAVNO TUMAČENJE KURANA najbolje oružje odbrane od nadiruće „ISLAMOFBIJE“. Upravo zbog toga što je nauka istina ili jedan od puteva prema istini i što ništa osim toga ne smije biti ova knjiga kroz interpretaciju kuran-skih istina radi odbrane elementarnih ljudskih prava predstavlja značajno naučno djelo koje ne samo da ruši stereotipe i predrasude, već budi i inspiriše na nove naučne poduhvate u kontekstu pronalaženja najboljih načina zaštite od intelektualnog terorizma u kontekstu pravne prakse. Nažalost, ako isto posmatramo sa stanovništa evropskog i međunarodnog prava većinu od ovih saznanja ne bi mogli primjeniti, jer su većina od navedenih djela na štetu ljudskih prava, a u korist velikih sloboda (medijskih, intelektualnih i sl.) dekriminalizirana (poput uvrede, klevete, nekih oblika prevare). Iako šerijat ima jasan odnos i propisane kazne za ono što intelektualni terorizam jeste svjetovno pravo udaljilo se kroz slobodu mišljenja i izražavanja od te prakse, tako da je „pretjerana sloboda govora, mišljenja, uvjerenja i vjerovanja“ trenutno važnije od individualnih ljudskih prava za dalji razvoj demokratije.

Upravo u tome ogleda se posebna vrijednost ove knjige, jer iako autor nije imao multidisciplinarni pristup, kroz definiranje naučnog problema, suočavanje sa njim i prijedlog rješenja istog, budi interes ne samo pravnih nauka, (jer su pravници i najglasniji protivnici svih oblika „zloupotrebe sloboda“ na štetu drugoga, a posebno drugačijeg, već i sociologa, konfliktologa, psihologa, etičara i mnogih drugih koji su hipersenzibilni na posljedice koje proizvodi pravna anarhija i nasilje), jer se time urušavaju temelje demokratije, radi čega autor kroz knjigu poručuje da se trebamo vratiti „principu jednakosti u pravima za sve“, ali da u primjeni i uživanju istih moramo imati na umu posljedice koje iz ove primjene proizilaze za druge. Ta-

kođer, ukoliko težimo uređenome svjetskom poretku u kojem važe jednaka pravila igre za sve, veću pažnju trebamo posvetiti našim različitostima koje ne bi trebalo da nas udaljavaju već povezuju i spajaju kroz zajedničke aktivnosti uz uzajamno poštovanje (kao poštovanje svake individue). Moral, čast i dostojanstvo ne smiju da se podrazumijevaju, već treba da se sankcioniraju svi oni koji ih narušavaju i ugrožavaju. Napad na ove vrijednosti pojedinačno, napad je na društvo u cjelini, tako da ako težimo boljem društvu moramo imati bolji odnos sa većim respektom i trudom prema svakom članu zajednice, jer to je najbolji način prevencije ne samo intelektualnog terorizma, već i drugih oblika nasilja i terora ubuduće. Ova knjiga jasno pokazuje da su kuranske istine utemeljene na poštovanju individue i principa jednakosti za sve, što znači da je prevencija intelektualnog terorizma odbrana čovječanstva i ljudskosti, ako dosljedno slijedimo kuranske upute. Kao što terorizam nije „islamski“, niti je hrišćanski Božić „srpski“ već pravoslavni, tako ni prevencije masovnog nasilja i globalnog terorizma nema ukoliko ne pođemo od prevencije intelektualnog terorizma ili dok ne promijenimo odnose jedni prema drugim.